

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

**MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE OSMANLI
DEVLETİ'NDE GÖRÜLEN TOPLUMSAL SUÇLAR VE
ALINAN TEDBİRLER**

Yüksek Lisans Tezi

Arif Sarı

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Tufan GÜNDÜZ

Ankara-2009

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

**MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE OSMANLI
DEVLETİ'NDE GÖRÜLEN TOPLUMSAL SUÇLAR VE
ALINAN TEDBİRLER**

Yüksek Lisans Tezi

Arif Sarı

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Tufan GÜNDÜZ

Ankara-2009

ONAY

Arif Sarı tarafından hazırlanan "Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Görülen Suçlar ve Alınan Tedbirler" başlıklı bu çalışma tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Jasemin Demircan

(Unvanı, Adı ve Soyadı) (Başkan)

.....

İmza

Doç. Dr. Tugay Cündü

(Unvanı, Adı ve Soyadı)

.....

İmza

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali Çakmak

(Unvanı, Adı ve Soyadı)

.....

M. Ali Çakmak

ÖNSÖZ

Osmanlı devri Türk hukuk sistemi üzerinde yapılan araştırmalar artarak devam etmektedir. Hiç şüphesiz ki; hukuk uygulamaları bir toplumun kültürü ile yakından ilişkilidir. Bu itibarla Osmanlı ülkesinde görülen toplumsal suçlar, bu suçlara karşı devlet tarafından alınan tedbirler ve mahkeme usulü hakkında yapılacak olan yeni çalışmalar da Osmanlı sosyal hayatı hakkında var olan bilgilerimize büyük katkılarda bulunacaktır. Bu cümleden hareketle çalışmamız, Osmanlı ülkesinde görüşülmüş olan suçları gruplandırmak, hangi nitelikli suçların kimler tarafından ne şekilde işlendiğini ortaya koymak, devletin bu suçları önlemek için aldığı tedbirleri ve son olarak da suçluların hangi kaidelerle ve nasıl yargılandığını imkân dâhilinde değerlendirerek bu alana katkı sağlamaya çalışmaktadır.

Osmanlı hukuk uygulamaları ile ilgili çok farklı arşiv materyallerin bulunması ve geniş bir araştırma sahasının varlığı konunun incelenmesinde hem zaman hem de alan sınırlandırmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu yüzden meselenin Mühimme Defterleri'ne yansıdığı şekliyle değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Bununla beraber Şeriiye Sicilleri'nden de özellikle yargılama hususunda yeri geldikçe yararlanılmıştır. Çalışmanın ana kaynağı olarak Mühimme Defterleri'nin seçilmesindeki temel neden, bu defterlerin divana intikâl eden büyük dâvâlara ve taşrada meydana gelen ancak mahallinde çözüme kavuşturulamayan olaylara yer vermesidir. Bununla beraber çalışmaya Mühimme Defterleri içerisinde, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1 ila 25 numarada kayıtlı defterler dâhil edilmiş, bu defterlerin kapsadığı tarihler çerçevesinde çalışmanın da Miladî 1553 ile 1574 tarihleri arasında sınırlandırılması yoluna gidilmiştir. Ayrıca neşri yapılan 44, 50, 51 ve 85 numaralı defterlerden de yararlanılarak asıl konumuzu teşkil eden defterlerdeki verilerle daha sonraki yıllara ait bu defterler karşılaştırılmış, konu hakkında daha sağlıklı bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu vesile ile çalışmanın tamamlanmasına kadarki tüm aşamalarda yardımlarını esirgemeyen ve karşılaştığım güçlüklerin aşılmasında daima desteğini gördüğüm hocam Doç. Dr. Tufan Gündüz'e teşekkür ederim.

Arif SARI

İÇİNDEKİLER

Önsöz	i
İçindekiler	iii
Kısaltmalar	vi
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALARA DAİR	vii
I.YAYINLANMAMIŞ ARŞİV BELGELERİ	viii
A. Mühimme Defterleri	viii
B. Şeriyeye Sicilleri	xi
II. YAYINLANMIŞ BELGELER	xii
A. Mühimme Defterleri	xii
B. Kanunnâmeler	xii

GİRİŞ

OSMANLI MAHKEME TEŞKİLATI

I- OSMANLI MAHKEMELERİ	1
A. Divân-ı Hümayûn	1
B. Şeriyeye Mahkemeleri	2
II. MAHKEMELERİN GÖREV VE YETKİLERİ	4
III. YARGI ÜYELERİ	5
A. Padişah	5
B. Kazaskerler	6
C. Kadı	7
D. Naip	9
E. Muhzır	9
F. Subaşı	10
G. Asesbaşı	11
H. Çavuş	11
İ. Mahkeme Tercümanları	12

BİRİNCİ BÖLÜM

HAD SUÇLARI

I. HADDİN TARİFİ VE HAD GEREKTİREN SUÇLAR	13
A. İçki İçme	15
B. Zina	20
C. İffete İftira	27
D. Hırsızlık	29
E. Yol Kesme- Silahlı Gasp ve Soygun	37
F. İrtidat	41

İKİNCİ BÖLÜM

KISAS SUÇLARI

I. KISASIN TARİFİ VE KISAS GEREKTİREN SUÇLAR	44
A. Adam Öldürme	44
B. Yaralama	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAZİR SUÇLARI

I. TA'ZİRİN TARİFİ VE TA'ZİR GEREKTİREN SUÇLAR	52
A. Görevi Kötüye Kullanma Suçları	52
1. Kadıların Karıştığı Suçlar	53
2. Naipilerin Karıştığı Suçlar	55
3. Sancakbeylerinin Karıştığı Suçlar	57
4. Subaşıların Karıştığı Suçlar	57
5. Voyvodaların Karıştığı Suçlar	58
6. Kethüdaların Karıştığı Suçlar	59
7. Vakıf Görevlilerinin Karıştığı Suçlar	59

8. Diğer Görevlilerin Karıştığı	
Bazı suçlar	60
B. Kıyafet Nizamının İhlâli	61
C. Silah Taşıma	62
D. Sahte Doktorluk	63
E. Borç Meselesi	64
F. Sahte Hüküm Yazma ve Mühür Kazdırma	66
G. Rüşvet	68
H. Mahkeme Basma	68
İ. Suhte Olayları	69
J. Kalpazanlık	72
K.Yalancı Şahitlik	76
L. Kişiyi Hakaret- Sövme	78
M. Usulsüz İnşa	79
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	85
ÖZET	89
ABSTRACT	90

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTCFD.	Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi
H.	Hicrî
hk.	Hüküm Numarası
İA.	İslam Ansiklopedisi
İÜİFM.	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
Kanunlar	Ömer Lütfü Barkan, XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I. Kanunlar, İstanbul 1943.
Kanunnâmeler	Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, c. I- XIX, İstanbul 1990- 1995.
KŞS	Konya Şeriyeye Sicilleri
M.	Miladî
MD	Mühimme Defteri
s.	Sayfa
VD.	Vakıflar Dergisi

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALARA DAİR

Osmanlı Devleti'nin İslam devleti karakteri taşımasının neticesi olarak Osmanlı hukuk sistemi de temelde İslam hukukuna dayanmaktadır. Nitekim Osmanlı mahkemeleri şer'î hükümlere göre karar verdiğiinden Meclis-i Şer' adını taşımaktadır. Şer', İslam hukuku anlamına gelmekte olup Osmanlı Devleti'nde Hanefi Mezhebinin hukuk kaideleri mer'î idi.

Çalışmada Mühimme Defterleri'nde yer alan kamu hukukunu ilgilendiren suçlarla ilgili elde edilen hükümler, belirlenen suç başlıkları altında ve suçu işleyen kimselerin toplumsal statüleri göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Suçların gruplandırılmasında İslam hukukunda benimsenen had, kısas ve ta'zir ayrımı göz önüne alınmıştır. Had suçları kendi içerisinde bölümlere ayrılmış; içki içme, zina, iffete iftira, hırsızlık, yol kesme ve irtidat suçları ayrı başlıklar altında Osmanlı toplumunda görülen şekliyle değerlendirilmiştir. Had suçlarının cezaları ve suçu işleyenlere karşı yapılacak muamelede İslam hukukunun dışına çıkılamadığından, her suç başlığında İslam hukukunun o suçla ilgili ceza usulü verildikten sonra Osmanlı Devleti'nde görülen bu çeşit suçlara geçilmiş böylece had suçlarına karşı yapılan şer'î muamelenin eksik anlatılmamasına çalışılmıştır. Ancak yine had cezasını gerektiren bir suç olduğu halde isyan suçu, çalışmamızın dışında tutulmuştur. Çünkü bu çalışmada toplumsal suçlar, diğer bir ifadeyle kamu hukukunu ve kişi hukukunu ilgilendiren suçlar incelendiğinden bir siyasi suç niteliği taşıyan devlete karşı isyan suçu araştırmanın konusuna dâhil edilmemiştir. Diğer bir gruplandırma da kısas gerektiren suçlarda yapılmıştır. Burada adam öldürme ve yaralama suçlarına yer verilmiştir. Bu suçlara karşı Osmanlı Devleti'nde uygulanan yargılama ve ceza usulü, fıkıh çerçevesinde olduğundan had suçlarının anlatımında benimsenen yöntem burada da kullanılmış, İslam hukukunun kısas cezalarıyla ilgili uygulaması açıklandıktan sonra kısas suçlarına ve cezalarına geçilmiştir.

Yargıca, İslam hukukunun dışında, nazari olarak daha geniş hak veren, inisiyatif kullanmasına imkân sağlayan ve örfi hukukun daha etkili olarak

kullanıldığı ta'zir suçları ise ayrı bir başlık altında toplanmıştır.

Suç gruplarının tümünde açıklayıcılığı sağlamak, Osmanlı adalet anlayışını ortaya koymak ve ceza yargılamasındaki ilkeleri tespit etmek için Osmanlı kanunnâmelerinde yer alan ilgili maddeler anlatılan suçlarla birlikte verilmiştir.

Çalışmalarınız temelini Mühimme Defterleri oluşturmakta olup elde edilen verileri desteklemek amacıyla zaman zaman Şeriyye Sicilleri'ne de müracaat edilmiştir. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nde görülen suçlara karşı merkezi hükümet tarafından alınan tedbirleri ve suçlulara verilecek cezaları aktarmak maksadıyla Sancak Kanunnâmelerinden de geniş ölçüde yararlanılmıştır. Öte yandan suçların tahlil edilmesinde ve dâvâlara hüküm verilmesinde önemli bir yer tutan fetvalar da çalışmada yararlanılan kaynaklar arasında yer almaktadır.

I. YAYINLANMAMIŞ ARŞİV BELGELERİ

A. Mühimme Defterleri

Mühimme Defterleri, Divan-ı Hümayûn toplantılarında müzakere edilen devletin iç ve dış meselelerine ait siyasî, askerî, içtimaî ve iktisadî alanda önemli kararların kaydedildiği defterlerdir¹.

Bilinen en eski Mühimme Defteri, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde 12321 numarada kayıtlı bulunan H. 951/ M.1544 tarihli defterdir². Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 419 adet Mühimme Defteri'nden en eski tarihli olanı H. 961/M.1553, en son tarihli olanı ise H.1333 / M.1915 yıllarına aittir³.

Mühimme Defteri devleti ilgilendiren siyasî, iktisadî, kültürel, sosyal ve harp tarihi ile ilgili olarak kaleme alınan ferman, berat, nâme gibi belgelerin suretleri veya müsveddelerini içermekte olup, bu müsveddeler daha sonra diplomatik kurallara göre yazılmıştır⁴. Bazı hükümler içerisinde geçen “bu

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 2000, s. 7.

² Mübahat Kütükoğlu, “ Mühimme Defterlerindeki Muamele Kayıtları Üzerine”, *Tarih Boyunca Peleografya ve Diplomatik Semineri*, 30 Nisan – 2 Mayıs 1986, Bildiriler, İstanbul 1988, s. 97.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s. 7.

⁴ Mehmet Ali Ünal, *Mühimme Defteri 44*, İzmir 1955, s.V.

husus mevadd-ı mühimmedendir” veya “husus-ı mezbur mühimmattandır” şeklindeki ifadeler konuların önemini işaret eder⁵.

Mühimme Defterleri ile ilgili önemli bir özellik de, defter kaydetmenin yani tescil işleminin, hükme bağlamanın bir ifadesi olmasıydı. Bu bağlamda divandan çıkan bir karar veya neticelenen bir dâvâ, ferman şeklinde hazırlanmadan önce, tashih edilen müsveddesi ilgili deftere kayıt olunmamışsa kesin karar sayılmazdı⁶.

Mühimme Defterleri, hükümlerin tartışıldığı divanlar bakımından farklı isimler ile kaydedilir. Padişahın payitahtta olduğu sırada Sadrazam başkanlığında toplanan Divan’dan çıkan kararları içeren Mühimme Defterleri’nden başka, vekil olarak bıraktığı Rikab Kaymakamı veya Sadaret Kaymakamı başkanlığında toplanan divandan çıkan kararları ihtiva eden Rikab Mühimmesi, Sadrazamın sefer sırasında topladığı divan kararlarından oluşan Ordu Mühimmesi ve ne padişah ne de sadrazamın payitahtta bulunmadığı hallerde Sadaret Kaymakamının müstakilen topladığı divandan çıkan kararları ihtiva eden Kaymakamlık Mühimmesi olmak üzere Mühimme defteri dört gruba ayrılmaktadır⁷.

Mühimme Defterleri’nin tertibinde zaman içerisinde şekil ve muhteva yönünden gelişme göze çarpmaktadır. Klasik döneme ait (1553-1642) ilk defterler başlık taşımazlar, yazıları daha karmaşıktır. İlk sayfalarda başlık yerine sadece kayıt tarihini devrin üslubunda toplantı günü ve onun hemen altında ay ve yıl yazılıdır⁸. XVII. Yüzyıl ortalarına ait 90 numaralı Mühimme Defterleri’nden itibaren (H.1056/ M.1646) ilk sayfalarda hükümlerin hangi sadrazam zamanında kararlaştırıldığı ve hangi reisü’l-küttabın başkanlığında kaleme alındığını belirten başlıklar görülmeye başlanmıştır ve yazı karakteri daha sanatkâranedir⁹.

XVII. asrın ortalarından itibaren idarî organların sayılarının artması, bürokrasinin gelişmesi ve ağırlığın Bab-ı Ali’ye kayması ile Divan-ı Hümayûn

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, s. 9.

⁶ Aynı eser, s. 8.

⁷ Aynı eser, s. 7-8.

⁸ Aynı eser, s. 8.

⁹ 3 Numaralı Mühimme Defteri, BOA Yayını, Ankara 1993, s. XX.

giderek önemini kaybetmiştir¹⁰. Bu dönemden itibaren Mühimme Defterleri'nde yer alan konular ehemmiyet ve ilişkisine göre başka defterlere kayıt edilmeye başlanmış olup defterlerin muhteva bakımından farklı karakterlere büründüğü dikkati çekmektedir¹¹.

1648 yılından itibaren şikâyet ile ilgili hükümler Şikâyet Defterlerine geçirilmiş, 1699 yılında Nâme-i Hümayûn, 1677'de Mısır'a gönderilen fermanlar, 1747'de Kalebend hükümleri, 1787'de gizli emirler, 1863'te mülki tevcihât, 1869'da makine, fabrika imtiyazı ve kilise kayıtları Mühimme Defterleri'nden ayrılarak kendi adlarını taşıyan defterlere kaydedilmiştir¹².

Bu çalışmada 1 ile 25 numaralar arasında kayıtlı bulunan Mühimme Defterleri'nden yararlanılmıştır. Ancak 20 Numaralı Mühimme Defteri kayıp olduğundan istifade edilememiştir. Çalışmamızda kullanılan defterlerin ilki Hicri 961 / Miladi 1553 tarihli olup, 25 Numaralı Mühimme Defteri ise Hicri 982 / Miladi 1574 yıllarına ait hükümleri ihtiva etmektedir. Bununla beraber 44, 50, 51, 85 Numaralı defterler de çalışmaya dâhil edilerek buradaki kayıtlarla 1630 yılına kadar ki uygulamalarla karşılaştırma yapılması yoluna gidilmiştir. 1, 8, 11, 13 ve 15 Numaralı defterlerde nadir de olsa kamusal suç ve bunlara karşı idare tarafından alınan tedbirleri ihtiva eden hükümler bulunsa da esas itibariyle bu defterler Kıbrıs'ın fethi dönemine rastladığından, bu esnada yararlılıkları görülenlere verilen tımar ve terakkileri içermektedir. Bununla beraber bazı defterlerde bulunan hükümler ya aynıyla ya da büyük benzerliklerle bir başka defterde de bulunabilmektedir. Örneğin toplam kırk hükümden oluşan 17 numaralı defterde bulunan hükümlerin tamamı, fazla değişikliğe uğramadan 14 numaralı defterde de yer almaktadır. Defterlerde bulunan hükümler genel olarak tarihsel sıralamaya uygun şekilde yer almakla beraber bazı defterler sonradan tamir gördüğünden belgelerin kronolojik düzeninde atlamalar vardır. Nitekim 1 ve 10 numaralı Mühimme Defterleri'nde bahsedilen düzensizlikler açıkça tespit olunabilmektedir. Bu nedenle doğabilecek karışıklığı önlemek maksadıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan tasnifler esnasında hükümlere sonradan kurşun kalemle, bazılarında

¹⁰ Hikmet Ülker, *Sultanın Emir Defteri* (51 Numaralı Mühimme Defteri) İstanbul 2003, s. XIII.

¹¹ Ünal, *A.g.e.*, s. VI.

¹² 3 Numaralı Mühimme Defteri, BOA Yayını, Ankara 1993, s. XXII.

Arap bazılarına ise Latin rakamlarıyla numaralar verilmiştir.

Mühimme Defterleri'yle ilgili bir başka husus da defterlerdeki bazı hükümlerin tamamlanmadan bırakılması yahut hükmün iptal edilmesidir. Bazen de üzerine çizgi çekilmek suretiyle iptal edilen hükmün yeniden daha düzgün ve daha açıklayıcı şekilde tekrar yazıldığı görülmektedir. Ayrıca bir konu hakkında verilen hükmün devamı olarak aynı defter içerisinde veya müteakip defterlerde başka hükümler de yer alabilmektedir.

Öte yandan verilen hükümlerin icrasının merkezi hükümet tarafından takip edildiği, gönderilen hükme cevap gelmediği durumlarda yeni hükümlerin de hazırlandığı göze çarpmaktadır.

B. Şeriyeye Sicilleri

Şeriyeye Sicilleri, Şeriyeye Mahkemelerince tutulan ve günümüze kadar ulaşan mahkeme kayıtlarıdır¹³. Bu sicillerde kadı mahkemesindeki yazışma ve diğer hukukî muamelatın biçimi sukuk denen kitaplarda fıkıh fasıllarına göre açılan bölümlerde gösterilmiştir¹⁴.

Şeriyeye Sicilleri hüccet, ilam örnekleri, fetvalardan başka; yangın, sel, fırtına, zelzele gibi doğa olayları ile alakalı gelişigüzel yazılmış notları, bazı kadı ve naipin azil ve nakilleri hallerinde ihtisaslarını anlatan şiirlerini de ihtiva etmektedir¹⁵.

Kadının sicile kayıt görevi, kesin kurallara göre işlemekle beraber, kadı belgelerinin amacı, mahkemede olan biten her şeyin kaydının çıkarılması değildi. Belgelerin düzenlenme amacı dâvânın tam olarak hukukun gereklerine uygun bir biçimde ilerlediğini göstermek ve sonuca ilişkin bir kanıt sunmak olduğundan bu kayıtlar son derece biçimseldir¹⁶. Bu kayıtlar kadı tarafından tetkik edilerek doğru oldukları tespit edildikten sonra özet

olarak defterlere geçirilmiştir¹⁷. Şüphesiz ki bu ihtimam daha sonra ortaya çıkabilecek ihtilaflarda başvurulmak için gerekli olmasından

¹³ *Kanunnâmeler*, c.I, s. 43.

¹⁴ İlber Otaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara 1994, s. 65.

¹⁵ Halit Ongan, *Ankara'nın I. Numaralı Şeriyeye Sicili*, Ankara 1974, s. X.

¹⁶ Colin İmber, *Şeriatın Kanuna, Ebussuud ve Osmanlı'da İslamî Hukuk*, İstanbul 2004, s. 63.

¹⁷ Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, c.III, s. 343.

kaynaklanmıştır.

Bu kaynakların tetkiki hem hukuk anlayışının kavranması hem de kültür ve edebiyat alanında mühim bilgilere ulaşılmasını sağlayacaktır. Osmanlı hukukunun uygulanışı ve özellikle de ceza muhakemesi hakkında bilgi veren Şeriyye Sicilleri, o dönem Osmanlı toplum yapısı hakkında geniş bilgiler içerdiğinden her zaman istifade edilecek kaynaklardır.

Bu çalışmada örnekleri genişletmek amacıyla Konya Şeriyye Sicillerinden istifade edilmiştir.

II. YAYINLANMIŞ BELGELER

A. Mühimme Defterleri

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nca; 3, 5, 6, 7, 12, 82 ve 85 Numaralı Mühimme Defterlerinin özet-transkripsiyon ve tıpkıbasım halinde yayınları yapılmıştır. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı tarafından 90 numaralı Mühimme Defteri neşredilmiştir¹⁸. Hikmet Ülker, 51 Numaralı Mühimme Defteri'ni¹⁹ ve Mehmet Ali Ünal, 44 Numaralı Mühimme Defteri'ni neşretmişlerdir²⁰.

B. Kanunnâmeler

Osmanlı kanunnâmeleri ilk önce Prof. Ömer L. Barkan tarafından, "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I. Kanunlar" adıyla neşredilmişti. Ancak burada, bütün kanunlar neşredilmeyip daha çok Sancak Kanunnâmelerine yer verilmişti. Ahmet Akgündüz, "Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahliller" adlı 9 ciltlik eserinde, Kanunnâmeleri padişahların dönemlerine göre tasnif edip belgelerin okunaklı metinlerini vermiştir. Bazı okuma ve tasnif hataları bulunmakla beraber her zaman istifade edilecek bir külliyattır.

Kanunnâmelerden özellikle örfi hukukun tatbikatıyla ilgili meydana çıkan çatışmaların mahiyetini ortaya koymak amacıyla istifade edilmiştir.

¹⁸ Nezihi Aykut, *90 Nolu Mühimme*, İstanbul 1993.

¹⁹ Ülker, *A.g.e.*, s. XIII.

²⁰ Ünal, *A.g.e.*, s. VI.

GİRİŞ

OSMANLI MAHKEME TEŞKİLATI

I. OSMANLI MAHKEMLERİ

A. Divan-ı Hümayûn

Divan-ı Hümayûn, Osmanlı Devleti'nin en yüksek idâri, askerî ve adlî kurumuydu²¹. Bizim konumuzla ilgili fonksiyonu ise bir yargı organı olarak faaliyet göstermesidir. En başta sistematik bir kanun yolunun bulunmadığı Osmanlı hukuk düzeninde Divan-ı Hümayûn'un adeta bir üst mahkeme gibi çalıştığı söylenebilir²². Bununla beraber, Şer'iyye mahkemelerince görülmesinin sakınca yarattığı mütegalibeye ilişkin dâvâların Divan-ı Hümayûn'a havale edildiğine dair örnekler bulunmaktadır²³.

Öte yandan kimi suçlarla ilgili dâvâların Divan-ı Hümayûn'da görülmesi bir nizam olarak kabul edilmişti. Kanunî devrinden itibaren kalpazanların düzenli olarak Divan-ı Hümayûn'da yargıldıkları anlaşılmaktadır²⁴. Askerî sınıf üyelerinin de Divan-ı Hümayûn'da ya da bağlı oldukları askerî sınıfın reislerinin başkanlığındaki divanlarda yargıldıkları bilinmektedir²⁵.

Divan-ı Hümayûn'da yargılamayı Rumeli kazaskeri yapmış, işlerin yoğun olduğu zamanlarda veziriazamın talebiyle Anadolu kazaskerleri de dâvâ dinlemiştir.

Divan-ı Hümayûn dışında başka divanların varlığı da bilinmektedir. Bunların içinde özellikle veziriazamın başkanlığında Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin katılımıyla toplanan Cuma divanı ayrıca Üsküdar, Galata ve Eyüp kadılarının iştirakiyle toplanan Çarşamba divanları, Divan-ı Hümayûn'un yargı yükünü hafifleten yüksek mahkemelerdir²⁶. Taşralardaki beylerbeyi ve

²¹ Ahmet Mumcu, *Divan-ı Hümayûn*, Ankara 1986, s. 1.

²² Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004 s. 37.

²³ MD, nr. 5, s. 104, hk. 241.

²⁴ Kanunî devri kanunnâmelerinde kalpazanların İstanbul'da yargılanmasını isteyen hükümler için bkz. *Kanunnâmeler*, c.IV, s. 303.

²⁵ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), İstanbul 2003, s. 80-81.

²⁶ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2001 ayrıca bkz aynı müellif ; "Mahkeme", *DİA.*, c.XXVII, s. 342.

sancakbeyi divanlarında da dâvâ dinlenildiği anlaşılmaktadır²⁷.

B. Şer'iyye Mahkemeleri

İslam adliye teşkilatının temeli Hz. Muhammed devrinde atılmış, bundan sonra da büyük gelişme göstererek varlığını daha sonraki devletlerde de sürdürmüştür. Bu teşkilatın en önemli kurumu olan Şer'iyye Mahkemeleri ise Emevi ve Abbasi Devletlerinden itibaren bir adlî kurum olarak ortaya çıkmıştır²⁸. Türk devletleri içerisinde Memluklular ve Selçuklular Devrinde de benzeri tatbik edilen Şer'iyye Mahkemeleri zamanla Osmanlı Devleti teşkilatında yer almıştır.

Osmanlı Devleti'ndeki Şer'iyye Mahkemeleri daha önceki Müslüman devletlerde görülen mahkemelere göre çağdaş bir özellik gösterir; zira Osmanlı Şer'iyye Mahkemeleri diğer Müslüman devletlerde ki benzerleri gibi şer'î dâvâlara bakmanın yanında örfî dâvâların da görüldüğü yer haline gelmiş, devletin hukukî tüm uygulamalarının mahalli olmuştur.

Osmanlı adlî teşkilatının temel yapı taşıını oluşturan kurum Şer'iyye mahkemeleriydi²⁹. Bu mahkemeler, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren medeni hukuk ve ceza ile ilgili dâvâlara Hanefî mezhebine yatkın olarak bakma salahiyetine haizdi.³⁰ Şer'iyye mahkemeleri tek hâkimin görev yaptığı, hukukî, cezai, idarî ve şer'î veya örfî ayrımı yapılmaksızın tüm dâvâların aynı yargıç tarafından çözüme kavuşturulduğu bir mahkeme niteliğindeydi³¹. Yargılanması Divan-ı Hümayûn'da yapılan gayrimüslim din adamları ile hazineye intikâl eden mirasçısız terekeye yönelik dâvâlar haricindeki tüm dâvâlar kadı mahkemelerinde görülürdü³².

Bu mahkemelerde dâvânın açılması üzerine kadılar şer'î hükümlere göre yargılama yapardı. Yasal delillerle gerçek bulunmaya çalışılırdı. Delilleri dâvâcı yargılamada ileri sürmek ve ispat etmek zorundaydı. Başlıca delil tanık

²⁷ "Tevki'i Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi, Osmanlı Kanunnâmeleri", *Millî Tettebular Mecmuası*, c.I, sayı 3, s. 528-529.

²⁸ Fahrettin Atar, *İslam Adliye Teşkilatı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*, Ankara 1991, s. 77-92.

²⁹ Osmanlı Devleti'nde Şer'iyye Mahkemeleri için, meclis-i enver, meclis-i şer', mahfil-i şer', meclis-i hâtiru lazimu't-tevkir tabirleri de kullanılmıştır. bkz. Akman, *A.g.e.*, s. 35.

³⁰ Joseph Schacht, "Mahkeme", *İA.*, c. VII, s. 147.

³¹ Fahrettin Atar, "Mahkeme", *DİA.*, c. XXVII, s. 338.

³² Aydın, *A.g.m.*, s. 342.

beyanıydı. Yargılamada yalnızca yasal delillerin ispat aracı olarak kabul edilmesinin sonucu olarak yargıç aksine kanaat getirse dahi delillerle bağlıydı. Yargıcın yasal delillerle bağlı olması İslam hukukunun henüz vicdani deliller aşamasına ulaşmadığını gösterir³³.

Öte yandan, Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin ahval-i şahsiyetleriyle ilgili ihtilaflara isteğe bağlı olarak bakan cemaat mahkemeleri de varlığını sürdürmüştü de gayrimüslimler ceza, borçlar, ticaret hukuku gibi hukukun diğer alanlarında ve cemaat mahkemesine gitme konusunda aralarında anlaşmazlığın çıktığı hallerde Şer'iyye Mahkemelerine başvururdu³⁴. Bu uygulama talep halinde gerçekleşir kadı ise bir hakem olarak dâvâya bakardı³⁵.

Öte yandan Şer'iyye Mahkemeleri'nin göreceği işlerin neler olduğu belirlenmemiş olduğundan, mahkeme aynı zamanda noterlik gibi çalışır; vasiyetlerin tanzim ve ifası, vakfiyelerin tanzimi ve senetlerin düzenlenmesi ve tescili gibi görevler de yapardı³⁶.

Şer'iyye Mahkemeleri ile ilgili bir diğer husus mahkeme binası meselesidir. Zira Şer'iyye mahkemelerinin Hz. Muhammed devrinden itibaren belirli bir binası yoktu. Hz. Muhammed dâvâlara camide ve evinde bakmıştır³⁷. Osmanlı Devleti'nde de bu gelenek devam etmiş, kadılar camileri, kendi evlerini, medrese odalarını bir nevi mahkeme olarak kullanmışlardır³⁸. Ancak her ne kadar belirli bir mahkeme binası olmasa da burada vurgulanması gereken asıl husus gerektiğinde kadının nerede bulunacağını saptanması ve her daim görevinin başında bulunuyor olmasıdır³⁹. Bununla beraber Osmanlı mahkemelerini çağdaşı olan Avrupa mahkemelerinden farklı kılan yan adaletin hızla yerine getirilmesini temin etmek için hızla davaları sonuçlandırmasıdır. Osmanlı mahkemelerinde dâvâlar genellikle bir celsede karara bağlanır, gereksiz yere dâvâ uzatan

³³ Erdener Yurtcan, *Türk Ceza Yargılaması Hukukunun Tarihsel Gelişimi*, İstanbul 1982, s. 91-92

³⁴ Aydın, A.g.m., s. 342.

³⁵ İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, Ankara 2000, s. 69.

³⁶ Halil İnalcık, "Mahkeme", *İA.*, c.VII, s. 150.

³⁷ Fahrettin Atar, *A.g.e.*, s. 152.

³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 108 vd.

³⁹ Akman, *A.g.e.*, s. 35.

avukatlar bulunmaz ve dâvâlara çok nadir itiraz edilirdi⁴⁰.

Osmanlı Devleti'nde Şeriyeye mahkemelerinin sayısı devirden devire değişmiş; ihtiyaç oldukça kadılığa bağlı naiplerin yürüttükleri mahkemeler kurulmuştur⁴¹.

II. MAHKEMELERİN GÖREV VE YETKİLERİ

Osmanlı Devleti'nde mahkemelerin yargı yetkisi bulundukları coğrafi bölge ile sınırlıdır. Kadılar ancak kendi tayin edildikleri bölgede vuku bulan dâvâlara bakabilirlerdi ve bir kadının yargı bölgesi sınırları dışında verdiği kararlar geçerli kabul edilmezdi⁴². Ceza dâvâlarında eğer sanık kaçır ve başka bir kadılığın sınırları içerisinde tutulursa suçun işlendiği yerin kadısı sanığın yakalandığı yere gider ve mahkeme orada yapılırdı⁴³. Ayrıca bir suçlu mahallinden kaçtığı anda çevre kadılıklarda aranması ve yakın kadılıklara suçlu ve işlediği suç hakkında bilgi verildikten sonra yakalandığı takdirde ilgili kadılığa bildirilmesi istenirdi⁴⁴. Ancak, padişahın emriyle suç mahalli dışındaki her hangi bir mahkemede de sanığın yargılanabildiği anlaşılmaktadır.

Kural olarak Şeriyeye mahkemeleri her türlü dâvâyâ bakmakta idi. Hukuk ve ceza dâvâları arasında bu bakımdan fark yoktu. Ceza dâvâları da kendi içinde görev yönünden bir ayrıma tabi tutulmamış idi. Bununla birlikte bazı dâvâların özellikle belirli mahkemelerin görev alanına dâhil edilebilmesi mümkündü.

Şeriyeye Mahkemelerinde kadının vermiş olduğu karara aralarında hiyerarşi bulunmayan beylerbeyi veya sancakbeyi müdahale edemezdi⁴⁵. Ancak bu idareciler kadının verdiği hükümlerle ilgili veya doğrudan kadı ile ilgili bir şikâyet olduğunda Divan-ı Hümayûna arzda bulunabilirlerdi. Bu uygulama yargının bağımsızlığını temin etmek arzusunun sonucuydu.

Kadıların verdiği hükümler kesin karar niteliği taşımazdı. Bu mahkemede

⁴⁰ Uriel Heyd, *Studies in Old Otoman Criminal Law*, ed.V:L. Menage, Oxford 1973, s. 313.

⁴¹ Akman, *A.g.e.*, s. 36.

⁴² Halil İnalcık, "Mahkeme", *İA.*, c.VII, s. 150.

⁴³ Akman, *A.g.e.*, s. 37.

⁴⁴ *MD*, nr. 5, s. 83, hk. 193.

⁴⁵ Yusuf Halaçoğlu, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1998, s.123.

verilen karara itiraz etme hakkı bir üst mahkeme niteliği taşıyan Divan-ı Hümayûna müracaat edilmesi suretiyle yapıldı. Bununla beraber Divan'da görülen dâvâlarda verilen kararların yine divandan çıkan başka bir kararla değiştirilebildiğini belirtmek gerekir.

III. YARGI ÜYELERİ

A. Padişah

İslam hukukuna göre hükümdar adlî teşkilatın başıdır. Nitekim Hz. Muhammed, Medine İslam Devleti'nde kaza organının başı olarak görev yapmış her türlü dâvâ, ihtilaflar onun tarafından çözüme kavuşturulmuştur⁴⁶. İslamiyet'in ilk dönemlerinden beri süre gelen devlet başkanlarının yargı yetkisini kullanmalarının sonucu olarak halifelere baş kadı denilmiştir⁴⁷. İslam devletinin sınırlarının genişlemesi sonucunda halifeler yargı yetkilerini görevlendirdikleri kadılara da vermişlerdir⁴⁸.

Osmanlı Devleti Orta doğu devlet anlayışının devamını temsil etmektedir. Bu anlayışa göre devlet hükümdarın kuvvet ve kudretlerinden ve devletin gayesi de kudreti arttırmaktan ibarettir; fakat halkın huzursuzluğu, hoşnutsuzluğu ve fakirliği bu gayeyi tehlikeye düşürür. Devlet anlayışına göre bu durumdan ancak padişahın adil olmasıyla yani halkın üzerinden zulmü gidermek, kuvvetlinin zayıfı ezmesine izin vermemek, halkın can ve malını emniyette bulundurmakla kaçınmak mümkündür⁴⁹. Bu anlayışı benimseyen Osmanlı padişahları adalete önem verirlerdi. Padişahlar Divan-ı Hümayûna sunulan, bir dâvâ ya da şikâyet dilekçesi özelliği de taşıyan arzuhalleri dikkate alıp bizzat bu şikâyetlerle ilgilenmişlerdir⁵⁰. Bununla birlikte padişahların doğrudan halkın şikâyetlerini dinledikleri de görülmektedir. İlk padişahlardan olan Orhan ve II. Murad, sabahları saray kapısı önünde yüksek bir yere çıkarak doğrudan halkın şikâyetlerini dinlemişlerdir⁵¹. Osmanlı padişahları

⁴⁶ Fahrettin Atar, *A.g.e.*, s. 39.

⁴⁷ Aydın, *A.g.e.*, s. 121.

⁴⁸ İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, Ankara 2000, s. 69.

⁴⁹ Halil İnalçık, "Adaletnâmeler", *Belgeler*, c. II., Sayı 3-4 (1965), s. 49.

⁵⁰ Mehmet İpşirli, "Arzuhâl", *DİA.*, c.III, s. 446.

⁵¹ Halil İnalçık, "Adaletnâme", *DİA.*, c.I, s. 346.

divana başkanlık vazifesinden çekildikten sonra bile dâvâları kasr-ı adalet veya adalet köşkü denilen divana açılan pencere arkasından dinlemeyi en önemli görev saymışlardır⁵². Bununla beraber Osmanlı padişahlarının kanun koyuculuk özellikleri de adil olarak tavırlarını göstermektedir⁵³. Ayrıca, padişahın aldığı kararların ve verdiği emirlerin Şer'i Şerife uygun olmasına bilhassa itina edilir ve uygun olduğu fermanlarda dikkatle zikronulurdu. Ancak, bu şer'i şerif tabiri İslami esaslardan çıkan kanunları ifade etmekle beraber, Osmanlıda bu cihet bir sözden ibaret olup, fiili şer'i şerif, devletin zamanla meydana getirdiği kanun ve nizamlardan ibarettir⁵⁴.

B. Kazaskerler

Kazaskerler klasik dönemde Osmanlı yargı teşkilatının en üst mevkiinde bulunan kişilerdir. Kazaskerliğin resmi bir kurum olarak ortaya çıkması I. Murat devrinde olup 1481 yılında Anadolu ve Rumeli kazaskerliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır⁵⁵. Yavuz Sultan Selim kazasker sayısını üçe çıkarmış, Diyarbakır merkez olmak üzere Arap ve Acem kazaskerliğini ihdas etmiştir. Yaklaşık iki yıl sonra Arap ve Acem kazaskerliği lağvedilmiştir⁵⁶.

Rumeli kazaskerleri yargı örgütünün başıydı. Divan-ı Hümayûn'da görülen dâvâlara Rumeli kazaskeri bakmakta, Anadolu kazaskeri ona yardımcı olmaktaydı. Keza veziriazamın başkanlığında toplanan Cuma divanlarında da Rumeli kazaskeri yargılama yapmaktaydı. Kazaskerin ceza yargılamasındaki fonksiyonu özellikle ehl-i örfle ilgili ceza dâvâlarında öne çıkmaktaydı⁵⁷.

Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin her birinin yargılama yetkisi bulunmaktaydı⁵⁸ ancak yargılama yetkisi münhasıran Rumeli kazaskerlerine ait olup Anadolu kazaskerleri özel yetkilendirme olmadıkça dâvâ dinlememiştir. Keza kazaskerlik mahkemesi olarak bilinen mahkemenin

⁵² İnalçık, , A.g.m., s. 346.

⁵³ Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi*, Ankara 1965, s. 53.

⁵⁴ Mustafa Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *DTCFD*, c.XIII, Sayı 1-2 (1965), s. 30.

⁵⁵ Mehmet İşpirli, "Kazasker", *DİA*, c.XXV, s. 141.

⁵⁶ Akman, *A.g.e.*, s. 40.

⁵⁷ Halil İnalçık, "Mahkeme", *İA.*, c.VII, s. 150.

⁵⁸ Mehmet İşpirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik", *Belleten*, c. LXI, s. 232.

Rumeli kazaskerliği mahkemesi olduğu, Anadolu kazaskerlerinin son dönemlerde askerilerle ilgili baktıkları dâvâların dışında yargılama yapmadığı görülür⁵⁹. Kazaskerler ayrıca bir muhızrlık teşkilatına sahiptirler⁶⁰.

C. Kadı

Osmanlı adalet teşkilatı içerisinde tartışmasız en önemli yeri tutan devlet görevlileri kadılar olmuştur. Kadılar bir adalet adamı olmanın yanında bulundukları bölgenin mülki amiri de sayılırlardı. Aynı zamanda bugünkü mânâda noterlik görevini de yürüten kadıların, beledî hizmetleri ve malî sorumlulukları da bulunurdu.⁶¹ Yani kadılar merkezi hükümet tarafından, yargılama işi dışında başka işlere de memur kabul edilmişlerdi.

Osmanlı Devleti'nde bir kimsenin kadı olabilmesi için taşıması gereken bazı şartlar bulunmaktaydı. Bu şartlar içerisinde medrese tahsilini tamamlamış olmanın yanında erkek ve reşit olmak, temyiz kudretine ve yeterli bilgiye sahip olmak, sağır ve kör olmamak şartları aranırdı.⁶²

Kadılar kadı beratı denilen belgeyle kaza bölgelerine tayin olunurlardı. İlmiye mensuplarının tayin, azil ve nakil işlemlerini Anadolu ve Rumeli kazaskerliği dairesi yaptığından kadı olarak ataması yapılacak kişinin öncelikle bu daireye kayıt olması gerekirdi.⁶³ XIV. ve XV yüzyıllarda kadıların tayini Divan-ı Hümayûn toplantılarında Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin arzı ve padişahın onayıyla olurdu. Bu şekil Fatih devrinden itibaren, özellikle divan toplantılarının Vezir-i azamın başkanlığında toplanmaya başlamasından sonra değişmiş ve kadı, kazaskerlerin teklifi ile Vezir-i azam tarafından tayin edilmiştir.⁶⁴

Osmanlı Devleti, kadıların bölge ileri gelenleriyle yakın münasebet kurmalarına engel olmak; böylece usulsüzlüklerin önüne geçmek amacıyla görev mahallerinde kalabilecekleri süreyi kısıtlamıştı. Bu süre, rütbeye göre

⁵⁹ Akman, *A.g.e.*, s. 40.

⁶⁰ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Ankara 1994, s. 17.

⁶¹ Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişâfı*, İstanbul 1936, s. 79.

⁶² İlber Ortaylı, "Kadı", *DİA.*, c.XXIV, s. 70.

⁶³ Ortaylı, *A.g.e.*, s. 13.

⁶⁴ Halaçoğlu, *A.g.e.*, s. 127.

değişiklik göstermekteydi.⁶⁵ Mevleviyet payesine sahip olan büyük kadılar genellikle bir sene, kaza kadıları yirmi ay süreyle tayin edilirdi.⁶⁶ Sürelerin belirsizliği ve kısalığı bazı kadıları görevlerini kötüye kullanmaya itmiştir. Bunların başında, kadıların maddi çıkar sağlamak için başvurduğu devre çıkma meselesi gelmektedir. Devre çıkan kadılar talep edildiği halde, vefat eden kimselerin terekesini taksim edip harç almakta⁶⁷, hukuka aykırı para cezası⁶⁸ tahsil etmekte idiler. Bu hususta da padişaha kadar yansıyan yakınmalarla karşılaşılmaktaydı. Hükümet bu sıkıntıyı engellemek için kanunlar çıkarmıştır.⁶⁹ Bunun yanında kadıların kısas gerektiren suçlarda diyet cezası ile mahkemeye son verdikleri bunun karşılığında suçludan para aldıkları⁷⁰, kimi zaman ölüm cezasına çarptırılan kimseleri dahi hukuka aykırı olarak yeniden yargılayıp beraat ettirdikleri olmaktaydı.⁷¹ Kadıların işledikleri suçlar ilerde görevini kötüye kullanan devlet görevlileri bahsinde detaylı olarak anlatılacaktır.

Kadıların çok sıkı bir şekilde merkezin denetimi altında olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte merkezin temsilcisi olan beylerbeyi ve valiler kadıları görevden alamazlar; onlara müdahale edemezlerdi. Ancak gerekirse kadı aleyhine Divan-ı Hümayûn'a başvurabilirlerdi.⁷²

Eyalet veya sancak merkezlerinde bulunan ve gerektiğinde görev verilen kadılara toprak kadısı denilmektedir. Özellikle eşkıyanın yargılanmasında toprak kadıları görevlendirilmiştir⁷³. Toprak kadılıkları XVII. yüzyılın başlarında kaldırılmıştır.

Kadı, kaza bölgesi dâhilinde küçük yerleşim birimlerinin başına naip tayin ederdi. naip kadının görevlerini ifa ederdi. Kadı, mu'in-i şer' tabir edilen

⁶⁵ Halil İnalcık, "Mahkeme", *İA.*, c. VII, s. 150.

⁶⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 94.

⁶⁷ *MD*, nr. 9, s. 38, hk. 101.

⁶⁸ *MD*, nr. 21, s. 40, hk. 109.

⁶⁹ "Ve salb ü siyasete müstehak olanları ehl-i hüküm marifetiyle sancak beği adamlarına teslim edeler ki haklarından geline. Amma akçelerin alup salıvermekten ziyade ihtiyat ve ihtiraz üzere olalar." *Kanunnâmeler*, c. VII, s. 446. Aynı madde için ayrıca bkz. Aynı yer, s.453, 461, 478, 490, 593, 609, 799; vd. c.VIII, s. 368.

⁷⁰ *MD*, nr. 5, s. 217, hk. 553.

⁷¹ *MD*, nr.23, s. 221, hk.981.

⁷² *MD*, nr.5, s. 161, hk. 384.

⁷³ 1565'te Bolu'da baş gösteren Suhte isyanlarının bastırılmasında kaza kadılarının yetersiz kalması üzerine toprak kadıları görevlendirilmiştir. Bkz. *MD*, nr. 5, s. 114, hk. 262.

naip ve muhzır gibi kadı yardımcılarının amiri konumunda idi.

D. Naip

Kadı tarafından yargılama konusunda yetkilendirilmiş kimseye naip adı verilmiştir. Naipler ya belirli bir süre için ya da belirli bir iş için tayin edilen yardımcılardır. Bir iş için görevlendirilenler genellikle keşif, muayene veya diğer işler için görevlendirilirlerdi.⁷⁴ Belirli bir süre için naip tayin edilenler ise kadıya vekâleten görev yaparlardı. Vekâlet süresi kısa olabileceği gibi kadının görevi süresince de olabilirdi. Bazen kadılar görev bölgelerine kendileri gitmezler yerlerine naipler görevlendirirlerdi. Bu uygulama, birçok usulsüzlüklere yol açmış bir bakıma denetlemekten uzak kalmış olan naipler görevlerini kötüye kullanmışlardır.⁷⁵ Bundan dolayı kanunlarla kadıların görevlerini naiplere devretmesi yasaklanmış, bu yasağı ihlal eden kadıların bildirilmesi görevi de beylerbeylerine verilmiştir.⁷⁶

Naiplerin atama ve azilleri kadı tarafından yapılırdı. Ancak atanacak naibin o bölgenin yerlisi olmaması gerekirdi.⁷⁷ Atanacak olan naiplerin akıllı, genç ve bilgili olması istenir bu özellikleri taşımayan naiplerin görevden ihraç edilmesi istenirdi.⁷⁸

E. Muhzır

Muhzır, adlî polis olarak görev yapardı. Muhzır başının emrindeki muhzırlar, mahkemenin istediği duruşma ilgililerini getirip götürmek, mahkemede düzen ve güveni korumakla görevliydi.⁷⁹ Genellikle hukuk dâvâlarında dâvâlıyı ihzar etmekle görevli olmakla birlikte özellikle kişi haklarını ihlal eden suçlardan kaynaklanan dâvâlarda da görev yaptığı

⁷⁴ Akman, A.g.e., s. 43.

⁷⁵ MD, nr. 12, s. 299, hk. 613.

⁷⁶ “Ve bazı kadılar mahkemelerin bazı naiplere satmaya. Sen ki beğlerbeğisin. Bu babda şöyle ki kuzatdan bir şahıs mahkemesin ber vech-i maktu verdiği zahir olursa Dergah-ı Muallama arz edesin; emrim nice sudür bulursa anınla amel oluna.” Kanunnâmeler, c.VI, s.180.

⁷⁷ Bu konuda bir örnek olması için bkz. MD, nr. 9, s. 38, hk. 101.

⁷⁸ MD, nr. 24, s. 165, hk. 443.

⁷⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, s. 89.

anlaşılmaktadır.⁸⁰ Bununla birlikte muhızır tutuklama işlerine de bakmaktadır.⁸¹ Dâvâlı mürasele denilen celp davetini kabul edebileceği gibi ret de edebilirdi. Ancak böyle davranan sanık kolluk güçlerince zorla celp edilip ta'ziren cezalandırılırdı.⁸²

F. Subaşı

Subaşı, kurumsal olarak savcılığın bulunmadığı Osmanlı Ceza Yargılaması Hukukunda tam bir savcı portresi çizmektedir. Subaşı keyfi olarak tasarrufta bulunamazdı; kadının hükmüne göre hareket etmek zorundaydı. Mısır Kanunnâmesinin (931/1524) ilgili “Marifet’i kadı olmadan subaşı asla ve kat’a iş etmeye. Şöyle ki bade’t-tenbih müşir olub eylerse mucib-i azl ola.” maddesi bunu teyit etmektedir.⁸³ Keza Hüdaverdigar Livası Kanunnâmesi’nde (892/1487) subaşısının görev ve yetkisinin sınırları çizilmiştir. Kanunnâmede “Mücrim olan kimesne teftiş olunmadan veyahut üzerine zahir olan şenayi’ şer’le ve örfle yerine varmadan sancakbeyi ve subaşı ve adamları nesne alıp salıvermek memnudur. Kendüler mahal-i töhmet ve ademleri mücrim ve müstehikk-ı’ikab olur.” maddesi buna açıklık getirmektedir.⁸⁴

Bir kısım subaşıların Osmanlı Devleti’nde zaman zaman görülen otorite zayıflığı neticesinde yetkilerini kötüye kullanarak halka baskı ve zulüm yaptıkları görülmüştür. Subaşıların yaptıkları bu usulsüzlükler ilerde görevi kötüye kullanma bahsinde etraflıca anlatılacak, yetkisini ihlal eden subaşılarla karşı hukukî tutum ve subaşıların cezalandırılmasındaki uygulama değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Subaşılar kamu düzenini doğrudan ihlal eden suçlarda kimsenin şikâyetçi olmasına gerek kalmaksızın zanlıyı kadı önüne çıkarabilme yetkisine sahipti.⁸⁵ Kamu düzeni gereği genel kovuşturma ilkesi çerçevesinde sabık

⁸⁰ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, İstanbul 1995, c.II, s. 71.

⁸¹ Amy Singer, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*, (Çev. Sema Bulutsuz), İstanbul, 1996, s. 38.

⁸² Akman, *A.g.e.*, s. 46.

⁸³ *Kanunnâmeler*, c.VI, s. 180.

⁸⁴ *Kanunlar*, s. 5.

⁸⁵ Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985, s. 203.

bir subaşının hala sanıkları mahkemeye ihzar edebildiği görülürdü.

Subaşı kelimesinin eşanlamlısı olarak zaim de kullanılmıştır.⁸⁶ I. Ahmed'in Kanun-i Osmanî'sinde toprak subaşı tabiri geçmektedir. Toprak kadısı gibi toprak subaşısının da eyalet merkezlerinde görev yapan fevkalade yetkili bir görevli olduğu düşünülebilir.⁸⁷

G. Asesbaşı

Bu unvan subaşıya bağlı olarak çalışan gece bekçilerine verilen isimdir. Bunlara yasakçı da denilmiştir. Osmanlı Şeriiye sicillerinde adı sıkça geçen bu görevliler geceleri şehrin güvenliğinden sorumludurlar.

Muhtemelen II. Mehmet zamanında kurulan asesbaşılık aslında yeniçeri ağa bölüklerinden biridir.⁸⁸ Bu bölüğün kumandanı olan asesbaşı ocak içindeki askeri görevi dışında şehrin özellikle geceleri asayişinden sorumlu olan teşkilatın başıdır.⁸⁹

H. Çavuş

Çavuşlar, ilamların icrası, borçlunun mallarının satılarak borcun ödenmesi, borçlunun isnat ve temerrüdü üzerine gerekirse mahkeme kararıyla hapisle tazyik edilmesi, hukuken kesinleşen nakdi ve bedeni cezalarının infazı gibi görevleri yapmaktaydılar. Ayrıca yüksek dereceli memurların yargılanmasında da çavuşlar hazır bulunmuştur.⁹⁰ Ancak bazı kayıtlarda çavuşun, muhziira benzer şekilde, sanıkları mahkemeye ihraz ettiği görülmektedir.⁹¹ Çavuşların görevi çağımızda icra memurlarının ve kısmen de emniyet mensupları ve savcının görevlerine benzemektedir.⁹²

İ. Mahkeme Tercümanları

Kadı yardımcılara ilave olarak mahkeme tercümanları da belirtilmelidir.

⁸⁶ Akman, *A.g.e.*, s. 49.

⁸⁷ “*Ye sancak beği adamı ve subaşı ve toprak subaşı ve sipahi ...*”. *Kanunnâmeler*, c.IX, s. 503.

⁸⁸ Abdulkadir Özcan, “Asesbaşı”, *DİA*, c. III, s. 464.

⁸⁹ Akman, *A.g.e.*, s. 49.

⁹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 415.

⁹¹ Akman, *A.g.e.*, s. 50.

⁹² Akman, *A.g.e.*, s. 50.

Kıbrıs, Kudüs, Amasya, Kayseri ve Trabzon gibi zımmî nüfusun yoğun olduğu şehirlerdeki Şeriyye mahkemelerinde tercümanlar istihdam edilmiştir. Ayrıca bir yabancı ülke tüccarı, dâvâ edilecek ise tercüman olmadan duruşmanın yapılamayacağı Venedik, Fransız, İngiliz ahitnâmelerinde özellikle yer alır.

Mahkeme tercümanlarının kadının teklifi üzerine padişah tarafından verilen berat ile mahkemelerde görev yaptıkları bilinmektedir.⁹³

⁹³ Akman, *A.g.e.*, s. 51.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAD SUÇLARI

I. HADDİN TARİFİ VE HAD GEREKTİREN SUÇLAR

Had kelimesi mânâ itibariyle men etmek ve sınırdan olmak anlamlarına gelmektedir. İslam hukukunda ise had, bazı suçlar için Kuran'da belirtilmiş değiştirilemez özellik taşıyan cezaları ifade eder.⁹⁴ İslam hukuku içerisinde had suçları Allah'ın Kuran'da emrettiği⁹⁵ veya peygamberin sünnetleri ya da hadisleriyle belirlenmiş suçlardır ve bu suçları işleyenlere verilen cezalar da had cezaları olarak isimlendirilmiştir.⁹⁶ İslam hukukuna göre had cezasını gerektiren suçlar; içki içmek (şirb), zina, iffete iftira etmek (kazf), hırsızlık (sirkat), yol kesme (hirabe=kat'ı tarik), dinden dönme (riddet) ve isyan (bağy) olmak üzere yedi adettir.

Had suçları ve cezalarında tam anlamıyla Kanunîlik ilkesi geçerliydi; suç olarak düşünülen fiil şeriatın tarifine az da olsa uymadığı an, had cezaları uygulanamazdı.⁹⁷ Had suçları ve cezaları İslam hukuku içerisinde kesin kaidelere bağlı olduğundan had cezalarında af ve sulh, hâkimin hakkı olmamakla birlikte⁹⁸ cezayı hafifletici bir hal vardır ki; o da şüphe bulunmasıdır. Cezanın hafiflemesinde işlenen fiilin caiz bir fiile benzerliği, failin iyi niyetliliği ve suça zorlanmış olması da geniş ölçüde dikkate alınır.⁹⁹

Had yapılacak veya yapılan kimsede bedenlen sağlam olmak, akli selimlilik ve mükellef olarak şer'î hükümlere muhatap olabilme özellikleri

⁹⁴ Üçok, A.g.e., s. 78.

⁹⁵ Kuran'da geçen had ile ilgili ayetler şunlardır; “Bu (İlahi Hükümler) Allah'ın hadleri (sınırları)dır. Sakın onlara (o sınırlara) yaklaşmayın.” Bakara, 187; “Bunlar bilir, anlar bir kavim için Allah'ın açıkladığı sınırlardır.” Bakara, 230; “Bunlar (Zikredilen ilahi hükümler) Allah'ın hudududur. Kim Allah'ın hududunu aşarsa, muhakkak ki kendisine yazık etmiş olur.” Talak, 1; “Kim de, Allah'a ve peygamberine isyan eder ve sınırlarını (çiğneyip) geçerse, onu da içinde ebedi kalıcı olarak ateşe kor.” Nisa, 14.

⁹⁶ Aydın, A.g.e., s. 160.

⁹⁷ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1995, c. I, s. 312.

⁹⁸ Kuran-ı Kerim'de had suçlarının bağışlanması yasaklanmıştır; “Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız bunlara (Zina eden erkek ve zina eden kadınlara), Allah'ın dini (ni tatbik) hususunda, acıyacağınız tutmasın.” Kuran, Nur Suresi, 2.

⁹⁹ Ansay, A.g.e., s. 316.

aranırdı.¹⁰⁰ Had cezasının verilmesinde gaye g nahtan kurtulmak değil, işlenen suçtan zarar gören kişinin hakkının korunması olduğundan gayrimüslimlere de had cezası uygulanırdı.

Osmanlı Devleti'nde suçlarının fiilen işleniş y n  bakımından had suçunun niteliklerini taşıyıp taşımadığına bakılmakla beraber had suçuna verilen cezalarda İslam hukukunun dışına da çıkıldığı görülür. Had suçları İslam hukukunun öngördüğü şartlara uygun olarak gerçekleşmiş ve yine aynı hukuk a belirlenen ispat şartlarına uygun olarak kesinleşmişse, İslam hukukunca belirlenen had cezaları verilirdi. İspat şartlarında bir eksikliğin olması halinde kanunnâmelerde belirlenmiş hükümlere göre ta'zir cezaları verilirdi.¹⁰¹ Kanunn melerden bu uygulama ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür. II. Beyazıt dönemine ait Aydın - Eli Siyasetnâmesi'nde, hırsızlık suçları için, eğer suç İslam hukukunun ispat vasıtalarına uygun olarak kesinleşmişse suçluların şer'i hükme göre cezalandırılmaları hükme bağlanmış,¹⁰² diğer bir ifadeyle ispatta eksiklik halinde ta'zir cezası verilmesi  ng r lm şt . İlerde de anlatılacağı üzere haddi gerektiren bir suçta herhangi bir sebeple had uygulanamazsa yerine verilecek ta'zir cezaları kanunnâmelerde belirtilmişti. Fakat aynı nitelikli suçlarda ta'zir uygulanırken farklı cezalandırma usullerine de başvurulduğu görülür. Mehmet Akif Aydın'a göre Osmanlı Devleti'nde bazı haddi gerektiren suçlara had yerine ta'zir cezalarının verilmesinin sebebi suçun şer'î usulle ispatında eksiklik olmasıdır. Aydın, İslam hukukuna aykırı olarak Osmanlı Devleti'nde birkaç kez hırsızlık edenin öldürülmesi hükmünün sanıldığı gibi İslam hukukuna aykırı  rf  bir ceza olmadığını, bunun Hanefî mezhebindeki tekerrür ilkesiyle ilgili olduğunu söylemektedir.¹⁰³ Benzer şekilde zina da had cezası olarak recmin uygulanamaması ve bunun yerine kişiden ekonomik durumuna göre para cezası alınması zinanın ispatının zorluğuyla alakalıdır. Nitekim kanunnâmelerde zina suçu ile ilgili recm cezası öngörülürken arkasından haddi bozacak bir eksiklik olduğu takdirde para cezasının alınması gerektiği

¹⁰⁰ İbrahimi Halebi, *İzahlı Mülteka El Ebhur Tercümesi*, ( ev. Mustafa Uysal), İstanbul 1968, s. 267.

¹⁰¹ Aydın, *A.g.e.*, s. 210.

¹⁰² *Kanunlar*, s. 124.

¹⁰³ Aydın, *A.g.e.*, s. 211.

belirtilmiştir.¹⁰⁴

Netice olarak Osmanlı Devleti'nde de had suçlarına İslam hukuku çerçevesinde ispat edildiği takdirde had cezaları verilirdi. Ancak suçun şer'an ispat edilmesine mani olan bir husus var ise bu aşamada ta'zir cezalarına başvurulurdu.

A. İçki İçme

Kuran'da emredildiği üzere İslam dininde şarap içmek haram olduğundan¹⁰⁵; İslam hukukunda da bir Müslüman'ın şarap içmesi had cezasını getiren bir suç niteliği taşımaktadır. İslam bilginlerine göre şarap içme suçu, yalnızca şarabın tüketilmesi olmayıp sarhoşluk veren tüm içkiler aynı kapsamda değerlendirilmiştir.¹⁰⁶ Ancak suçun şarap içme suçu olarak isimlendirilmesinin nedeni kanunun ihdas edildiği dönemde şaraptan başka sarhoşluk veren diğer içkilerin yapılmasında gerekli olan fermente yöntemi tam olarak bilinmediğinden farklı içkilerin pek üretilmemesi ve buna bağlı olarak yaygın olmamasıdır. Fakat diğer sarhoşluk veren içkiler de şarapla aynı etkiyi ortaya çıkardığından içki içme suçu yalnızca şarap içmeye indirgenmemiştir. Bu sebepten burada da şarap içme suçu içki içme suçu ifadesiyle birlikte kullanılmıştır.

Kuran'da içki içmenin yasak olduğunu bildiren ayetler bulunmakla beraber bu yasağa uymayan kişinin ne şekilde cezalandırılacağına dair herhangi bir emir yoktur. Bu nedenle bu suça uygulanacak cezada Hz. Muhammed ve ilk halifelerin uygulamaları, ceza şekli ve miktarını belirlemede kullanılan dayanaktır. Nitekim bu suça verilecek cezanın niteliği Hz. Muhammed tarafından dayak olarak bildirilmiş, suçluya verilecek cezanın miktarı ise Hz. Ebubekir devrinde kırk, Hz. Ömer devrinde seksen sopa vurulması şeklinde uygulanmıştır.¹⁰⁷ Hanefi mezhebinde kabul gören uygulama da zikredildiği şekilde olduğu halde, Şâfi mezhebine göre suçluya

¹⁰⁴ İlgili hüküm için bkz. Bozok Sancağı Kanunnâmesi, *Kanunlar*, s. 125, md. 10 ; Ayrıca bkz. Alaüddevle Bey Kanunnâmesi, *A.g.e.*, s. 212, md.10.

¹⁰⁵ Kuran, Bakara, ayet 219.

¹⁰⁶ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1995, c. I, s. 314.

¹⁰⁷ Aydın, *A.g.e.*, s. 197.

kırk sopa vurulması ceza miktarı olarak kabul edilir ancak, yargıç bu haddi iki katına çıkarabilme yetkisine sahiptir.¹⁰⁸ Fakat İslam hukukuna göre, hür kimselerden farklı olarak Müslüman kölelere içki içme suçu sebebiyle seksen sopanın yarısı tatbik edilirdi.¹⁰⁹ Şarap içme suçu İslam dini çerçevesinde yasak olduğu ve suç teşkil ettiği için İslam hukukuna tabi olmayan gayrimüslimler içki içtikleri için cezalandırılmazlardı.¹¹⁰

Öte yandan şer'î hükümlere muhatap olabilecek özellikleri taşıyan bir kişinin içki içtiğinin sabit olabilmesi için iki erkeğin tanıklığı, sanığın ikrarı ve sarhoşluk halinin bulunması gerekirdi.¹¹¹ Kişinin yaşça küçük olması, delilik halinin bulunması, gayrimüslim olması ve yeni Müslüman olup şeriatı henüz öğrenememiş bulunması cezanın tatbik edilmesine mani teşkil ederdi.¹¹² Ayrıca kokusu geçtikten sonra bir kimsenin şarap içtiğine şahadet edilse bile had yapılmaz fakat yargıcın takdir ettiği bir ceza ta'zir olarak uygulanırdı.¹¹³

Osmanlı kanunlarına göre de bir Müslüman'ın içki içtiği yukarıda beyan olunduğu şekilde şer'î usulle kesinleşirse suçluya had cezası uygulanır eğer had gerektirecek şekilde ispatlanmazsa kişi kadı tarafından ta'zir edilir, bunun yanında kanunnâmelerde belirtildiği üzere 'iki ağaca bir akçe cürüm' alınarak cezalandırılırdı.¹¹⁴ Ancak bir kişinin içki içme suçu kapsamında cezalandırılması yalnızca bu fiili işlemiş olmasıyla ilgili değildi. Zira bir Müslüman şarap içilen bir yerde bulursa, fakat şarap içmese de aynı cezaya çarptırılır¹¹⁵ ve Müslümanların şarap yapıp satması da aynı kanun çerçevesinde ta'zir cezasını gerektirirdi.¹¹⁶

Diğer yandan, içki içilmesi yalnızca dinen Müslümanlara yasak olduğundan, Gayrimüslimlerin içki içmesi ile ilgili Osmanlı hukukunda

¹⁰⁸ Aydın, A.g.e., s. 197.

¹⁰⁹ Üçok, A.g.e., s. 79.

¹¹⁰ Ansay, A.g.e., s. 328.

¹¹¹ Kanunnâmeler, c. I, s. 10.

¹¹² Üçok, A.g.e., s. 79-80.

¹¹³ Ansay, A.g.e., s. 328.

¹¹⁴ Kanunnâmeler, c. I, s. 349; ayrıca bkz. "Eğer bir kişi hamr satsa yahud sıkısa ta'zir edün iki ağaca bir akçe cürm alına."; Aynı eser c. III, s. 426 (Niğbolu Vilayeti Kanunnâmesi- I.Selim Devri).

¹¹⁵ "Eğer bir kişi hamr içse kadı hakkından gelüb iki ağaca bir akçe cürm alına. Eğer bir müslim harm satsa yahud sıkısa ta'zir edüb iki ağaca bir akçe cürm alına. Eğer bir kimesne hamr sohbetinde otursa içmese ta'zir edüb üç ağaca bir akçe cürm alına" ("Emr-i şer' muteberdir, kanunu yokdur" haşiyesi vardır)(Yavuz Sultan Selim Han Kanunnâmesi). Kanunnâmeler, c.III, s. 91.

¹¹⁶ Kanunnâmeler, c.IV, s. 301.

herhangi bir yasak bulunmazdı, ancak gayrimüslimlerin şarap üretmeleri ve satmaları konusunda hukukî düzenlemeler vardı. Buna göre bir gayrimüslim meyhane dışında içki satamaz ve kendi bağları haricindeki bağlardan, özellikle Müslümanlardan, şarap yapmak maksadıyla üzüm satın alamazdı. Eğer bir zimmînin meyhane dışında şarap sattığı tespit edilir veya kendi bağlarından başka bağlardan getirdiği üzüm şıralarını evinde şarap yapmak maksadıyla bulundurduğu anlaşılırsa şarapları içine tuz atılarak sirkeye dönüştürülür bazen de dökülerek yok edilir¹¹⁷ ve neticesinde zimmî cezalandırılırdı.¹¹⁸ Yine de zimmîlerin Müslümanlara içki satmalarının önüne geçilemediği, Müslümanlara içki sattığı kesin olan zimmîlerin, kadının takdir ettiği miktarda cerime alınarak ya da küreğe konularak cezalandırıldıkları görülmektedir. Bu ceza Müslümanlara şarap satarak suç işleyen gayrimüslimler için yaygın olarak kullanılan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁹

Merkezi hükümet, gayrimüslimlerin içki içmesini yasaklamak mümkün olmadığından onların içki yapmalarına kısıtlama ve denetleme getirmek suretiyle suça engel olmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Müslüman çiftçilerin üzümlerini gayrimüslimlere satması yasaklanmış, yalnızca Müslümanlara satmalarına izin verilerek bir bakıma içki yasağı konulmuştu.¹²⁰ İçki yasağı konulmasında merkezi hükümetin amacı Müslümanlara içki satılmasını engellemek ve Müslümanların dinen haram olan bir fiilden uzak tutulmasını sağlamaktır. Yine aynı gerekçeyle Müslüman evlerine, mahkemeye ve camiye yakın meyhanelerin bulunması istenmez,¹²¹ ancak eskiden beri varlığını sürdüren meyhanelere kanunlara göre dokunulmadığından yalnızca bu meyhanelerden Müslümanlara içki satılması yasaklanırdı.¹²² Ayrıca meyhane işletenler, gözdağı vermek amacıyla, sık sık soruşturulur bazen de basit görülebilen şikâyetler tahkikat konusu yapılırdı. Nitekim İstanbul'da, meyhaneleri için Galata iskelesine gelen şarabı mahzenlerine götüren

¹¹⁷ MD, nr. 5, s. 96, hk. 221.

¹¹⁸ Kanunnâmeler, c.I, s. 490.

¹¹⁹ MD, nr. 5, s. 99, hk. 226.

¹²⁰ MD, nr. 5, s. 99, hk. 226.

¹²¹ MD, nr. 5, s. 56-57, hk. 130.

¹²² MD, nr. 12, s. 630, hk. 1196.

gayrimüslimler, şarabı şehir içinde fıçı ile taşımaları gerektiği halde tulum ile taşıdıklarından, Müslümanların elbiselerine şarap bulaştırdıkları gerekçesiyle mahkemeye şikâyet edilmişler; sonuçta Galata kadısına, gayrimüslimlerin şarabı tulumla taşımamalarını temin etmek için emir verilmişti¹²³ fakat uygulanamadı.

Hükümetin içki yasaklarına karşın gayrimüslimlerin de yasal olmayan yollarla içki satışına ve meyhane açmaya devam ettikleri görülür. Bu anlamda gayrimüslimlerin izlediği yol genellikle ya kendi ya da kendileri ile işbirliği yapan Müslümanların evlerinin bir bölümünü gizli olarak meyhaneye çevirme çabalarıdır. Zımmîlerin işbirliği yaptığı kimseler arasında reayadan kişiler olabildiği gibi askeri sınıf üyeleri de vardı.¹²⁴ Meyhane olarak kullanılan yerler kimi zaman şehrin kenar mahalleleri olabileceği gibi kimi zaman sur içi evleriydi. Nitekim XVI. yüzyılın ikinci yarısında, İstanbul'un şehir kapısının iç yüzünde meyhane olarak kullanıldığı tespit edilen evlerin kaldırılması da, İstanbul kadısına emredilmişti.¹²⁵ Başka bir husus da, içki içme meselesinin zaman zaman görevliler tarafından da suiistimal konusu yapılmasıdır. Bazı memurların içki yasağından kazanç sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu memurlar bazı gayrimüslimlerden; asılsız olduğu halde, onları Müslümanlara içki sattıkları gerekçesiyle mahkemeye şikâyet edecekleri yönünde tehdit ederek para almaları¹²⁶ dikkate değerdir.

İçki içme suçu toplumun her kesiminden kişiler tarafından işlenmekteydi. Rumeli'deki Marmara köyünden çobanların içki içtikten sonra ev basmaları,¹²⁷ Bursa ekmekçilerinden Mehmed'i iki arkadaşıyla sarhoş olarak bulan yeniçeri ve aseslerin bunları mahkemeye getirirken ekmekçiler ve kethüdalarının önlerine geçip kurtarmaları¹²⁸ hadiseleri reaya arasında içki içme suçunun işlendiğini gösterir. Devlet görevlileri de aynı suçu işlemekteydi. Foça kalesi dizdarının içki içip etrafa zarar vermesi¹²⁹ ve hassa çavuşlarından Mustafa'nın

¹²³ MD, nr. 2, s. 104, hk. 1063.

¹²⁴ MD, nr. 5, s. 264, hk. 675.

¹²⁵ MD, nr. 5, s. 597, hk. 1651.

¹²⁶ MD, nr. 2, s. 72, hk. 657.

¹²⁷ MD, nr. 19, s. 12, hk. 32.

¹²⁸ MD, nr. 19, s. 299, hk. 605.

¹²⁹ MD, nr. 4, s. 24, hk. 219; Ayrıca bkz. MD, nr. 3, hk. 2, s. 1.

birkaç zımmîyle içki içerken görülmesi şikâyet konusu olmuştu.¹³⁰ Şikâyetler genellikle mahalle sakinleri tarafından yapılır ve sorumlu kadı gerekli önlemleri alması konusunda görevlendirilirdi. Kadılar bir toplantıyı, istediği herhangi bir mahalli veya ikameti içki içilip içilmediğini kontrol etmek için basmaya veya şayet içki içiliyorsa, suçu işleyen kim olursa olsun cezalandırılmaya memurdu. Kanuna göre bu görevi ihmal eden kadılar azil edilmekten başka suçlu sıfatıyla mahkeme edilirdi.¹³¹ Bu görevinden ötürü kadı şarap satılması veya yapılması ihbarı üzerine gerektiğinde, nahiye ve köyleri tek tek dolaşarak bulunan şarapları bizzat kendisi imha ettirirdi.¹³² İçki yasağına rağmen Müslümanlara içki satılması halinde mahkemece suç mahalline bir heyet gönderilir ve o yer teftiş edilir, delillerin ortadan kaldırılmasına mani olmak maksadıyla bu iş baskın şeklinde yapılırdı. Mesela, Konya'da mütesellim tarafından bazı kimselerin şarap içtiği ve fesat çıkardığının mahkemeye bildirilmesi üzerine kadı tarafından subaşı görevlendirilerek onlara baskın yapılmış suçlular yakalanarak mahkeme edilmiştir.¹³³

Öte yandan içki içme veya satma suçunu işlediklerinden şikâyet edilen kişiler, ister Müslüman isterse gayrimüslim olsunlar kadı huzuruna çıkarılır ve şahitlerde hazır bulunduğu halde mahkeme edilirlerdi. Sanık suçunu inkâr yoluna gitse bile şahitlerin ifadesi kanıt niteliği taşırdı. Kanıtları toplamak, şahitleri ve zanlıları mahkemeye sevk etmek subaşının göreviydi.¹³⁴

İçki içme suçunun işlenip işlenmediğini tetkik etmek için şahitlerin şahitliğinden başka yollara da başvurulurdu. Bir kişinin içki içtiğinin anlaşılabilmesinde kullanılan yöntem ağzının koklanmasıydı. Bu yol Müslümanların had cezasına çarptırılması için gerekli olan sağlam delilleri sağlamak açısından son derece önemlidir.¹³⁵

İçki içme suçuna had cezası olan sopa vurulmasından başka ta'zir cezası olan kürek cezası da verilirdi. İçki içme suçuna kürek cezasının tedip

¹³⁰ MD, nr. 5, s.195, hk. 484.

¹³¹ Kanunnâmeler, c. II, s. 232-233.

¹³² MD, nr. 9, s.85, hk. 223.

¹³³ KŞS, nr. 17, s. 239, hk. 2; ayrıca bkz. MD, nr. 5, s. 31, hk. 82.

¹³⁴ KŞS, nr. 20, s. 211, hk. 2.

¹³⁵ KŞS, nr. 20, s. 26, hk. 1.

etmek maksadıyla verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu cezalara çarptırılan bazı suçluların daha sonra yola geldiği gerekçesiyle serbest bırakıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bunun için gerekli şartlar mahkemenin suçlunun iyi haline kanaat getirmesi, halk içerisinde kıymetli görülen kimselerin şahitliği ve ailesinin kefilliği idi.¹³⁶

B. Zina

İslam hukukunda zina; evli olmayan ya da aralarında köle efendi ilişkisi bulunmayan ayrı cinsten iki kişi arasında vuku bulan cinsî münasebet olarak tarif edilmiştir.¹³⁷ Bu fiil kişi ile kölesi arasında olursa bu durum zina kapsamında değerlendirilmemiştir.¹³⁸

Kuran'da Nur Suresi'nin ikinci ayetinde zina edene had cezası olarak yüz değnek vurulması emredilmiş olup, cezalandırmada kadın ve erkek arasında ayırım yapılmamıştır.¹³⁹ Fakat zina suçuna taraf olan kişilerin evli veya bekâr olması had cezasının miktarında değişikliği gerektirir. Buna göre evli olanlara had cezası olarak recm uygulanırken, bekâr olanlara sopa vurulur ve para cezası verilirdi.¹⁴⁰ Bir kişiye recm cezasının verilebilmesi için muhsan olması; yani tam ehliyetli olmakla beraber, başından geçerli ve fiilen başlamış bir evliliğin geçmesi ve zina suçunu işlediğinin kesin olarak ispatlanmış olması gerekirdi.¹⁴¹ Zina suçunun ispatlanması için dört şahidin bu suç işlenirken gördüklerine dair beraberce şahadet etmeleri veya kişinin ikrar etmesi gerekmektedir.¹⁴² Bu nedenle zina suçunun ispatının çok zor olması nedeniyle İslam tarihinde recm cezasının yok denilecek kadar az uygulandığı

¹³⁶ MD, nr. 4, s. 42, hk. 443.

¹³⁷ Üçok, A.g.e., s. 79.

¹³⁸ Ansay, A.g.e., s. 323.

¹³⁹ “Zaniye ve zani hemen bunlardan her birine yüz değnek vurun; Allah'ın dininde bunlara bir acıyacağınız tutmasın, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız. Hem müminlerden bir taife azaplarına şahit olsun.” Meali hazırlayan Elmalılı Hamdi Yazır'ın ayetle ilgili açıklaması şöyledir; “Zaniye zina eden kadın, zani; zina eden erkek demektir. Burada zaniye denilip, Mezniyye denilmemesi dikkat çekicidir. Çünkü Mezniyye zina edilen kadın demektir ki bu zorla olabilir. Zaniye ise kendi isteğiyle zina eden kadındır. Bu bakımdan zorla olunana had lazım gelmeyeceğini anlatmak için zaniye denilmiş, mezniyye denilmemiştir.” Kur'an, Nur Suresi, s. 349, 2. Ayet, Elmalılı Hamdi Yazır tercümesi.

¹⁴⁰ Üçok, A.g.e., s. 79.

¹⁴¹ Aydın, A.g.e., s. 194.

¹⁴² Kuran, Nur Suresi, 4 ayet.

anlaşılmaktadır. Mühimme Defterleri'ndeki kayıtların incelenmesi neticesinde, Osmanlı devrinde recm cezasının uygulandığına dair ancak tek bir rivayet var ise de belgesi yoktur.

Osmanlı anlayışına göre, zinanın dîni bir suç olduğu kabul edilir ve ahlakî olarak da topluma zarar verdiği düşünülürdü. Bu itibarla Osmanlı idaresi de bu suçun işlenmesini önlemeye ve suçluların cezalandırılmasına ihtimam göstermiş, fuhuş yapma ve yaptırma, bir kişinin evine hıyanet kastıyla girme, zinaya teşvik etme, zorla bir kadını nikâh altına alma ve tecavüz fiilleri zina kapsamında değerlendirilmiştir.

Osmanlı ülkesinde görülen ve zina suçu kapsamında değerlendirilen fiillerden biri de bazı kimselerin, fahişelerin erkeklerle münasebette bulunmalarına para karşılığında aracılık etmeleri idi. Osmanlı belgelerinde bu işle uğraşan kadın ve erkekler için pezevenklik etme tabiri kullanılmıştır. Bunu meslek haline getirenler için Osmanlı hukukunda ağır hükümler ihdas edilmişti ve kanunlara göre bu gibi kişilerin burnunun, kulağının kesilmesi, yüzüne kara sürülüp eşek üstünde dolaştırılarak teşhir edilmesi gerekirdi.¹⁴³ Ancak bu işi meslek haline getirmemiş olanlara, başka bir ifadeyle sicillerinde adı geçen suçu daha önce de işlediğine dair emare bulunmayanlara ise ta'zir cezası niteliğinde olarak kadı tarafından belirlenen miktarda sopa vurulur yahut para cezası uygulanırdı.¹⁴⁴ Adı geçen suçu işleyenlerin bu uygulamaların dışındaki usullerle de cezalandırıldıkları olurdu. Bunlardan başlıcası, pezevenklik yapan kişinin oturduğu mahalleden kovulmasıydı. Ancak bu uygulama için de suçun sabit olması gerekirdi. Mahalle ahalisi, kişinin suç işlediği kesinleştikten sonra heyet halinde mahkemeye giderek onun mahalleden çıkarılmasını ister ve

¹⁴³ *Kanunnâmeler*, c.VI, s. 227 (Bozok Sancağı Kanunnâmesi 932): Ayrıca aynı eser, c.II, s. 40, “Eğer avret pezevenklik eylese, kadı ta'zir ede, ne mikdar vech görür ise ağaç başına bir akçe cürm alına”. s. 43 “Ve pezevenklik edenin alnına dağ edeler” (II. Beyazıd Dönemi Osmanlı Kanunnâmesi).

¹⁴⁴ “Ve pezevenklik daima âdeti ve sanatı ola, burnu kesile ve illa eşeğe bindürüp teşhir oluna”. “Avret ve kız ve oğlan çeken kimesnenün içmiği [tenasül uzvu] kesile”. *Kanunnâmeler*, c.II, s. 169, (898 / 1493 Tarihli Aydın İli Siyasetnâmesi); Ayrıca “Ve eğer bir kimesnenin avretine bir kimesne pezevenklik eylese kadı vech gördüğünce ta'zir ede. Her değnek başına ehl-i örf bir akçe cerime ala.” vd, Aynı eser, c.III, s. 425; “Eğer bu işi pezevenklik sanatı ise yüzüne kara sürtüb rüsvayı alam edeler ve eğer değil ise beş altun alına”. Aynı eser. c.VII, s. 157, “Bir kimesne daim pezevenklik etmek adeti olsa yüzüne kara sürtüb rüsvayı alam edeler; burnunu ve kulağını keseler; eğer değil ise beş altun alına.” Aynı yer.

mahkeme bu isteği karara bağladı.¹⁴⁵ Zira mahalle halkının bu gibi kişilerin mahallelerden hatta şehirlerden çıkarılmasını istemelerine olanak sağlayan hukukî hakları vardı.¹⁴⁶

Mühimme defterlerindeki kayıtlara göre pezevenklik etme suçunun daha çok Çingeneler tarafından işlendiği görülmektedir. Çingenelerin farklı usullerle bir bakıma halkı da zinaya teşvik ettikleri anlaşılmaktadır. Çingeneler ahlaka aykırı davranışları halk arasında aleni yapar, fahişeleri süslü kıyafetlerle halk arasında ilgi çekecek şekilde dolaştırırlardı. Ayrıca Çingeneler çalgı ve oyunlar oynayarak şehir, kasaba ve köyleri gezip, özellikle halkın yoğun olduğu pazar gibi yerlerde insanları yoldan çıkarmaya çalışırlardı.¹⁴⁷ Çingeneler ya satın aldıkları kölelerini ya da cariyelerini fahişe olarak çalıştırır ya da kendi kadın veya kızlarını süsleyerek fahişelik yaptırırdı.¹⁴⁸ Onları bu işten men etmek isteyen hükümet şikâyet konusu olan yerlerin adlî ve idarî yöneticilerine bunlara engel olunması yolunda kesin hükümler gönderir aynı zamanda elindeki mal-ı miriler alınarak tedip edilmelerine çalışılırdı. Hatta fuhuş suçunu işleyen bazı Çingenelerin küreğe konularak İstanbul'a gönderilmesi istenir, başkentte mahkeme edilmeleri sağlanırdı.¹⁴⁹

İslam Ceza Hukukunda ırza tecavüz fiili de zina suçu kapsamına dâhil edilmiştir. Ancak burada tecavüze uğrayan kadının değil, tecavüz edenin zina suçu kapsamında cezalandırılması hükme bağlanmıştır.¹⁵⁰ Osmanlı kanunlarında da tecavüz suçları zina suçuyla aynı bahis içinde yer alır ve bu suçlar aynı kapsamda cezalandırılırdı. Bu itibarla tecavüz suçları burada da zina kapsamında ele alınacaktır. Çünkü tecavüzde de bir taraf zina kastını taşımaktadır.

Bilindiği üzere XVI. yüzyılda suhte isyanları artış göstermiş, suhteler ırza

¹⁴⁵ KŞS, nr. 16, s. 167, hk. 4.

¹⁴⁶ “*Ve dahi bir kimesneyi mahallesi veya karyesi cemaati hirsuzdur ve kahbedür deyü şikâyet edüb bize gerekmez deyü red etseler vakıa müttehem ise, dahi beyne'n-nas malüm ola, mahallesinden ve karyesinden nefy edeler. Eğer mahalle kabul etmezse şehirden süreler, şöyle bileler*”. (“Nefy memnudur, şer' ile lazım gelen icra olunur” haşiyesi vardır), (Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmesi), *Kanunnâmeler*, c.III, s. 106.

¹⁴⁷ MD, nr. 5, s. 80, hk. 186.

¹⁴⁸ MD, nr. 23, s. 75, hk. 152.

¹⁴⁹ MD, nr. 12, s. 161, hk. 344.

¹⁵⁰ *Kuran*, Nur Suresi, 4. Ayet.

tecavüz de dâhil olmak üzere birçok toplumsal suça karışmışlardır. Köy ve kasabaları basan suhtelerin isyan ettikleri birçok yerde kadınları, kız ve hatta erkek çocuklarını¹⁵¹ tecavüz etmek kastıyla kaçırmaları belgelere sıkça yansıyan hadiselerdendir.¹⁵² Osmanlı kanunnâmelerinde tecavüz hadiselerinde had cezasının dışında ta'zir cezası olarak son derece ağır cezalar öngörülmüştür. Kanunnâmelerde “Ve dahi kız oğlan çeken ve hıyanet ile kimesnenin evine girenlerin ve avret ve kız çekmeğe varan kimesnenin zekeri kesile” şeklinde ifadeler yukarıdaki şekilde gerçekleşen suçlara verilecek ceza miktarını göstermektedir.¹⁵³

Suhteler suç işlerken o bölgedeki bazı kimselerle ittifak olmakla yahut onlardan destek görmekteydi.¹⁵⁴ Bu suçun ittifakla yapılması halinde suçlular kanunlarda “ve bir nice kişi ittifakla kız kapsalar her birinden sekizer altın alına”¹⁵⁵ şeklindeki hükümlerle cezalandırılırdı. Guruplar halinde dolaşan suhteler tecavüz suçunun yanında ev basma, adam öldürme, yaralama suçlarına da karışmışlardı. Tecavüz yanında diğer suçların da işlenmesi ağırlaştırıcı sebep olarak kabul edildiğinden bu gibi durumlarda suçlulara idam cezalarının verildiği de vakidir.¹⁵⁶

Zina suçu kapsamında değerlendirilen bir başka mesele de kadın veya kızların kaçırılıp zorla nikâhlanması ya da nikâhlı olmadığı halde nikâhlıymış gibi gösterilmesi idi. Böyle durumlarda işlenen suç zina kapsamında değerlendirilmiş ve cezalandırılmıştır.¹⁵⁷ Zira bir kız veya kadını zorla nikâhlayan kimse böylelikle çoğu zaman zina suçundan kurtulmayı amaçlamaktaydı. Bosna'nın Vişegrad kazasında Pervane adlı bir kişi Fatma adlı kızı nikâh etmişken, düğün gecesini İbrahim adlı sipahi yanına aldığı Ali adlı bir başka sipahiyle “Kızı ben nikâh etmiştim.” diyerek zorla alıp götürmesi olayı üzerine tımarlarının ellerinden alınarak kendilerinin küreğe konulmak

¹⁵¹ MD, nr. 10, s. 308, hk. 487.

¹⁵² MD, nr. 51, s.23, hk. 80.

¹⁵³ Kanunnâmeler, c. IX. s. 494, (I. Ahmed'in Kanun-ı Osmanisi).

¹⁵⁴ MD, nr. 5, s. 77–78, hk. 182; Ayrıca bkz. Aynı defter hk. 185, s. 80.

¹⁵⁵ Kanunnâmeler, c. VI. s. 227, (932 Tarihli Bozok Sancağı Kanunnâmesi).

¹⁵⁶ MD, nr. 12, s. 483-484, hk. 925.

¹⁵⁷ MD, nr. 12, s. 625, hk. 1188.

üzere İstanbul'a gönderilmesi kararı verilmişti.¹⁵⁸ Keza, Vize'de Mehmed'in, ev basıp Ayşe adlı kadını kocası boşamamışken kendisine nikâh ettiğini söyleyerek alıp götürmesi hadisesi üzerine; Mehmet'in durumunun araştırılarak söylenilenler doğruysa İstanbul'a gönderilmesi istenmişti.¹⁵⁹ Bu cümleden olmak üzere zorla bir kadını nikâhlayanlara da, zina fiilini işlemiş kabul edilip, Osmanlı kanunlarına göre belirlenen maddelere göre ceza verilirdi. Nitekim I. Ahmed zamanında çıkarılan kanunnâmede yer alan "Ve kız ve avret çekip cebr ile nikâh edenin sakalın keseler ve muhkem let edeler" şeklindeki madde bu suça verilecek cezayı göstermektedir.¹⁶⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere nikâh muamelatını yerine getiren kişi de cezalandırılır, çünkü suça ortak olmuş olarak kabul edilirdi. Zaten Osmanlı hukukuna göre cebr yoluyla yapılan nikâh da geçersiz sayılırdı. Zira kanunlarda yer alan : "Eğer kız çeküb alıp gittiğinden sonra nikâh etse nikâhı fasiddir, ta'zir edeler meğerki velisi caiz göre yine buncılayın rızası ile uydursa nikâh etse velisi tecviz etmesi küfüv olduğu cihetten taarruz caizdir." hükmü bunu ispat eder.¹⁶¹

Öte yandan zina suçunun çeşitli mekânlarda işlendiği görülmektedir. Zira Konya'da Furkan Dede Mahallesinde; Ahmed adlı kişi hakkında mahkemeye yapılan bir şikâyetle adı geçen fahişe getirerek evinde zina ettiği ihbar edilmiştir.¹⁶² Evlerden başka bu suçun iş yerlerinde de işlendiği anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'daki bazı dükkânlarda çamaşırcı kadınlar ortaya çıkmış, çamaşır yıkatma bahanesiyle bu dükkânlara giden levendlerle bu kadınlar arasında uygunsuz hallerin meydana gelmesi üzerine İstanbul kadısından dükkânlarda çamaşırcı kadınların çalıştırılmasını men etmesi ve evkaf mütevellilerine de bu gibi kadınlara dükkân verilmemesini tembih etmesi istenmişti.¹⁶³ Yine aynı dönemde Eyüp'te mektep ve medreselerin civarında oturan bazı Hristiyan kadınların kaymak yeme bahanesiyle kaymakçı dükkânlarında oturup yabancı erkeklerle gayri

¹⁵⁸ MD, nr. 22, s. 6, hk. 15.

¹⁵⁹ MD, nr. 19, s. 260, hk. 525.

¹⁶⁰ Kanunnâmeler, c. IX, s. 494, (I. Ahmet döneminin Kanunnâme-i Osmaniyesi).

¹⁶¹ Kanunnâmeler, c. VII, s. 157, (Kanuni Devri, Zülkadiye).

¹⁶² KŞS, nr. 20, s. 24, hk. 1.

¹⁶³ MD, nr. 10, s. 332, hk. 543.

meşru ilişkilerde bulunduklarının bildirilmesi üzerine, Hristiyanlar bölgeden uzaklaştırılmış, kadınların da kaymakçı dükkânlarına girmeleri yasaklanmıştı.¹⁶⁴ Galata'da Acemi Oğlanların geceleri kayıklara fahişe getirerek zina ettiklerinin öğrenilmesi üzerine, Galata kadısından bu kayıkların gözetilmesi için bekçiler görevlendirmesi istenmişti.¹⁶⁵ Zina fiilinin işlendiği yerler arasında türbe çevreleri de bulunmaktaydı. Humus'ta Halid b. Velid'in türbesine ziyaret bahanesiyle gelen bazı kadınların burada yabancı erkeklerle gayr-ı meşru ilişkilerde bulunması üzerine Humus kadısının tedbir alması emredilmişti.¹⁶⁶

Diğer taraftan, zina suçunun mahkemece incelenme ve yargılama konusu olabilmesi için şikâyet gerekliydi. Bu şikâyet bir ya da birkaç kişinin kadı huzuruna gelerek zina suçunu işlediği iddia edilenler hakkında suç duyurusunda bulunmasıyla gerçekleşmekteydi. Nitekim Konya'da bir kişinin mahallelerinden bir kadının nikahsız olarak bir erkekle oturduğu hakkındaki şikâyeti dikkate alınarak, konunun teftişi için mahkeme tarafından eve bir heyetin gönderilmesine karar verilmişti.¹⁶⁷ Keza, zina yapıldığı şikâyetini bir grup veya mahalle halkı da yapmaktaydı. Örneğin, Galata'da birkaç kadının, fahişelik yaptıkları gerekçesiyle mahkemeye şikayet edilmeleri üzerine teftişe giden imam, müezzin ve cemaate sövdükleri ve mahalle halkının bunların mahalleden çıkarılmasını istemeleri üzerine de söz konusu kadınların evlerinin satılıp şehirden sürülmelerine karar verilmişti.¹⁶⁸

Buna mukabil tecavüze uğrayan bir kadın da mahkemeye zanlı hakkında şikâyetle bulunabilmekteydi ve eğer hamilelik hali var ise bu lehine bir durumun oluşmasını sağlardı.¹⁶⁹ Bunun yanında bir mahallede meydana gelen tecavüz olayında mağdur mahkeme halkından da şikâyetçi olabilirdi.¹⁷⁰ Bir kişiden şikâyetçi olunması durumunda o kimse teftiş edilir, çevreden soruşturulurdu. Yine bu durumda şahitlerin ifadesi mahkeme kararlarında çok

¹⁶⁴ MD, nr. 22, s. 17, hk. 42.

¹⁶⁵ MD, nr. 19, s. 322, hk. 652.

¹⁶⁶ MD, nr. 16, s. 11, hk. 22 .

¹⁶⁷ KŞS, nr. 19, s. 47, hk. 3.

¹⁶⁸ MD, nr. 5, s. 121, hk. 281.

¹⁶⁹ MD, nr. 25, s. 28, hk. 281; Ayrıca benzer bir hadise için bkz. KŞS, nr. 17, s. 65, hk. 4.

¹⁷⁰ MD, nr. 4, s. 14, hk. 119.

etkili olurdu.¹⁷¹

Zina ve ırza tecavüz kastıyla kız kaçırma suçlarında usul sanığın suç bölgesindeki kadı mahkemelerinde yargılanması olmakla birlikte bazı kız kaçırma suçlarında, suçluların İstanbul'da yargılanması için de emirler gönderilmekteydi.¹⁷²

Karısını başka biriyle zina halinde görerek bunları öldüren kişi hakkında ise farklı bir uygulama söz konusuydu. Bir kimse karısını bir Müslüman erkekle zina halinde bulur ve ikisini öldürürse bu durum örfi cezayı gerektirmez kişi şer'î olarak da kanlı sıfatına düşerdi. Bir başka ifadeyle bu durumda kişi had cezasına çarptırılmayıp adam öldürme suçunun cezası olan kısasa tabi tutulmazdı.¹⁷³ Kanunnâmeye göre “Eğer bir kimse mahremine namahrem ile mülaabe ve mübaşeret ederken görse onları öldürürse şer'an kanlı olur, örfen suçlu olmaya...” şeklindeki madde bu durumda uygulanacak hükmü göstermektedir.¹⁷⁴ Bununla beraber eğer bir kişi, Müslüman olan karısını bir ecnebiyle zina halinde görse onları öldürse bu durum suç teşkil etmezdi. Kanunnâmelerde “Eğer bir kimesne mahremine ecnebi ile mülaabe ve mübaşeret ederken görse onları öldürse kanlı değildir, örfen günahlı oldu deyi nesne alınmaya” şeklindeki ifadeler farklı uygulamayı göstermektedir.¹⁷⁵ Nitekim bir Müslüman kadınla bir gayrimüslim erkeğin münasebette bulunması şeklinde gerçekleşen zina suçlarında mahkeme ikisi için de ölüm cezası verirdi.¹⁷⁶

Zina suçunun engellenmesi konusunda kadıların büyük yetki ve sorumluluk verilmişti. Bu suça karışan naip ve muhız gibi devlet görevlileri doğrudan kadı tarafından görevden alınarak cezalandırılır¹⁷⁷, askeri görevliler için merkezi hükümete bilgi verilerek izin istenirdi.

¹⁷¹ MD, nr. 10, s. 308, hk. 487.

¹⁷² MD, nr. 16, s. 1, hk. 1; Aynı konuda bkz. MD, nr. 15, s. 107, hk. 933; MD, nr. 12, s. 456, hk. 879.

¹⁷³ MD, nr.2, s. 19, hk. 167.

¹⁷⁴ Kanunnâmeler, c.VI, s. 227 (Bozok).

¹⁷⁵ Kanunnâmeler, c.VII, s.157 (Kanuni Devri, Zülkadriye).

¹⁷⁶ MD, nr. 9, s. 59, hk. 157.

¹⁷⁷ MD, nr. 5, s. 121, hk. 282.

C. İffete İftira

Kuran'a göre zina isnadının ispatı güçleştirilmiş, bir kimseye zina isnat edip de ispat edemeyenlere de had cezalarının verilmesi emredilmiştir. Nur Suresi'nde yer alan; "İffetli kadınlara zina isnat edip de sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun; ebediyen onların şahitliğini kabul etmeyin" ayetinden de anlaşıldığı üzere zinanın ispatı için dört erkeğin şahitliği gerekmektedir.¹⁷⁸ Suçun kesinleşmesi halinde de ceza kırk sopa vurulmasıdır. Bu had evlenmemiş olan iffetli kadına veya namuslu yetişkin kızlara yapılan zina iftirasında da aynıdır.¹⁷⁹ Zina iftirasına maruz kalan kimsenin kadın veya erkek olması fark etmez; her ikisi de suçun mağduru olabilirler ve bu durum da zina iftirasına uğrayan kadın ile erkek arasında hukukî olarak hiçbir uygulama ve yargılama farkı bulunmazdı.¹⁸⁰ Osmanlı toplumunda görülen zina suçlaması daha çok zina işlediği söylenen kadının kapısına katran sürülmesiyle yapılırdı. Böylece kadının kötü hal içinde olduğu mahalle ahalisine duyurulmuş olurdu.¹⁸¹

İffete iftira hadiselerinde komşular arasında husumet, kayınvalidenin damadından memnun olmaması, Müslümanların bir zımmîye kin beslemesi, iftira edilen kimseden çıkar sağlama gayreti gibi durumlar etkili olabilmekteydi. Bu konuda diğer bir husus da, zina iftirasının başka suçları örtbas etmek için kullanıldığı da görülmektedir. Nitekim Siverek'teki Kürtler yabancı kişileri eşleri ev kızlarıyla konuştu diye öldürüp malını yağma ettiklerine; idarecilerin ise cerime almak için bu tür olaylara göz yumduklarına dair şikâyetler merkezi hükümete kadar ulaşmıştı.¹⁸² Bu itibarla iftira suiistimale açık olduğundan mahkeme durumu detaylıca tetkik ederdi. İftiranın soruşturulması konusunda subaşlıların görevli olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸³ Mahkeme zina isnat edilen kimsenin durumunun öğrenilmesi maksadıyla araştırma yapılmasını istediği gibi kendisi zina ile suçlanan bir kişi de bunun iftira olduğunu ortaya çıkarmak için mahkemeden halinin araştırılması yolunda istekte bulunabilir, neticesinde

¹⁷⁸ *Kuran*, Nur Suresi, 4.Ayet.

¹⁷⁹ Ansay, *A.g.e.*, s. 325.

¹⁸⁰ Aydın, *A.g.e.*, s. 194.

¹⁸¹ *KŞS*, nr. 16, s. 38, hk. 3.

¹⁸² *MD*, nr. 3, s. 50, hk. 120.

¹⁸³ *KŞS*, nr. 15, s. 25, hk. 5.

kendisine suç yükleyen kişinin cezalandırılmasını talep edebilirdi. Bu tahkikat esnasında mahalle imamının ve mahallenin ileri gelenlerinin ifadelerine başvurulurdu. İftiraya uğrayan kişinin iyi halde olduğu ortaya çıkarsa iftira eden mahkemece cezalandırılırdı.¹⁸⁴ Mahkeme zina isnat edilen kimsenin suçu şer'an ispat edecek kanıtlar olmasa dahi ahalinin ittifaken kişinin suçu işlediğine dair beyanları dikkate alırdı. Ancak bu durumda had cezası uygulanmaz ta'zir cezasına başvurulurdu ¹⁸⁵. Kanunnâmelerde her ne kadar suçu isnat edip de ispat edemeyenin ta'zir edileceği bildiriliyorsa da hâkim mahalle sakinlerinin ifadesini kabul edip taktir hakkını kullanırdı. Kanunnâmede “ve dahi bir kimesne sen benim avretime ve cariyeme zina ettin deyü dâvâ eylese, ispat edemese ta'zir edeler, cürüm alınmaya” şeklinde hüküm bulunduğu halde uygulamada bu maddenin dışına çıkıldığı görülmektedir.¹⁸⁶

Bir kimsenin kapısına katran sürmek o kimsenin iffetini zedeleyecek bir hal olduğundan bu durumda olan kimseler iyi hallerinin araştırılması ve suçsuz olduklarının ilanını mahkemeden isteyebilirlerdi. Böylece iade-i itibar sağlanmış olurdu.¹⁸⁷ Eşi veya ailesinden bir kadına iftira atılması üzerine erkek mahkemeye durumun düzeltilmesi için başvurabildiği gibi kadınlar da iftiraya uğradıkları takdirde mahkemeden konunun araştırılmasını isteyebilirdi.¹⁸⁸ İftiraya maruz kalan bir bakirenin de mahkemeden muayene talep ederek bakire olduğunun ispatlanmasını istemesi iftiradan kurtulmasının bir yoluydu.¹⁸⁹ Dört şahidin ittifakla zina ettiği konusunda suçlandığı bir kızın bakire olma halini ispatlaması durumunda söz konusu kıza ceza verilemezken, suç isnat edenler ta'zir edilirdi.¹⁹⁰

Bir kadının da kendisine zina edildiğini söyleyerek bazı kimselere iftira etmesi görülen hadiselerdendir.¹⁹¹ Kanunnâmeler de bu gibi zina iftirası hakkında hükümler yer almaktadır. Kanunlara göre, “ ve eğer avret ya kız

¹⁸⁴ KŞS, nr. 20, s. 24, hk. 1.

¹⁸⁵ MD, nr. 19, s. 98, hk. 208.

¹⁸⁶ Kanunnâmeler, c. IV, s. 298.

¹⁸⁷ KŞS, nr. 20, s. 51, hk. 1.

¹⁸⁸ KŞS, nr. 25, s. 177, hk. 2.

¹⁸⁹ KŞS, nr. 17, s. 41, hk. 3.

¹⁹⁰ Aydın, A.g.e., s. 194.

¹⁹¹ KŞS, nr. 20, s. 210, hk. 2.

banâ zina kıldun deseler inkâr eylese bunların sözüne itibar olunmaya, ere and vereler, avrete kadı ta'zir ede, iki ağaca bir akçe cürüm alına"¹⁹² veya "ve eğer avrete er ben sana zina kıldım dese, avret münkire olsa avrete and vereler, eri kadı ta'zir ede, iki ağaca bir akçe cürüm alına"¹⁹³ hükümleri cezai miktarı göstermektedir.

D. Hırsızlık

Hırsızlık şer'î tarife göre gizli olarak başkasının kıymet taşıyan malının alınıp götürülmesi işidir.¹⁹⁴ Bu tariftten de anlaşıldığı üzere haddi gerektiren hırsızlık suçunun oluşması için temel şartlar malın, sahibinin saklı bulundurduğu yerden alınmış olması ve on dirhem gümüşten aşağı kıymette bulunmamasıdır. Bu iki şart bulunmazsa suçluya had lazım gelmez. Had cezasını gerektiren hırsızlık suçu, iki şahidin şahadeti ve suçlunun ikrarı ile sabit olur. Bunlardan biri eksik ise ta'zir cezası uygulanır.¹⁹⁵ Böyle bir durumda mal aynen korunmuş ise, sahibine geri verilir ve icabı halinde çalan ta'zir edilir.¹⁹⁶ Bu bağlamda Osmanlı kanunlarında da malın aynen korunmuş olması halinde sahibine verilmesi gerekirdi, ancak mal bozulmuşsa tazmin edilmezdi. Fakat malın bozulmadan bulunması suçluyu ne had ne de ta'zir cezasından kurtarmazdı.¹⁹⁷

Bununla beraber hırsızlık konusu olabilmesi için malın taşınması gereken özellikler konusunda ihtilafı görüşler vardır. Çalınan malın hırsızlık konusu olabilmesi için Hanefi mezhebine göre on¹⁹⁸, Maliki, Şafi ve Hambeli mezheplerine göre ise en azından üç dirhem gümüşe denk kıymette olması gerekmektedir.¹⁹⁹ Bunun altında bir değere sahip olan malın çalınması had cezasını gerektiren bir hırsızlık suçu sayılmazdı.

Öte yandan bir kişinin bilgisi dâhilinde, örneğin zor kullanılarak malın

¹⁹² *Kanunnâmeler*, c.IV, s. 367 (Kanuni Devri).

¹⁹³ *Kanunnâmeler*, c.IV, s. 367 (Kanuni Devri).

¹⁹⁴ Ansay, *A.g.e.*, s. 326.

¹⁹⁵ *Kanunnâmeler*, c.I, s. 111.

¹⁹⁶ Ansay, *A.g.e.*, s. 326 .

¹⁹⁷ " *Ve her uğru ki kat olunubdur. Uğurladığı yüz ile durursa ıssı ala; durmazsa tazmin olunmaya*". *Kanunnâmeler*, c.VI, s. 226, (Bozok Sancağı Kanunnâmesi, Kanuni Devri).

¹⁹⁸ 1 dirhem 4,5 grama eşit olduğundan 10 dirhem gümüş 45 gram ağırlığındadır.

¹⁹⁹ Aydın, *A.g.e.*, s. 188.

çalınması hırsızlık değil gasp niteliği taşımaktadır. Ayrıca bir Müslüman için şer'an mal niteliği taşımayan şarap veya müzik aletinin, kutsallığından dolayı mübadele ve ticarete konu olmayan Kuran gibi dinî, ilmî kitapların çalınması da hırsızlık suçu kapsamına girmemektedir.²⁰⁰ Başkaca bir husus da üzerinde alanın hissesi olan bir malda da haddi gerektirir hırsızlığın bahis konusu edilmemesidir. Bu yüzden devlete ait bir malın çalınması da had cezasını gerektirmez. Çünkü devlet malında herkesin az ya da çok hissesi bulunmaktadır.²⁰¹ Ayrıca ihraz şartının bulunmamasından dolayı akrabanın, girip çıkmaya mezun olduğu yerden bir şey alması da hırsızlık değildir.²⁰²

Yukarıda belirtildiği şekilde şer'î gerekliliğin hepsini taşıyarak oluşan hırsızlık suçu had cezasını gerektirir. Çünkü Maide süresinin 38 ve 39'uncu ayetlerinde "Hırsızlık yapan erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir. Kim bu zulmünden sonra tövbe eder ve durumunu düzeltirse Allah onun tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir." şeklinde emir verilerek cezasının miktarı belirtildiğinden suçun had cezasını gerektirdiği açıktır.²⁰³ Ayette bildirildiği üzere hırsızın tövbe etmesi hafifletici bir sebeptir. Ancak, fail haddin icrasından önce tövbe ederse Hanefi mezhebine göre, mal sahibi af etmedikçe had sakıt olmaz.²⁰⁴

İslam hukukuna göre ilk defa hırsızlık edenin sağ eli, ikinci defa hırsızlık edenin sol ayak topuğu kesilir. Yine hırsızlık ederse tövbe edinceye kadar hapse konulur.²⁰⁵ Ancak burada Osmanlı uygulamasındaki farklılığı söylemek gerekir. Zira Osmanlı kanunlarına göre birkaç defa hırsızlık ettiği kesin olan kişinin asılması gerekirdi.²⁰⁶

Osmanlı devri toplum hayatında da hırsızlık suçlarına sıkça rastlanmaktadır. Osmanlı mahkemelerine yansıyan hırsızlık olaylarının başında hayvan çalınması suçları gelmekte ve bunlar arasında en çok koyun

²⁰⁰ Ansay, *A.g.e.*, s. 327.

²⁰¹ Aydın, *A.g.e.*, s. 189.

²⁰² *MD*, nr. 51, s. 26, hk. 89.

²⁰³ *Kuran*, Maide, 38-39. Ayet.

²⁰⁴ Ansay, *A.g.e.*, s. 327.

²⁰⁵ Ansay, *A.g.e.*, s. 327.

²⁰⁶ *Kanunnâmeler*, c.III., s. 192, (Manisa Sancağı Siyasetnâmesi, I Selim Devri).

hırsızlıklarına rastlanmaktadır. Anadolu'da yaşayan köylü halkın ekserisinin koyun yetiştiriciliğiyle geçimlerini sağlaması ve ayrıca koyunun diğer büyükbaş hayvanlara nazaran çalındıktan sonra saklanması kolay olması koyun hırsızlığını yaygınlaştırdığı düşünülebilir.

Hayvan hırsızlığı konusunda mahkemelere bildirilen dâvâlarda fail olarak Çingenelerin itham edildiklerine sıklıkla tesadüf edilmektedir. Nitekim Niğbolu sancağında ortaya çıkan ve sayıları iki yüz kadar olan çingeneler, eşkıyalık yaparak vilayet halkının davalarını ve beygirlerini çalmakla kalmayıp farklı suçlar da işlemeleri sonucunda Niğbolu kaymakamı tarafından şikâyet edilmişler, bunun üzerine gelen emirde Niğbolu beyi ve kadısına bu meselenin halli ve aynı suçun tekrarının engellenmesi hususunda görev verilmişti.²⁰⁷ Yine, Osad kazasının Dob köyü halkının mahkemeye başvurarak, adı geçen derbent köyüne konup çayır ve ekinleri helak eden, ağıllardan koyun ile öküzlerini çalan ve halkın şikâyetine kalkışmasını engellemek için, “mahkemeye giderseniz ev ve otlaklarınızı yakarız” diye gözdağı veren kırk ya da elli kişilik Çingene grubunu şikâyet etmeleri üzerine verilen hükümde kaza kadısının şikâyet hakkında tahkikatta bulunması, iddiaların doğruluğu halinde zarara uğrayanların haklarının Çingenelerden tazmin edildikten ve suçlular cezalandırıldıktan sonra Çingenelerin bir daha bu bölgeye gelmesinin yasaklanması istenmiş, böylece burada vuku bulan hırsızlık hadiselerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.²⁰⁸ Başka bir hükümde de İpsala'nın bazı köylerinden çaldıkları koyunları yine aynı kazanın başka köylerinde satmak isterlerken koyunların çalıntı olduğunun anlaşılması üzerine yakalanan Çingeneler, yargılandıktan sonra hapis edilmiş bazıları da kürek cezasına çarptırılmıştır.²⁰⁹ Kimi zamanda hırsızlık suçlarına karışan Çingenelerin yargılanmaları için İstanbul'a götürüldükleri anlaşılmaktadır.²¹⁰ Çingenelerden başka gurup halinde hareket ederek göçebe yaşayan ve kondukları yerler de hırsızlık ettikleri görülen bir taife de Kürtlerdi.²¹¹

²⁰⁷ MD, nr. 85, s. 67, hk. 161.

²⁰⁸ MD, nr. 23, s. 53, hk. 111.

²⁰⁹ MD, nr. 17, s. 1, hk. 2.

²¹⁰ MD, nr. 23, s. 126, hk. 156.

²¹¹ Kanunnâmeler, c.VI, s 226.

Koyun hırsızlığı gibi suçlarda suçüstü yapılması ihtiyacı yoktu. Çünkü bir kimsenin sahip olduğu sürünün içinde daha önce çalındığından şikâyet edilen bir koyun bulunsa ve kişi bunu kimden aldığını ispat edemese hırsızlığı yapmış gibi değerlendirilirdi.²¹² Öte yandan, Osmanlı kanunnâmelerinde hayvan hırsızlığı ile ilgili son derece ağır cezaları ihtiva eden hükümler vardır. Kanunnâmelere göre at, koyun, inek, öküz ve katır çalanların hırsızlıkları şer'î delillerle sabit olursa suçlular idam edilir ya da elleri kesilir, eğer eli kesilmesine mani olacak bir delil eksikliği olursa o takdirde çalınan hayvanın kıymeti göz önüne alınarak ağır para cezaları verilirdi. Ayrıca suçlunun, kadı tarafından belirlenen miktarda sopa vurularak cezalandırılması da kanundu. Nitekim kanunnâmelerde “eğer örfle bir kimsenin hırsızlığı zahir olursa, kadı olan ehl-i örf hüccet vere, ehl-i örf olan hüccet mucibince asılmağa müstahak olanı asa ve kat'-ı uzva müstahak olanı kat'-ı uzv ede, kadı bu babda mani olmaya ve siyaseti tehir etmeyip günah olan yerde siyaset ettire” hükmü bulunmaktadır.²¹³ Ayrıca hırsızdan çalınan hayvanın kıymetine göre cürüm alınırdı. Buna göre, deve çalandan yirmi, sığır çalandan on iki, koyun çalandan dört altın alınırken at veya katır çalandan on sekiz altın alınırdı.²¹⁴ Hırsızlığı iki veya daha fazla kişinin ittifakla yapması durumunda suça karışanlar arasında ayırım yapılmaz, suça dâhil olanların hepsinden ayrı ayrı cürüm alınırdı.

Hayvan hırsızlığından başka mahkemelere yansıyan hırsızlık meselelerinden biri de kıymetli eşya özellikle mücevher hırsızlığıdır.²¹⁵ Kıymetli silah²¹⁶ ve para hırsızlığı da haddi gerektirirdi.²¹⁷ Osmanlı kanunlarına göre hırsızlık kastıyla bir kişinin evine gizlice gece veya gündüz

²¹² “*Ve bir kimsenin evinde uğurlu davar bulunsa satın aldıysa satanı buldurular; satanı bulmazlarsa müttahem gibidür, hırsuz olur*”. Kanunnâmeler, c.II, s.170, (Aydın – İli Siyasetnâmesi, II. Bayezid Devri)

²¹³ Kanunnâmeler, c. II, s. 44, (II. Bayezid devri).

²¹⁴ At, katır, eşek, koyun hırsızlığı konusunda kanunnâmelerde açık hükümler bulunmaktadır.” *Ve her kim at uğurlasa, ya katır uğurlasa, ya katır uğurlasa eli kesilmezse on sekiz altın alına ve deve uğurlarsa eli kesilmezse yirmi altın alına ve sığır uğurlarsa on iki altın alına ve koyun uğurlarsa dört altın alına ve mezkûrlara şerik olub iki kişi ya üç kişi uğurlasa her birinden tamam cürüm alına.*” şeklindeki ifadeler bulunmaktadır. Kanunnâmeler, c. II, s. 44.

²¹⁵ MD, nr. 23, s. 55, hk. 115.

²¹⁶ MD, nr. 85, s.62, hk. 148.

²¹⁷ MD, nr. 10, s. 155, hk. 234.

giren aynen hıyanet kastıyla bir eve giren kimse gibi cezalandırılırdı.²¹⁸

Diğer yandan hırsızlık hadisesinin aile içinde de gerçekleştiği de görülmektedir. Babaların oğullarını mallarını çaldığı gerekçesi ile mahkemeye şikâyet ettiği hadiseler belgelere yansımıştır.²¹⁹ Aile’de meydana gelen hırsızlık suçları kanunnâmelerde “oğul atasından veya ata, ana oğuldan ya karındaş karındaşından veya avret erinden nesne uğurlasa kadı ta’zir ede, ağaç başına bir akçe cürm alına” şeklindeki hüküm gereğince cezalandırılırdı.²²⁰

Mücevher, para veya silah hırsızlıkları yanında, hırsızlık suçuna konu olan başka bir mesele de elbise hırsızlığıydı. Mesela Işıklı kazasından Mehmed’in mahkemeye gelip Veli ve Şaban ile onların bazı yoldaşlarının elbiselerini çaldıklarını bildirmesi üzerine, suçluların teftiş olup, suçu sabit olanların kürek cezasıyla cezalandırılması istenmişti.²²¹ Başka bir hükümde de Bursa’da yunmalık [giysi, çamaşır] çalan kimsenin yakalanarak İstanbul’a gönderilmesinin talep edildiği tespit olunmaktadır.²²²

Başka bir hususta devlet malı hırsızlığıdır. Aksaray kadısının “ kaza ahalisinden bazı kimselerin eski sultanlardan kalmış Aksaray’daki hanın taşlarını çıkarıp kendi binaları için kullanmalarını bildirmesi üzerine, kadıdan taşları alanların isimlerinin yazılıp bildirilmesi ve halkın bu uygulamadan men edilmesi istenmişti.²²³ Benzer bir olayda Tarsus’ta görülmüştü. Tarsus’a bağlı Lemzan kalesi dizdarı Abdülkerim, eski Kethüda İbrahim’in kalenin bazı duvarlarını harap edip taşlarını alıp kendi evinde kullandığı konusunda şikâyet etmesi üzerine, doğruysa aldığı taşları eski yerine koymasının temin edilmesi ve ayrıca cezalandırılması istenmişti.²²⁴ Şam beylerbeyi ve Kudüs kadısına gönderilen bir hükümde de, Hazret-i Halliürrahman Evkafi nazırı naibi olan Ali’nin, vakfın ambarından buğday çalıp asi Araplara sattığı ve Yusuf ve İshak peygamberlerin türbelerinin de onun zamanında soyulduğu bildirildiğinden,

²¹⁸ “Mesela bir kimesne bir kimesnenin gece ve gündüzde evine girse, hırsızlığı ile girdiği sabit ola, avret çeken gibi siyaset oluna.” *Kanunnâmeler*, c.II, s. 169.

²¹⁹ *MD*, nr. 9, s. 67, hk. 180.

²²⁰ *Kanunnâmeler*, c.VI. S. 240.

²²¹ *MD*, nr. 9, s. 99, hk. 253.

²²² *MD*, nr. 15, s. 67, hk. 572.

²²³ *MD*, nr. 51, s.52, hk. 165.

²²⁴ *MD*, nr. 51, s.36, hk. 116.

zanlıların teftiş edilip suçlarının cezalandırılması istenmişti.²²⁵

Daha önce de ifade edildiği gibi devlet hazinesine ait bir malın çalınması Ebu Hanife, Şafii ve Ahmed Hanbel'e göre devlet hazinesinde herkesin çok cüzi de olsa bir hissesi olduğundan dolayısıyla ortada bir mülkiyet şüphesinin bulunmasından ötürü had suçunun oluşmasını engeller.²²⁶

Hırsızların kimi zaman çaldıkları malların anlaştıkları kişilere satarak bu işi bir ticaret haline getirdikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Sofya voyvodası Mahmud'un, Evren Çavuş'a teslimen gönderdiği hırsızlar sorgulandıklarında bir takım Yahudilerin yapağı almak bahanesiyle köylere çıkıp bunların çaldığı eşyayı ucuza ellerinden aldıkları bildirildiğinden adı geçen suç ortağı Yahudilerinden sicil edilip merkeze gönderilmesi istenmişti.²²⁷ İpsala kadısına gönderilen bir hükümde de, bazı Çingenelerin, İpsala'da çaldığı hayvanları ve bir camiden çaldıkları eşyaları onlardan satın alarak hırsızlık suçuna karışmış olan bir imam hakkında halktan hali sorulduktan sonra, iyi halli olmadığının anlaşılması üzerine Müslihiddin adlı köy imamının mahfuzen İstanbul'a gönderilmesi istenmişti.²²⁸

Bazı devlet görevlilerinin ve bunların yanında çalışanların da hırsızlık olaylarına karıştıkları görülmektedir.²²⁹ Nitekim Yenişehir kadısından, Rumeli beylerbeyinin kethüdasının hizmetkârı olan Mehmet'in efendisinin evinden birçok para ve başka eşyalar çalarak Yenişehir'e gittiği ve orada emlak alıp bezirgânlık yaptığı öğrenildiğinden suçlunun yakalanarak tutuklu halde teslim edilmesi istenmişti.²³⁰

XVI. yüzyılda görülen hemen her suçta var olan suhte ve leventler de hırsızlık suçuna karışmışlardır.²³¹ Kanunnâmelerde suhte ve leventlerin hırsızlık etmesi sonucunda nasıl cezalandırılacaklarına dair özel hükümler bulunmaktadır. Kanunî devrinde çıkarılan Anadolu Eyaleti Siyasetnâmesi'nde yer alan "eğer bir hırsız dutulup hırsızlığı malum olup ol bir kimesne için

²²⁵ MD, nr. 85, s.52, hk. 120.

²²⁶ Aydın, A.g.e., s. 189.

²²⁷ MD, nr. 1, s.117, hk. 637.

²²⁸ MD, nr. 17, s. 1, hk. 2.

²²⁹ MD, nr. 3, s. 47, hk. 114.

²³⁰ MD, nr. 15, s. 216, hk. 1816.

²³¹ MD, nr. 5, s. 50, hk. 114.

şerikim derse ol kimesne levent ve müttehem kimesne ise işkence edeler, eğer müttehem değilse mücerred hırsızın sözüyle işkence etmeyeler” maddesi suhte ve leventlerle diğer halkın yaptığı hırsızlıklar arasında yargılama konusunda farkın olduğunu göstermektedir.²³²

Öte yandan hırsızlık suçunun bir sipahi tarafından işlenmesi de hukukî uygulamada farklılık doğurmaktaydı. Zira hırsızlık işleyen sipahi suçun meydana geldiği yerin kadısı tarafından yargılanamaz sipahinin yargılanması divan da yapılırdı. Keza bu konuya açıklık getiren II. Bayezid devrinde çıkarılan kanunnâmede yer alan “ve hırsız sipahi taifesinden olub siyasete müstehak olsa habs edüb Dergâh-ı Muallâya bildireler” şeklinde bir hüküm bulunmaktadır.²³³ Sipahinin hırsızlık suçuna karışması halinde bölge mahkemesinin yargı yetkisi olmamakla beraber idari bir yetki olarak sipahinin tımarının elinden alınması yetkisi vardı.²³⁴ Eğer sipahi çaldığı mallarla ele geçerse mallar sahibine iade edildikten sonra İstanbul’a gönderilirdi.²³⁵

Bununla beraber içlerinden bir takım kişilerin hırsızlık suçunu işlemesi üzerine aynı taifeden olan kimselerin hepsinin cezalandırıldığı olmaktaydı. Nitekim Hüdaverdigar beyine gönderilen bir emirde; Rumeli’den Anadolu’ya geçip bağ bekçiliği yapan ve hırsızlık hadiselerine karışan Hristiyan Arnavutları nerde varsa toplayıp mahfuzen İstanbul’a yollaması ve Rumeli’den Anadolu’ya hizmet için Hristiyan geçirilmemesi yasağına dikkat etmesi istenmişti.²³⁶ İstanbul’da hamamcılar tarafından natır olarak kullanılan ırgatların müşterilerin eşyalarının çalınmasında zanlı olmaları sebebiyle, bundan sonra natırların yarar kefilleri olanlar arasından seçilmesi istenmiş, çalınan mallar hamam işletmecilerine tazmin ettirilmişti.²³⁷

Diğer yandan, bir bölgede asayiş sağlamakla görevli olanlar askeriler olduğundan hırsızlık olaylarının engellenmesi konusunda merkezi idarenin muhatabı da beylerdi. Bu idarecilere gönderilen hükümlerde denetimden ödün vermemeleri ve kadı tarafından suçlulara verilen cezaların derhal infaz

²³² *Kanunnâmeler*, c.V, s. 59, (Anadolu Eyaleti Siyasetnâmesi, Kanuni Devri)

²³³ *MD*, nr. 5, s. 31, hk. 75.

²³⁴ *Kanunnâmeler*, c. II, s. 44, (II. Bayezid devri Umumi).

²³⁵ *MD*, nr. 5, s. 71, hk. 163.

²³⁶ *MD*, nr. 23, s. 58, hk. 122.

²³⁷ *MD*, nr. 85, s. 27, hk. 62.

ettirilmesini temin etmeleri istenmekteydi.²³⁸ Bu konuda kimi zaman beylerin yahut adamlarının görevi kötüye kullandıkları veya ihmal ettikleri de olmaktaydı. Kimi zamanda aldıkları rüşvetler karşılığında hırsızları serbest bırakmaları nedeniyle hırsızlık başta olmak üzere tüm suçların engellenmesinde istenilen başarı sağlanamamıştır. Kadılarında bu hadiselerle karıştığı olurdu. Bu usulsüzlükleri engellemek için kanunlar da ihdas edilmiştir.²³⁹

Hırsızların yargılanmasında kadının geniş yetkileri bulunurdu. Kadı zanlıya gerekirse işkence yaparak itiraf ettirme yoluna gidebilirdi.²⁴⁰ Suçluların bulunması ve yakalanması beylerin göreviydi ve hırsız, subaşı ya da muhızır nezaretinde mahkemeye getirilirdi. Yukarıda anlatıldığı üzere hırsızın işlediği suçun derecesi ve malın kıymetine göre asılması, elinin kesilmesi, para cezasına çarptırılması ya da hapis edilmesi mümkündü. Hatta o köy ya da şehir halkının isteğiyle hırsızlıkla suçlanan kişi şehirden veya köyden kovulabilirdi.²⁴¹ Ancak hırsızların yakalanmasında görülen zorluklar da vardı. Hırsızların kendilerini korumak için bazı kimselerin himayesine girmesi onların mahkemeye sevinde sorun oluşturmdu.²⁴²

Hırsızlık hadiselerini önlemek isteyen hükümet hırsızların yakalanmasına yardım edenleri ödüllendirirdi. Bu ödüllendirmeler arasında yardımda bulunana tımar tevcihi önemlidir.²⁴³ Hatta bir kişiyi hırsızlık yaparken öldüren kişi de cezalandırılmazdı. Bozok Sancağı Kanunnâmesinde “Ve her kim, uğru uğruluk ederken vursa öldürse suçlu olmaya ve uğrulayıp gittikten sonra

²³⁸ MD, nr. 21, s. 69, hk. 169.

²³⁹ “*Ve hırsızlıkta müttehem olan kimesneleri ummal ve subaşılar kadı katına iletmeden kimesneden cürm alırlar imiş. Ol sebepten hırsızlar kadılara malum olmayu hakkından gelinmez imiş. Ol babda ummala ve nüvvaba yasak olundu ki kadı katına iletmeden kimesneden cürm almayalar.*” Kanunnâmeler, c.II, s. 75, (II. Bayesid devri Kanunnâmesi).

²⁴⁰ “*Ve eğer hursuz işkencede ikrar etse onun ikrarını alayim delalet eder ise onun ikrarı müteberdir; suçuna göre siyaset oluna.*” Kanunnâmeler, c.IX, s. 500, (I.Ahmed devri Kanunu).

²⁴¹ “*Ve dahi bir kimesne için hırsuz ve kahbedir deyü mahallesi veya karyesi cemati şikâyet edip bize gerekmez deyü red etseler filvaki töhmet, ol kimesnenin beynen nas maruf olsa mahallesinden veya küryesinden red edüp süreler. Amma birkaç gün tevakkuf edeler taki ol kimesne evvelki yaramazlığına tevbe edüp ıslah üzerine olursa hoş ve illa andan ıslah üzerine olursa hoş ve illa ondan red edib, şehirden süreler, çıkub gide.*” Kanunnâmeler, c.VI, s. 488.

²⁴² “*Yaya ve müselleme ve Yörük ve doğancı ve vakıf ve mülk olsun, hırsız kaçub onların içine girse, hırsızı onlara buldurup alalar. Eğer anlar hırsızı vermezlerse garametini çekeler ve hırsızın olduğu onlara ödedeler. Ve eğer hırsız bunların birisinden olursa siyasi sair halk gibi ola.*” Kanunnâmeler, c.II, s. 44.

²⁴³ MD, nr. 5, s. 109, hk. 253.

ardından yetişse vursa öldürse yine suçlu olmaya” hükmü bunu doğrulamaktadır.²⁴⁴

E. Yol Kesme - Gasp ve Soygun

İslam hukukuna göre yol kesme suçu gelip geçmeyi önleme, yolcuların malını alma veya canlarına kastetme amacıyla bir kişi veya gurubun silahlı güç kullanarak umuma açık bir yolu kesmeleri olarak tanımlanmıştır.²⁴⁵ Ebu Hanife ve onu takip eden bazı Hanefi hukukçular bu suçun şehirlerde işlenemeyeceğini, ancak şehirlerarası yollarda mümkün olduğunu söylemektedir.²⁴⁶ Yol kesme suçuna had cezasının verilebilmesi için adam öldürülmesi, bir kimsenin malının alınması veya silah kullanılarak korku salınması ve Hanefi mezhebine göre şehrin haricinde umumi bir yolda, erkekler tarafından açıkça işlenmiş olması gerekir.²⁴⁷

Yol kesme suçunun cezası Kuran’da ölüm, asılma, el ve ayakların çaprazlama kesilmesi ve sürgün olarak bildirilmiştir.²⁴⁸ Bu suçun işlenmesi sırasında suçlu, bir kişiyi öldürürse cezası ölümdür; öldürme ile beraber maktulün malını da alırsa cezası salb olur.²⁴⁹ Ancak sadece mallarını alır, kişinin canına dokunmazsa sağ eli ve sol ayağı bileklerinden çaprazlama olarak kesilir.²⁵⁰ Sadece yol kesilerek etrafa korku salınmış, adam öldürme ve gasp hadiseleri gerçekleşmemişse, suçluya sürgün cezası verilmesi öngörülmüştür.²⁵¹ Bununla beraber hâkimin burada cezanın affedilmesi ya da değiştirilmesi konusunda inisiyatifli bulunmamaktadır. Fakat suçluların yakalanmadan önce tövbe etmeleri cezanın hafiflemesi için bir vasıttır. Ancak bunun için de kul hakkı zayi olmadan alınan malın sahibine iade edilmiş olması gerekmektedir.²⁵²

Osmanlı ülkesinde meydana gelmiş olan yol kesme suçları da Hanefi

²⁴⁴ *Kanunnâmeler*, c.VI, s. 226.

²⁴⁵ Aydın, *A.g.e.*, s. 191.

²⁴⁶ Aydın, *A.g.e.*, s. 191.

²⁴⁷ Aydın, *A.g.e.*, s. 191.

²⁴⁸ *Kuran*, Maide, 33. Ayet.

²⁴⁹ Ansay, *A.g.e.*, s. 327.

²⁵⁰ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1995, s. 317.

²⁵¹ Üçok, *A.g.e.*, s. 80.

²⁵² Aydın, *A.g.e.*, s. 192.

mezhebi çerçevesinde değerlendirilerek cezalandırılırdı. Burada Osmanlı Devleti'nde görülen yol kesme suçları ile köy basma gibi eşkıyalık suçları beraber incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan eşkıyaların yalnızca yol kesmeyip, köyleri basarak halktan istediklerini alıp, karşı çıkanları veya önüne geçtikleri yolculardan karşı koymaya yeltenenleri ya da herhangi bir sebeple istedikleri kimseleri öldürdükleri görülmektedir.²⁵³

Yol kesme suçlarında otorite boşluğunun bulunmasının da etkili olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim 22 Ekim 1565 tarihli bir hükümde, Şam'da Halilürrahman ahalisinin Kaysi ve Yemeni adında iki kabileden oluştuğu, aralarında eskiden beri süregelen anlaşmazlık nedeniyle devamlı kavga halinde oldukları ve bu yüzden Müslümanların korkudan Cuma namazı dahi kılamadıkları, bu fitnenin kaynağı olan Berekat adlı kişinin hakkından gelinmezse halkın yurtlarını terk etme niyetinde oldukları bildirildiğinden, durum arz edildiği gibi ise adı geçen Berekat ile fitne ve fesat çıkarmakta elebaşı oldukları sabit olan diğer kişilerin yakalanarak haklarından gelinmesi beylerbeyinden istenmişti.²⁵⁴

Bir başka yol kesme olayı da Bursa da meydana gelmişti. 1565'in yazında Bursa'ya gelmekte olan bazı tüccarların, İnegöl kazasına bağlı Aksu derbendinde gecelerken gurbet taifesinden bazı kimseler tarafından soyulması ve birkaç tüccarın öldürülmesi üzerine Bursa beyinden bu konunun araştırılması, yakalanan suçluların kanuna göre cezalandırılmaları ve kürek cezasını hak edenlerin de İstanbul'a gönderilmesi istenmişti.²⁵⁵ Yapılan tahkikat sonrasında suçlular yakalanarak hapsedilmiş, durum divana arz edilmişti. Cevaben gönderilen 25 Eylül 1565 tarihli hükümde; tutukluların siyaset olunması emredilmişti.²⁵⁶ Dulkadir beylerbeyi, Maraş, Elbistan ve Yeniil kadılarına gönderilen bir başka hükümde de; Hısnımansur Alaybeyi Halil'in zeamete mutasarrıf olan oğlu Hızır ile sekiz yoldaşının İstanbul'a giderken Yeniil kazasında sakin bir gurup eşkıya tarafından öldürüldüğü, katillerinin yakalanıp teftişe götürülürken altmış adamın yolu kesip kâtilleri

²⁵³ MD, nr. 5, s. 107, hk. 247.

²⁵⁴ MD, nr. 5, s. 176, hk. 428.

²⁵⁵ MD, nr. 5, s. 18, hk. 48.

²⁵⁶ MD, nr. 5, s. 117, hk. 271.

kurtardığı bildirilmiş, gelen emirde bunlar içerisinde sipahi varsa hapis edilmeleri diğerlerinin ise gereği gibi cezalandırılmalarına hükmedilmişti.²⁵⁷ Başka bir olayda da, Medine mütevellisinin oğlunun ve hizmetkârının Bursa ile Mudanya arasında yolunu keserek yağmalayan kişilerin bulunarak örf edilmeleri; ancak bu yapılırken can kaybına mahal verilmemesi istenmişti.²⁵⁸

Yol kesme suçunu işleyenler arasında Çingenelerin çokça bulundukları anlaşılmaktadır.²⁵⁹ Kimi zaman Çingeneler yol kesme ve yağma suçlarını suhtelerle işbirliği ederek yapmaktaydı.²⁶⁰ Kürt guruplarının da eşkıyalık ederek halka zarar verdikleri görülmektedir. Bitlis'in civarındaki Mudki²⁶¹ ve Ulus²⁶² aşiretleri ile Diyarbakır'da da yine Ulus aşiretlerinin karıştığı yol kesme olayları belgelerden öğrenilebilmektedir.²⁶³ Kerkil sancağına bağlı Süloğlu isimli Kürt aşiretiyle ilgili de aynı konuda şikayetlere tesadüf edilmektedir.²⁶⁴

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Çingeneler gibi çeteler kurup eşkıyalık yapan guruplar arasında levendler ve suhteler de vardı. Suhtelerin Bosna yakınlarında bulunan bir kilise etrafında her sene kurulan panayırı basıp tüccarların eşyalarını yağmalamaları,²⁶⁵ yine yirmi beş atlı ve piyade harami levendin Edirne'de yolkesmeleri ile ilgili hükümler Mühimme Defterlerindeki kayıtlardandır.²⁶⁶

Devlet görevlilerinin, görev mahallerine giderken veya memleketlerine dönerken soyulması da sıkça görülen yol kesme hadiselerindendi.²⁶⁷ Yol kesen eşkıyaların taşradan İstanbul'a, İstanbul'dan taşraya evrak veya eşya götüren ulakları da soydukları görülür. Bu gibi durumlarda İstanbul'dan bölgeye araştırma için görevliler gönderilirdi.²⁶⁸

Öte yandan, soyguna uğrayanlar arasında hac için Mekke'ye giden veya gelen kimselerin de olduğu anlaşılmaktadır. Hâlbuki hacıları bu yağmadan

²⁵⁷ MD, nr. 5, s. 118, hk. 273.

²⁵⁸ MD, nr. 5, s. 24, hk. 62.

²⁵⁹ MD, nr. 24, s. 5, hk. 11.

²⁶⁰ MD, nr. 51, s. 87, hk. 269.

²⁶¹ MD, nr. 24, s. 45, hk. 129.

²⁶² MD, nr. 10, s. 96, hk. 148.

²⁶³ MD, nr. 19, s. 198-199, hk. 411.

²⁶⁴ MD, nr. 5, s. 13, hk. 36.

²⁶⁵ MD, nr. 23, s. 67-68, hk. 140.

²⁶⁶ MD, nr. 51, s. 67, hk. 207.

²⁶⁷ MD, nr. 23, s. 171, hk. 362.

²⁶⁸ MD, nr. 10, s. 47, hk. 68.

korumak için Osmanlı padişahları düzenli olarak para ve evrak gönderiyor bunun karşılığında Bedevilerin hac kervanlarının geçişini kolaylaştırması bekleniyordu.²⁶⁹ Özellikle hacıların Şam yolunda iken yollarını kesen Arap eşkıyaları tarafından soyulmaları ve hacılar arasında hasta olanların mallarına daha ölmeden el koyan devlet görevlilerinin de olduğuyla ilgili şikâyetler Mühimme Defterlerine yansımıştır.²⁷⁰ Arap eşkıyasından başka hacıların soyulmasında Kürtlerin de rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple Maraş'a tabi Sof dağı denilen yerde hacıların üzerlerine saldıran Kürtlerin eski yerlerine iskân ettirilmesine ve direnirlerse elebaşlarının hakkından gelinmesine karar verilmişti.²⁷¹

Osmanlı Devleti'nde yol kesme suçunu işleyenler ağır cezalara çarptırılırdı. Yol kesme suçunu işleyenlerin ne şekilde cezalandırılacakları Menteşe Beyine gönderilen şu hükümden anlaşılmaktadır. Hükümde, "...şer'an kısas lazım gelenlerin kısas edilmesi, kısas lazım gelmeyenlerin ise küreğe konulması; bunlara yardım ve yataklık yaptığı sabit olanlar ile daha önce suçu sabit olmuş olan ağır suçluların da aynı şekilde küreğe konulması..." bildirilmiştir.²⁷² Yol kesenlere ölüm cezasının verildiğine dair birçok kayıt bulunmaktadır.²⁷³

Yol kesme suçundan yargılanmak istemeyenlerin bulundukları yerlerden kaçarak izlerinin kaybettirmeye çalıştıkları görülmektedir. Ancak devlet, suçluların bulunmasına çok önem verirdi. Sakin oldukları bölgelerdeki yaygın eşkıyalık hareketlerinden şikâyetçi olan halktan bazı kimselerin doğrudan İstanbul'a giderek divana şikâyetlerini ulaştırdıkları durumlarda merkezi hükümetin konunun teftişi ve suçluların yakalanarak cezalandırılmaları konusunda bölge kadısı ile beraber çalışmak için çavuşlar görevlendirdiği de olurdu. Eşkıyanın kaçması halinde onlara yardım edenlerin de yol kesme fiilini işlemiş gibi cezalandırılması başvurulmuş bir yoldu.²⁷⁴ Ancak bunlara verilen

²⁶⁹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (Çev. Gül Çağala Güven, Özgür Türesay), İstanbul 2003, s. 268.

²⁷⁰ MD, nr. 23, s. 164, hk. 344.

²⁷¹ MD, nr. 9, s. 61, hk. 161.

²⁷² MD, nr. 5, s. 219, hk. 559.

²⁷³ MD, nr. 5, s. 91, hk. 210.

²⁷⁴ MD, nr. 9, s. 68, hk. 183.

ceza ta'zir olurdu.²⁷⁵

Yol kesme suçunu işleyenlere Müslüman veya gayrimüslim olmaları fark etmeksizin ölüm cezaları verilir,²⁷⁶ cezanın infazı suç mahallinde yapılırdı.²⁷⁷

Yol kesip soygunculuk yapanlara ağır cezalar verilirken soyguncuları önlemeye çalışanlar da ödüllendirilmekte, böylece halk arasında yol kesenlere karşı bir hareket oluşturulmaya çalışılmaktaydı. Faydası görülen kişi bir sipahi ise terakki verilerek ödüllendirilirdi.²⁷⁸

Öte yandan, bazen de eşkıyalık olayları sırasında yanlışlıkla suçsuz kimselerinde eşkıya zannıyla mahkeme edildikleri suçsuz oldukları anlaşılınca salıverildikleri de olurdu.²⁷⁹ Gasp edilen kişiler suçluların yakalanması sonucunda mahkemeye başvurarak suçlulardan gasp edilen mallarını mahkeme aracılığıyla isteyebilirdi.²⁸⁰

F. İrtidat

İrtidat suçu İslam hukukuna göre İslam dininin açıkça terk edilmesidir. İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu İslam dinini açıkça terk ettiğini beyan etmeyi bu suçun oluşumu için yeterli sayarlar.²⁸¹ İslam hukukçuları bu suçun Hz. Muhammed'in "kim dinini değiştirirse öldürün" hadisine dayanarak had suçu saymışlar ve yine aynı hadis uyarınca cezasının da ölüm olduğu kanaatini savunmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde görülen İrtidat suçları burada, küfrü gerektiren fiillerin işlenmesi şeklinde değerlendirilmiş ve bu konu Osmanlı hukukundaki ceza uygulamalarıyla beraber değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'ndeki anlayışa göre kutsal değerler olan Allah'a, peygambere, Kuran'a ve sahabeye karşı ahlaka mugayir sözler söylemek imanı zaafa uğratıp küfre yani; dinden çıkmaya sebep olduğundan irtidat suçu

²⁷⁵ MD, nr. 5, s. 114, hk. 263; Ayrıca bkz. MD, nr. 22, s. 294, hk. 580.

²⁷⁶ MD, nr. 5, s. 8, hk. 21.

²⁷⁷ MD, nr. 4, s. 35, hk. 345; Ayrıca bkz. MD, nr. 10, s. 149, hk. 228

²⁷⁸ MD, nr. 4, s. 13, hk. 109.

²⁷⁹ KŞS, nr. 16, s. 76, hk. 4.

²⁸⁰ KŞS, nr. 17, s. 32, hk. 1.

²⁸¹ Aydın, A.g.e., s 200.

olarak değerlendirilmiş ve bu suçu işleyenler ölümle cezalandırılmıştır.²⁸² Nitekim Balat ve Meğri kadılarına gönderilen 4 Eylül 1565 tarihli bir hükümde, yaptığı kötü fiillerden dolayı mahkemeye sevk edilen hem de Kuran 'a küfreden Kutlu köyünden Kara Musa'nın siyaset olunması emredilmişti.²⁸³ Yine aynı şekilde Kıbrıs'ta halkın, uygunsuzlukları nedeniyle mahkemeye şikâyet ettikleri bir sipahi emre uymadığı gibi Kuran-ı Kerim'e küfrettiğinden idam edilmişti.²⁸⁴

Sahabeye küfretmek de aynı şekilde irtidat sayılır ve idamla cezalandırılırdı. Örneğin, Musul'da sahabeye küfrettiği bildirilen bir kişi hakkında tahkikat yapılması emredilmiş suçu sabit olursa idam edilmesi istenmişti.²⁸⁵

Kişilerin söylediği bazı sözlerin dinden çıkmaya vesile olduğundan hareketle Osmanlı toplumunda dine ve kutsi değerlere hakaret eden kişilerin dinden çıktığı düşünülür bunun gereğince cezalandırılırdı. Bu yargılamayı şer'î mahkemeler yapmakla beraber bu suçun cezası ölüm olduğundan ölüm cezalarının ancak divanın onayı ile gerçekleşmesi sebebiyle dâvâlar arz edilmiş, divan önemli görülen bazı meselelerde olduğu gibi irtidat suçunda da yargı yetkisini kullanmıştır. Bu cümleden olarak irtidat suçu işleyen ya da küfrü gerektiren sözler söyleyenlere ait bazı davaların divanda görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Pojega vilayetindeki Kamengrad kalesi dizdarı Mehmed'in, Pojega kadısının kendisine neden namaz kılmadığını sorması üzerine verdiği cevapta küfrü gerektiren sözler sarf ettiği bildirildiğinden, dizdarlığının başkasına verilerek kendisinin yargılanmak üzere İstanbul'a gönderilmesi istenmişti.²⁸⁶ Keza Osmanlı kanunlarında namaz kılmayan kimselerin durumları bildirildikten sora gelen emir uyarınca cezalandırılması

²⁸² Ebussuud'un konudaki fetvası şöyledir; "*Mesele: Bir hususta bazı kimseler Zeyde nasihat edip "şeri'at-i Resullullahdan huruc etme, Peygamber hazretlerinden gafil olma, hicab üzerine e ol" dedikte, -eliyazübillah- gazap ile "ben peygamber bilmezim" dese, şer'an Zeyde ne lazım olur? Elcevap: Kâfirdir, katli helaldir*". M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1972, s. 112

²⁸³ MD, nr. 5, s. 88, hk. 206.

²⁸⁴ MD, nr. 22, s. 20, hk. 46.

²⁸⁵ MD, nr. 12, s. 154, hk. 331.

²⁸⁶ MD, nr. 5, hk. 738, s. 287.

öngörölmüştü.²⁸⁷

Öte yandan İslam dini için kutsal olan değerlere başka dine mensup olan kimseler tarafından da yapılan hakaretlerin aynı şekilde ölümle cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Anadolu kazaskerlerinin arzına göre peygambere küfrettiği bildirilen Cezireli bir keşişin katledilmesine hükmedilmişti.²⁸⁸ İpşir kazasında meliklikten azledilen bir zımmînin peygambere küfretmesi ve halkın da aleyhinde şikâyetle bulunması üzerine siyaset olunmasına karar verilmişti.²⁸⁹

Öte yandan küfrü gerektirir söz söyleyen bir kişinin dinen nikâhı da geçersiz sayılmıştır.²⁹⁰ Bu itibarla bir kimsenin de kimi yeminlerin de “şu işi yapamazsam dinimden dönmüş olayım” dedikten sonra o işte muvaffak olamayınca dinden çıkmış olup olmadığı hususunda mahkemelere yansıyan birçok hadise vardır. Ancak dikkati çeken husus Müslümanlardan başka Hristiyan zımmîlerin de aynı hadiselerde mahkemeye başvurmasıdır. Mesela, Konya'nın İmaret mahallesinden bir kadın, “kocam eğer senin evinde yaşarsam dinimden dönmüş olayım diye şart etti ve o günden bu güne kadar evimden çıkmadı sual olsun” demesi ve kocasının “ben şart etmiştim fakat benim Hristiyanlıktan çıkıp İslam'a girmemem gerek olmadığına dair elimde fetva-yı şerife vardır” diye cevabı, üzerine İslam'a girmesi gerekmediğine dair karar verilmişti.²⁹¹

Zımmîler kendilerinden birinin Müslümanlığa geçmesinden de hoşnut olmayarak mahkeme önünde Müslüman olanları bundan men etmeye çalıştıkları da görülmektedir.²⁹² Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin Müslümanlığı seçen kimseleri ödüllendirdiği ancak onların Müslümanlığına ve devlete olan bağlılıklarına da pek fazla itimat etmediği de söylenebilir.²⁹³

²⁸⁷ “*Ve kasd ile namaz terk etse bey-namaz olsa mahalle be mahalle ve köy be köy teftiş edüb dahi muhkem ve müntehi haklarından gelüp ta'ziredeler; iki ağaca bir cüralına.*”[“*Arza muhtaçtır, emr olunmayınca etmeyeler.*”haşiyesi vardır.], “*Ve Cuma namazı vacib oldu. Terk edenin hakkından gelübta'zir olunub iki ağaca bir cürüm alına.*”[“Emr-i şer’ muteberdirdir, kanunu yoktur.” haşiyesi vardır.] *Kanunnâmeler*, c.II, s. 93

²⁸⁸ MD, nr. 10, s. 55, hk.76; Ayrıca bkz. MD, nr.12, s. 253, hk. 523.

²⁸⁹ MD, nr. 12, s. 172, hk. 365.

²⁹⁰ MD, nr. 85, s. 2, hk. 5.

²⁹¹ KŞŞ, nr. 20, s. 73, hk. 2.

²⁹² MD, nr. 12, s. 145, hk. 323.

²⁹³ MD, nr. 12, s. 154, hk. 332.

İKİNCİ BÖLÜM

KISAS SUÇLARI

I. KISASIN TARİFİ VE KISAS GEREKTİREN SUÇLAR

Cinayette ödeşme olarak tanımlanan kısas, gerek öldürme ve yaralama, gerekse herhangi bir uzvun yok edilmesi veya işe yaramaz hale getirilmesi yolunda işlenmiş olan suçların faillerinin de, imkân dâhilindeyse, işledikleri suçun aynıyla cezalandırılmalıdır.²⁹⁴

Osmanlı Devleti'nde adam öldürme ve yaralama suçlarına kısas cezaları verilirdi. Kanunnâmelerde kısas cezaları ile ilgili açık hükümler vardır. Ayrıca Mühimme Defterleri'nde ve Şeriyeye Sicilleri'nde bu suçlara kısas cezasının verildiğini gösteren birçok hadise bulunmaktadır. Ancak had suçlarında olduğu gibi herhangi bir sebeple kısasın uygulanamadığı hallerde ta'zir cezalarının uygulandığı kanunnâmelerden ve mahkeme kayıtlarından anlaşılmaktadır.

A. Adam Öldürme

Adam öldürme suçunda kısas, bir Müslüman'ı, bir zımmîyi veya müste'mini ya da başkasının kölesini kasten öldüren herhangi bir kişinin işlediği suça karşılık öldürülmesidir²⁹⁵. Önceden tasavvur ederek veya böyle bir tasavvur olmaksızın bir kişiyi sonucunu bilerek ve isteyerek öldürme kasten adam öldürme olarak kabul edilir²⁹⁶. İslam hukukuna göre adam öldürme kul hakkına karşı işlenmiş bir suç sayılmış ve şiddetle cezalandırılmıştır. Kasten adam öldürmelerde mağdurun isteği üzerine kısas, taksirle adam öldürmelerde ise diyet uygulanmıştır.²⁹⁷

Hanefi mezhebine göre, kısas icrası için kâtilin, maktulü kasten ve kılıç kama, bıçak, ok, mızrak gibi kesici bir aletle öldürmüş olması

²⁹⁴ Üçok, *A.g.e.*, s. 75.

²⁹⁵ Ansay, *A.g.e.*, s. 317.

²⁹⁶ Aydın, *A.g.e.*, s. 202.

²⁹⁷ Doğan Soyaslan, *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Ankara 2002, s. 94.

gerekmektedir.²⁹⁸ Böyle bir aletle olmayarak bir kimseyi kast ile katletmek, mesela sopayla, tokatla döverek öldürmek kisası değil diyeti gerektirir²⁹⁹. Hanefi mezhebine göre kisas uygulamasında suçlu ile mağdur arasındaki din, cinsiyet ve hürriyet farkı engel teşkil etmez³⁰⁰. İslam hukukuna göre kâtil öldürdüğü kimseyi ne şekilde öldürmüş olursa olsun kisası ancak kılıç gibi keskin bir aletle boynunu kesmek suretiyle gerçekleştirilir³⁰¹.

Kisas cezasını infaz ettirecek olanlar maktulün mirasçıları ve velileridir. Varisler kisas yerine diyet istemeye salahiyetlidirler³⁰². Maktulün velilerinden biri ya da tamamı kâtil ile diyet karşılığında sulh yapabilirler veya kâtili tamamen affedebilirlerdi; ancak bu durumda kisas ortadan kalktığı halde ulül-emrin ta'zir cezası verme yetkisi mevcuttur.³⁰³ Öte yandan, özellikle Osmanlı hukukunda kisas cezaları sadrazam tarafından tenfiz edilmiş ve infaz için padişahın tasdiki şart koşulmuştur.³⁰⁴

Mühimme Defterleri'nde adam öldüren kimselerin işledikleri bu suça karşılık kisas edildiklerine dair birçok kayıt bulunmaktadır. Örneğin, Gılman-ı Acemiyandan Hüsrev'in bir sipahiye katletmesinden dolayı öldürülmesi³⁰⁵, Şam'da karısını katledip Mısır'a giden bir kişinin orada yakalanıp suçun işlendiği yere tekrar gönderilip idam edilmesi,³⁰⁶ Prizren de kilise yaptıran bir dâiyi katlettiren kişinin yakalanması halinde öldürülmesi³⁰⁷ ve Beyşehir'de eşkıyalık yaparken adam öldürme suçuna da karışan bir kimsenin idam edilmesi³⁰⁸ yolundaki hükümler Osmanlı Devleti'nde uygulanan kisas cezaları ile ilgili bazı örneklerdir. Belgelerdeki hadiselerde kisas cezası kesinleşen adam öldürme suçlarının, had suçlarında olduğu gibi sağlam delillerle ispat edilmiş oldukları görülür. İspat vasıtalarında eksikliğin kısasa mani olduğu durumlarda ise çeşitli ta'zir cezaları uygulanmıştır. Nitekim Kütahya'da

²⁹⁸ Ansay, *A.g.e.*, s. 94.

²⁹⁹ Ansay, *A.g.e.*, s. 320.

³⁰⁰ Aydın, *A.g.e.*, s. 203.

³⁰¹ Ansay, *A.g.e.*, s. 318.

³⁰² Ansay, *A.g.e.*, s. 319.

³⁰³ Ahmet Akgündüz, Halil Cin, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1995, c.I, s. 321.

³⁰⁴ *Aynı eser*, c.I, s. 320.

³⁰⁵ *MD*, nr. 2, s. 102, hk. 1050.

³⁰⁶ *MD*, nr. 23, s. 21, hk. 37, 38.

³⁰⁷ *MD*, nr. 23, s. 52, hk. 110.

³⁰⁸ *MD*, nr. 5, s. 288, hk. 745.

Seferihisar medresesinden bir müderrisin yanına aldığı iki suhte ile beraber Anadolu beylerbeyinin adamlarının üzerine saldırıp, bunlardan birini öldürmesi ve bir kaçını yaralanması hadisesinde adam öldürme suçunu işleyen için ebedi olarak hapis edilme cezası verilmiştir.³⁰⁹ Ta'zir cezalarında cezanın şekli hâkimin takdirine bağlı olduğundan kısas haricindeki adam öldürme suçlarına hapis, müebbet hapis cezalarının yanında kürek cezalarının da verildiği hadiselerle tesadüf edilmektedir³¹⁰.

Adam öldürme suçlarını işleyen zımmîler de Müslümanların tabi olduğu hukuk çevresinde kısasla cezalandırılırdı. Adam öldürme suçunun sanık tarafından işlendiğine dair hiçbir şüphenin kalmaması üzerine kanunlara göre din ayrımı yapılmaksızın eğer maktûlun yakınları da isterse suçlu idam edilirdi³¹¹. Bir zımmînin bir başka zımmî tarafından öldürülmesi halinde kadı mahkemesi suçluya maktulun yakınlarının da isteği ile idam cezası verilebilirdi³¹². Ayrıca bir zımmînin bir Müslüman'ı öldürmesi durumunda da kâtile kısas uygulanırdı³¹³. Adam öldürme hadiselerinde eğer suçlu ele geçmemiş ise yakalanması için bölge beyine görev verilir, bey suçluyu kadı huzuruna çıkardıktan sonra verilen cezayı icra ederdi³¹⁴.

Öte yandan, soruşturmada bir yerleşim yerinde meydana gelen adam öldürme hadisesinde kâtil bulunamazsa o bölge halkı cinayeti işleyenlerin bulunması göreviyle sorumlu tutulur, suçlunun bulunamaması halinde halk diyet öderdi³¹⁵. Ölüm durumunda cinayet şüphesi var ise mahkeme olay yerinde bir inceleme yaptırır gerekli görülürse ölenin vücudu muayene edilir inceleme heyetinin düzenlediği rapora göre mahkeme karar verirdi. Eğer olay cinayet niteliği taşımaz kişinin hastalık veya kaza sonucu öldüğü kesinleşirse ölünün bulunduğu bölge halkı üzerine de diyet düşmezdi. Diyet kararının

³⁰⁹ MD, nr. 24, s. 21, hk. 63.

³¹⁰ MD, nr. 12, s. 561, hk. 1072.

³¹¹ “Ve adam öldüren kimesneyi yerine öldüreler” Kanunnâmeler, C.II, s. 43; “Ve adam öldüren kimesneyi öldürdüğü kimsenin yerine öldüreler.” A.g.e. c.III, s. 427.

³¹² MD, nr. 4, s. 80, hk. 834.

³¹³ MD, nr. 10, s. 132, hk. 208.

³¹⁴ MD, nr. 85, s.10, hk. 18.

³¹⁵ “Eğer mahalle ya köy arasında maktul bulunsa elbette teftiş edüb katili bulduralar ve yahud diyete çektiüreler. Eğer eser-i kati bulunmazsa nesle lazım gelmez incitmeyeler (“Emri-i şer ‘ muteberdir. Şer’ ile diyet lazım gelirse diyetdir.”) (Nesne lazım gelmezse nesne yoktur. Şer’ ne emrederse odur” haşiyesi vardır), Kanunnâmeler, c.III, s. 90.

olmaması için ölenin yakınlarının vereceği hastalık halinin olduğu yahut hasmının bulunmadığı yolundaki ifadeler de kararı kolaylaştırırdı³¹⁶. Ancak bir kimsenin doğal nedenlerle veya kaza ile ölmesi hallerinde dahi ölenin mallarının çalınması durumunda olay yerindeki bölge halkı malları tazmin etmek zorundaydı³¹⁷. Kasten adam öldürme hadiselerinde de suçlunun bulunamaması halinde diyetle beraber ölen kişinin çalınan yahut gasp edilen malların tazmini yoluna gidilirdi. Diyet ve tazminden sonra kâtilin bulunması durumunda halktan alınan para tekrar iade edilirdi³¹⁸.

Başka bir husus ise zanlıların sorgulamasındaki yöntemdir. Cinayetlerin soruşturulmasında zanlılara işkence edilebilmesine kanunlarca izin verilmiştir.³¹⁹ Kişinin işkence altında bir kişiyi öldürdüğünü itiraf etmesi suçluluğu için yeterli delil olarak kabul edilirdi. İşkence sırasında zanlının ölmesi tahkikat konusu olmaz ve işkence edenlere ölüme sebebiyet verdikleri için suçlu muamelesi yapılmazdı.³²⁰ Nitekim kâtilin bulunamaması hallerinde kadılara gönderilen hükümlerde zanlıların işkence ile itiraf ettirilmesi hakkına sahip oldukları hatırlatılırdı³²¹. Ancak, adam öldürme hadiselerinde mahkemelerin kısas cezası talebinde bulunmasından önce tahkikatın çok iyi şekilde yapılması istenirdi. Çünkü bu suça verilecek cezanın telafisi bulunmamaktadır. Bu itibarla suçu belirtilip cezası kesinleştiği halde kısas cezalarının infazı için kadılar divana arzda bulunurlar, ancak buradan çıkan karar uyarınca ceza infaz edilirdi. Fakat kısasın yapılmasına izin veren hükümlerde bile kadının dikkati çekilir hiçbir yanlışlığın olmaması istenirdi³²². Bazı durumlarda da kadıdan tekrar konuyu araştırması ve dâvânın gidişi hakkında divana bilgi vermesi talep edilir ve divandan kesin karar çıkıncaya kadar cezanın icrasının yapılmaması istenirdi³²³. Divan katil zanlısı hakkında

³¹⁶ KŞS, nr. 20, s. 84, hk. 2.

³¹⁷ MD, nr. 9, s. 34, hk. 91.

³¹⁸ MD, nr. 9, s. 34, hk. 91.

³¹⁹ “İşkence ile ikrar edene (Adam öldüren ve hırsızlık eden) kadı araya girmeye; ikrar ettiği nesneyi bulduralar ve yahud ödede.” Kanunnâmeler, c.II, s. 170.

³²⁰ “Ve işkencede ölenin davasını sormayalar.” Kanunnâmeler, c.II, s. 170.

³²¹ MD, nr. 22, s. 255, hk. 499.

³²² MD, nr. 23, s. 148, hk. 302.

³²³ MD, nr. 10, s. 24, hk. 32.

tutulan sicilın İstanbul'a gönderilmesini istediği³²⁴ gibi bazı durumlarda da zanlının yargılanmasının İstanbul'da yapılacağını bildirerek dâvâya doğrudan müdahil olurdu³²⁵.

Öte yandan kısas cezası uygulandıktan sonra bunun divana bildirilmesi gerekirdi. Bu uygulama suçluların cezalandırılmasını temin etmek, görevlilerin cezayı uygulamayarak yetkilerini kötüye kullanmalarını engellemek için yapıldı. Zira bu husus görevliler tarafından suiistimal konusu edilebilmekteydi. Kısasa müstahak olanlar cezanın icrasıyla mükellef olan yetkililere rüşvet vererek cezadan kurtulmaya çalışırdı. Rüşveti alanlar ise gerekçe olarak cerime aldık o yüzden kısas icrasına lüzum kalmadı diyerek çıkar sağlamaktaydı. Ancak cerime alarak suçlunun salıverilmesi mümkün değildi ve suçtu³²⁶. Cezanın icrasını erteleyen veya suçluları salıveren görevliler hakkında tahkikat yapılır eğer suçlular salıverilmiş ise derhal yakalanıp ceza infazının yerine getirilmesi emredilirdi³²⁷. Hatta infazın yapıp yapılmadığının anlaşılması için birkaç kez aynı konuda hüküm gönderildiği de olurdu³²⁸. Kadı ve beylerin, cezanın infaz edilmesi için gönderilen bazı emirlerde "cerime alıp suçluyu bırakırsan ona olacak akıbet sana olur" denilerek sert bir şekilde ikaz edildiği de olurdu³²⁹.

Kısas suçunun kararının verilmesinde kadıların ve icrasında da diğer görevlilerin bir takım zorluklarla karşılaştıkları görülmektedir. Bunun sebeplerinin en önemlisi bazı bölgelerde otorite boşluğu olması nedeniyle eşkıya hareketlerinin engellenememesidir. Hükümet bu olumsuzlukları engellemek için merkezden görevliler atama yolunu seçmiştir³³⁰.

Osmanlı Devleti'nde İstanbul yeniçerilerine mahsus bir hak olarak suç işleyen yeniçeri alenen idam edilmezdi. Başkent haricindeki yeniçerilerin idamında ise bu kaide geçersizdi. Ancak taşradaki yeniçerilerden kısasa müstahak olanları kurtarmak isteyen diğer yeniçerilerin infazı engellemeye

³²⁴ MD, nr. 10, s. 29, hk. 42.

³²⁵ MD, nr. 5, s. 74, hk. 172.

³²⁶ MD, nr. 3, s. 50, hk. 120.

³²⁷ MD, nr. 5, s. 174, hk. 422.

³²⁸ MD, nr. 5, s. 191, hk. 468.

³²⁹ MD, nr. 3, s. 50, hk. 120.

³³⁰ MD, nr. 85, s. 22, hk. 50.

çalışıp İstanbul yeniçerilerine mahsus bu hakkı kullanma iddiasında oldukları olur³³¹ ancak infaza engel teşkil etmezdi.

Adam öldürmeyi bir eşkıyalık hareketi olarak işleyen ve bu suçlardan yargılanmak istemeyenlerin de zorluk çıkardığı görülmektedir. Bu durumlarda suçluların mahkemeye getirilmesi görevi beylere verilirdi³³². Beyler il erleri³³³ ve sipahiler ile suçluları takip eder ve kadı mahkemesine sevk ederdi³³⁴.

Bir yerde ceset bulunması hadiselerinde kişinin kasten mi yoksa doğal yollarla mı öldüğünün tespiti için soruşturma başlatırdı. Rumdeğin Köyü'nden Mevlüd'ün sara hastası olup köprüden düşerek suda boğulduğunu belirterek mahkemeden olay yerine gidilip keşif edilmesini talebi mahkemece kabul edilmiş ölümün hastalık neticesinde kişinin kriz anında iken köprüden düşerek öldüğüne hükmedilmişti.³³⁵ Başka bir örnekte de, Hatunsaray nahiyesine bağlı Nefshatun Sarayı Köyü ahalisinden Musa'nın dağda odun kesip dönerken öldüğünü belirterek öldüğü yere gidilip keşif olunmasını talep etmeleri, mahkeme tarafından bilirkişi tayini, bu kişilerin mezarı açarak ölüde yara olup olmadığını incelemeleri ve Musa'nın şiddetli kış soğuğu yüzünden öldüğünün mahkemeye bildirilmesi³³⁶ bir başka keşif örneğidir. Keşif talebini ölenin yakınları isteyebildiği gibi bir devlet görevlisi de bu istekte bulunabilirdi³³⁷. Ayrıca mahkeme şüpheli durumlarda heyet oluşturarak ceset üzerinde fiziki muayene yapılmasını isteyebilirdi.³³⁸

Osmanlı hukukunda adam öldüren kişinin kısas edilmesine mani olacak bir delil eksikliği halinde ya da ölen kimsenin yakınlarının diyeti kabul etmesi halinde suçlunun malî durumuna uygun olarak diyet ödemesi kanundu. Fatih devri Umumi Kanunnâmesi'ne göre suçlunun ödeyeceği diyet zenginse dört yüz, orta halli ise iki yüz ve fakirse elli akçe idi.³³⁹ II. Beyazıt dönemine ait

³³¹ MD, nr. 24, s. 184, hk. 492.

³³² MD, nr. 19, s. 323, hk. 654.

³³³ MD, nr. 5, s. 481, hk. 1301.

³³⁴ MD, nr. 51, s. 87, hk. 269.

³³⁵ KŞS, nr. 20, s. 177, hk. 2.

³³⁶ KŞS, nr. 20, s. 86, hk. 1.

³³⁷ KŞS, nr. 20, s. 158, hk. 3.

³³⁸ KŞS, nr. 20, s. 53, hk. 2.

³³⁹ "Eğer adam öldürse yerine kısas etmeseler, kan cürmi, bay olub bin akçeye dahi ziyade gücü yeterse dörtyüz akçe, eğer altı yüze gücü yeterse cürm ikiyüz akçe, eğer orta hallü olursa yüz akçe, eğer fakir olursa elli akçe alın." Kanunnâmeler, c.I, s. 349.

umumi kanunnâmede de aynı madde bulunmaktadır.³⁴⁰ Ancak, yine II. Beyazıt dönemine ait Kefalonya Kanunnâmesi'nde fakirlerin elli veya otuz akçe diyet vermesi uygun bulunmuştur.³⁴¹ I.Selim dönemine ait Manisa Sancağı Siyasetnâmesi'nde adam öldüren zenginden diyet olarak dört yüz, fakir olandan ise üç yüz akçe alınması maddesi bulunmaktadır.³⁴² Bunlardan farklı bir uygulama Bozok Sancağı Kanunnâmesi'nde görülmektedir. Buna göre kişi diyet haricinde otuz akçe daha vermek durumundaydı.³⁴³

B. Yaralama

İslam hukukuna göre yaralama suçunu işleyen kişi, karşısındakinin bir uzvunu kullanılamaz hale getirirse kendisi de yaptığı bu işe karşılık aynı şekilde cezalandırılarak kısas edilirdi.³⁴⁴ Ancak bilindiği gibi ispat vasıtalarında bir eksiklik olduğunda kısas uygulanmaz, suçlu ta'zir edilirdi.

Osmanlı Devleti'nde görülen adam yaralama suçlarına kısasın yanında daha çok ta'zir cezalarının verildiği anlaşılmaktadır. Bu cümleden olmak üzere yaralama suçunun failine Osmanlı Devleti'nde kısasla birlikte hapis, sürgün ve kürek cezaları da verilirdi. Adam yaralayan kimselerin idamına dair bir kanun bulunmamakla beraber divan adam yaralamanın yanında başka suçlar da işleyen kimselerin idam edilmesini isteyebilirdi³⁴⁵.

Osmanlı kanunlarına göre bıçakla adam yaralayan kişi bunu daha önce de yaptıysa ceza olarak eli kesilir³⁴⁶ ya da koluna bıçak saplanarak suçun işlendiği havalide dolaştırılır, bir bakıma kısas icra edilirdi. Eğer bir kişi okla veya bıçakla bir kişiyi vurur, mağdur ölmez ancak ağır yaralanırsa diyet olarak haline göre para öderdi.³⁴⁷

³⁴⁰ Kanunnâmeler, c.II, s. 41.

³⁴¹ "Eğer adam öldürse kısas etmeseler kan edici bay olup bin akçeye dahi ziyade güci yeterse iki yüz akçe; evsatül-hal olursa yüz akçe, fakir olursa elli veya otuz akçe alına." Kanunnâmeler, c.II, s. 425.

³⁴² "Bir kimesne adam öldürse yerine kati eylemesler dört yüz akçe cerime alına ve eğer fakir olsa üçyüz akçe alına." Kanunnâmeler, c.III, s. 426.

³⁴³ "Her kim kan etse katle müstehak ise kısas oluna. Ve eğer sulh edüb veya diyete müstehak ise diyetden gayrı otuz altın alına." Kanunnâmeler, c.VI, s. 228.

³⁴⁴ Aydın, A.g.e., s. 202.

³⁴⁵ MD, nr. 2, s. 93, hk. 963.

³⁴⁶ "Ve adam bıçaklayanın âdeti ise elini keseler. Ve uğurluk eden ve dükkân açanı asalar." Kanunnâmeler, c.II, s. 170.

³⁴⁷ "Ve eğer bir kişiyi okla ya bıçağ ile ursa, başlu olup dōşeğe düşerse ol uran bay olup bin akçeye veya dahi ziyadeye güci yeterse cürm yüz akçe alına; evsatü'l-halden elli akçe; fakir olursa otuz akçe

Adam yaralayanların haklarında verilecek olan kararlar ilgili tahkikat tamamlanıncaya kadar hapis tutuldukları görülmektedir. Kocaili Sancağında, Divan-ı Hümayûn kâtiplerinden Mehmed'in deveci kölesi Hüseyin'in bazı devecileri yaralayıp ortadan kaybolması üzerine; onu kazasında yakalayan kadıların hapis edip, durumu arz etmesi istenmiş; hükme aykırı hareket edenlerin de suçlu gibi cezalandırılacağı konusunda uyarılması görevi verilmişti.³⁴⁸

Suçlulara sürgün cezaları da tatbik edilirdi³⁴⁹. Verilen sürgün cezalarının daha çok Kıbrıs'a gönderilmesi şeklinde uygulanırken nadiren Rodos'un da sürgün yeri olduğu görülür. Suçluların tüm malları da satılarak geri dönmelerine de engel olunmak istenirdi³⁵⁰. Öte yandan suçluların kürek cezalarına çarptırdıkları da olur suçlunun küreğe konulmak için İstanbul'a gönderilmesi istenmişti³⁵¹.

Adam yaralama dâvâlarına suçun meydana geldiği yerin kadısı bakardı. Ancak, bazı durumlarda kadı, Divan'a arzda bulunarak suçluya verilecek cezanın kesinleştirilmesini talep ederdi. Adam yaralama suçlarına karışanların yakalanmasında toprak kadılarından da yararlanılırdı³⁵². Kimi zamanda yaralama suçlarını işleyenlerin İstanbul'da yargılandıkları olmaktadır. Nitekim bulundukları bölgede güçlü olanların yargılanması bu durumun temel sebebidir³⁵³.

alına veya yirmi beş akçe alına." Kanunnâmeler, c.II, s. 425; Ayrıca bkz. "Eğer bir kişi aharı okla ya bıçak ile ursa meçhur eylese gani olsa be'de't-ta'zir iki yüz akçe cürm alına; mütavassıtu'l hal olsa yüz akçe cürm alına; fakir olsa elli akçe alına." Aynı eser, c. III, s. 90.

³⁴⁸ MD, nr. 3, s. 29, hk. 71.

³⁴⁹ MD, nr. 9, s. 54, hk. 144.

³⁵⁰ MD, nr. 24, s. 330, hk. 905.

³⁵¹ MD, nr. 5, s. 8, hk. 22.

³⁵² MD, nr. 19, s. 198, hk. 410.

³⁵³ MD, nr. 85, s. 23, hk. 52; Ayrıca bkz. MD, nr. 9, s. 36, hk. 96.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TA'ZİR SUÇLARI

I. TA'ZİRİN TARİFİ VE TA'ZİR GEREKTİREN SUÇLAR

Düzenleme yetkisi devlet başkanına veya onun vereceği yetkiyle hâkime bırakılan suçlara ta'zir suçları denir. İslam hukukunda, mala, cana, nesle, ırza ve dine yönelik bazı hukuka aykırı fiiller tip olarak had ve kısas gerektiren suçlar olarak düzenlenmiş bunun dışındaki çok geniş bir alanı kapsayan ve yine yukarda sayılan beş değerden birini hedefleyen hukuka aykırı fiillerin düzenlenmesi devlet başkanına bırakılmıştır.³⁵⁴ İslam hukukunda had ve kısas cezaları belli kurallara bağlanmış ve cezası belirlenmiş olup, tazir cezalarında ise yasama organı yetkili kılınmıştır.³⁵⁵ Bu itibarla ta'zir suçları had ve kısas haricinde kalan suçları ifade etmektedir.

Ta'zir suçlarında yargıca büyük bir takdir hakkı verilmiştir. Yargıç isterse suçluya yalnız öğüt verir; onu azarlar, hapsedtirir, sürgüne yollar, yüzünü karalayarak teşhir eder, sopa attırır. Ancak yargıcın vereceği ceza aynı cinsten had cezasının en aşağı sınırına varmamalıdır.³⁵⁶ Öte yandan suçluya verilecek ceza miktarı tartışmalıdır. Zira sopa cezası gerektiren had suçlarında suçluya kırk ya da seksen sopa vurulması konusunda ihtilaflar olduğu gibi ta'zir suçlarında da suçluya vurulacak değnek miktarını otuz dokuz olarak kaydedenler olduğu gibi, yetmiş beş veya yetmiş dokuz olarak gösterenler de vardır.³⁵⁷ Osmanlı uygulamasında yargıca geniş yetki verildiğini söylemek güçtür. Zira ta'zir cezaları kanunnâmelerce belirlenmiştir.

A. Görevi Kötüye Kullanma Suçları

Görevi kötüye kullanmaktan kasıt hükümet görevlerinin makam ve yetkilerini kullanarak halka, özellikle maddi çıkar sağlamak amacıyla baskı

³⁵⁴ Aydın, *A.g.e.*, s. 207.

³⁵⁵ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1995, c.I, s. 325.

³⁵⁶ Üçok, *A.g.e.*, s. 83.

³⁵⁷ Ansay, *A.g.e.*, s. 329.

uygulamaları, haksızlık etmeleridir. Osmanlı Devleti'nde kullanılan tabire göre bu zulümdür. Arapça'da zulüm, bir kimseye adalet vermek yerine hakkını ondan esirgemek mânâsına gelmektedir ve Osmanlı görevlilerinin işlediği suçlar da bu tabire uygundur.³⁵⁸

1. Kadıların Karıştığı Suçlar

Devlet tarafından kendilerine verilen yetkileri özellikle çıkarları için kanunsuz olarak kullanan devlet görevlileri bu suretle halka zarar vermişlerdir. Bu şekilde halka zulüm eden memurlar arasında adaleti sağlamakla görevli olan kadılar da bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde adlî teşkilatın en önemli görevlisi olan kadıların özellikle maddi çıkar sağlamak için görevlerini kötüye kullandıkları görülmektedir. Bunda kadıların görev sürelerinin kısalığı büyük rol oynamaktaydı. Görev yerlerinde kısa süre kalan kadılar müddetleri dolunca İstanbul'a gönderilerek orada kazasker yanında bir süre mülazemette bulunarak yeniden kadı olmak için beklemekteydiler. Bu süre içinde maaş almadan bekleyen kadı adayları, tayin edildikleri kısa görev süreleri içerisinde yaptıkları harcamaları çıkartmak maksadıyla usulsüzlük ederdi.³⁵⁹ Yapılan usulsüzlükler içerisinde rüşvet alma, halktan usulsüz vergi ve para toplama hadiselerinin yaygın olduğunu belirtmek gerekir.³⁶⁰

Mühimme Defterleri'nde kadıların reayadan cerime adında fazla akçe, elbise ve koyun alıp hukuka aykırı davranışlarda bulunmak suretiyle zulmettiklerini gösteren birçok hüküm bulunmaktadır.³⁶¹ Ayrıca kadılar usulsüz vergi toplanması suçlarına da karışmaktaydılar. Kadıların halk üzerine birkaç kez vergi salıp daha sonra yetmedi diyerek yeniden haksız para talepleri şikâyet konusu olurdu.³⁶² Kadıların halktan devlet adına para topladıktan sonra bunları zimmetlerine geçirdikleri de sıkça görülür.³⁶³

Ayrıca kadıların bazı kişileri kayırıp bazılarına ise eziyet ettikleri de

³⁵⁸ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*, Ankara 1985, s. 3.

³⁵⁹ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Ankara 1994, s. 33.

³⁶⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Mumcu, *Tarih İçindeki Genel Gelişimi ile Birlikte Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Adlî Rüşvet)*, İstanbul 1995.

³⁶¹ Konuyla ilgili bir örnek için bkz. MD, nr. 44, s. 66, hk. 207.

³⁶² MD, nr. 21, s. 40, hk. 109.

³⁶³ MD, nr. 15, s. 27, hk. 228.

olurdu. Nitekim padişah emriyle Akçahisar halkının hepsinden bir vergi olarak kereste üretmeleri istenmiş ve bu görevin halka paylaştırılması işiyle Akçahisar kadısı görevlendirilmiş ancak kadının vazifelendirmede ayırım yaparak istediği kişilere bu görevden az bazı kimselere daha fazla vazife vermesi üzerine kaza halkından bir kişi temsilci olarak İstanbul'a gidip kadının bu halinden şikâyet etmiş neticesinde görevli bir heyet tarafından araştırılması, şikâyet edildiği üzere kadı görevlendirmeyi gerçekten adilâne yapmıyor ise bu işten men edip eğer bu güçlülere koruyup zayıflara zulüm etme haline devam ederse padişahın gücünden çekinmesini tembih etmelerini istemişti.³⁶⁴

Öte yandan kadıların beledî yetkilerini kötüye kullandıkları da olurdu. Mesela, Bursa kadısının, Bursa çarşısında otuz kırk senedir dükkânları olan Yahudileri mescide yakındır diyerek buradan çıkarmak istemesi üzerine böyle yolsuz işler yapmaması konusunda uyarıldığı görülmektedir.³⁶⁵

Bununla beraber, Kadıların işlediği suçlar içerisinde XVI. yüzyıla mahsus bir durum olarak Kıbrıs'ın fethinden sonra adaya Türklerin iskân edilmesinin emredilmesini kendi çıkarları uyarınca kullanmaları hadisesi görülmektedir. Kadılar, Kıbrıs'a sürülmeyi hak edenleri para karşılığında buraya sürülmekten kurtarıyorlar ya da Kıbrıs'ta uygulanan iskân hadisesini kendi çıkarları uyarınca kullanıyorlardı. Keza kimi kadıların suçu sabit olanlara ceza verildiği halde yargılamada usulsüzlük yaparak suçluları serbest bıraktıkları olmaktaydı.³⁶⁶

Yine Kıbrıs'ın fethinden sonra ortaya çıkan suçlardan biri de Kıbrıs'a kızlar sürülmesi, meselesidir. Nitekim Canik beyine gönderilen bir hükümde, vilayet dâhilindeki kadıların kendi mahallerinde tellal çıkarıp, bir kimsenin bakire kızı olup tezviç olunmamış ise, Kıbrıs'ta olan kul taifesine kız emir olunmuştur, kızlarınız Kıbrıs'a sürülür diyerek fukaranın kızlarını başkalarına nikâh edip ailelerinden aldığı bu kızları satmak suretiyle ticaret yaptığı, kadıların da paraya tamah edip müdahale etmediklerinin duyulması üzerine, buna müsaade eden kadıların isimleri ve kadılık mahallerinin arz edilmesi

³⁶⁴ MD, nr. 12, s. 217, hk. 453.

³⁶⁵ MD, nr. 24, s. 10, hk. 24.

³⁶⁶ MD, nr. 24, s. 11, hk. 26.

istenmişti.³⁶⁷ Aynı konudaki bir diğer hükümde bu suça karışan kadı ve naiplerin detaylı olarak araştırıldıkları görülür.³⁶⁸

Kadıların karıştığı bir başka suç ise görev ve yetkileri haricinde olduğu halde tahrirlere müdahale etmeleridir. Kadıların böyle bir suça iştirak etmelerinin temel sebebi bazı zenginleri tahrir dışı bırakarak bunun karşılığında zenginlerden para alma arzularıdır. Tahriri, toplanan vergiden pay alma ve gayrimüslimlerden böyle bir uygulama olmadığı halde resmi nikâh almak için fırsat bilen kadılarla ilgili şikâyetlere belgelerde rastlanmaktadır.³⁶⁹ Böyle durumlarda kanuna göre kadı ve naiplerin tahrire karışmalarının kanunen yasak olduğu kendilerine bildirilirdi.³⁷⁰

Bazen de kadıların mahkeme kararıyla suçu sabit olan ve cezası kesinleşenleri, yeniden mahkeme edilmeleri kanuna aykırı olduğu halde tekrar yargılayarak rüşvet karşılığında serbest bırakmak suretiyle suç işledikleri görülür.³⁷¹ Hatta had ve kısas cezası ile ölümüne hükmedilenlerin dahi kadılar tarafından salıverildiği görülür.³⁷²

2. Naiplerin Karıştığı Suçlar

Naiplerin de kadılar gibi tahrire müdahale ederek bundan kazanç sağlamak istedikleri olurdu. Naipler kayırdıkları kişilerin defter dışı kalmasını sağlayarak onların vergi mükellefiyetinden kurtulması için usulsüzlükler yapmışlardır.³⁷³ Naiplere tahrir dışı kalmaları karşılığında rüşvet veren gruplar arasında Çingenelerin isimleri fazlaca geçmektedir.³⁷⁴ Tahrire müdahale eden naiplerin görevden bir daha dönmek şartıyla uzaklaştırılması hükümet tarafından izlenen yoldu.³⁷⁵

Öte yandan naiplerin bir cenazenin ardından varislerinden kendileri çağırılmadığı halde ve birkaç kez resm-i kısmet adı altında para aldıkları da

³⁶⁷ MD, nr. 17, s. 6, hk. 9.

³⁶⁸ MD, nr. 12, s. 13, hk. 25.

³⁶⁹ MD, nr. 16, s. 158, hk. 309.

³⁷⁰ MD, nr. 5, s. 16, hk. 42.

³⁷¹ MD, nr. 23, s. 58, hk. 221.

³⁷² MD, nr. 5, s. 217, hk. 553.

³⁷³ MD, nr. 24, s. 315, hk. 854.

³⁷⁴ MD, nr. 24, s. 90, hk. 241.

³⁷⁵ MD, nr. 5, s. 16, hk. 42.

anlaşılmaktadır. Divandan gönderilen hükümlerden bu uygulamanın kanunsuz olduğu kadı ve naiplere bildirilmiştir.³⁷⁶

Kanunnâmelere göre naiplerin suç işlemelerine engel olmanın ilk yolu yerli kimselerden naip seçilmemesi eğer böyle niyabeti olan kimseler varsa naiplikte tutulmamasıydı.³⁷⁷ Merkezi hükümetin naiplerin işlediği suçları önlemek için aldığı tedbirlerden bir diğeri de kadılara naiplerin denetlemesi konusunda görev vermesiydi. Zira naiplerin kanunsuzluklarının artmasında kadıların kadılıkların başında bulunmayarak görevlerini naiplere devretmesi etkiliydi. Nitekim İzvornik kadısının İzvornik'in dışında oturması üzerine kazada ortaya çıkan yolsuzluklar şöyle aktarılmaktadır; Daha önceki kadıların İzvornik'in merkezinde oturma geldikleri halde kendisinin İzvornik'in dışında, kasabaya bir buçuk günlük mesafedeki bir yerde oturduğu, bu yüzden halkın birçok işinin aksadığı ve Müslümanlara zorluk çıkarıldığından kendisinin de önceki kadılık merkezinde oturması emredilmişti.³⁷⁸ Böylece kadıların mahkemelerini başkalarına devretmeleri neticesinde ortaya çıkan usulsüzlüklerin engellenmesine çalışılırdı. Keza kanunlara göre de kadıların görev mahallerini haricinde ikamet etmeleri ve görevlerini devretmeleri yasaklanmıştı.³⁷⁹ Ayrıca kadı yanında çalışan naip, muhızır ve diğer görevlilerin bağımsız hareket etmeleri yasaklanır, bu görevlilerin seçiminde iyi araştırma yapılması istenirdi.³⁸⁰ Kadıların denetimi altında da bir naibin görevini kötüye kullanması halinde son çare olarak suçu sabit olan naip görevden uzaklaştırılırdı.³⁸¹ Naibin görevine kadı son verebileceği gibi naibin azli merkezi hükümet tarafından da istenebilirdi.³⁸² Diğer taraftan asılsız

³⁷⁶ MD, nr. 5, s. 16, hk. 42.

³⁷⁷ MD, nr. 9, s. 38, hk. 101.

³⁷⁸ MD, nr. 5, s. 564, hk. 1554.

³⁷⁹ “Ve bazı kadılar mahk. emelerin bazı naiplere satmaya. Sen ki beğlerbeğisin. Bubadda şöyle ki kuzatdan bir şahıs mahk. emesinin ber vech-i maktu verdiği zahirolursa Dergâh-ı Muallâma arz edesin; emrim nice sudur bulursa anınla amel oluna.” Kanunnâmeler, c.VI, s. 180.

³⁸⁰ “Ve kadı-ı şer’ yanında bazı naipler ve eşirradan bazı kimesneler muhızırlar olub tezvîr ve telbis edüp ve suret-i hakda nice batıl işler işleyüb müslümanlara zulm ve teaddi ederler imiş. İmdi bu asıl kimesneler merfudur. Gerekdir ki kadı hizmetinde olan naiplerden ve muhızırlardan ve il razi olmadığı şirretleri zahir olan hademeyi istihdam etmeyeler. Ba’det-tenbih eğer eslemeyüb yine dâhil olursa anın gibi naibi kadı marifetiyle ref edüb yerine bir ahar müteşerri naip nasb edüb ol asıl eslemeyen kadıları dahi Dergâh-ı saadetgahına arz edesiz.” Kanunnâmeler, c.VI, s. 18-181.

³⁸¹ MD, nr. 9, s. 1, hk. 1.

³⁸² MD, nr. 5, hk. 103, s. 44; Ayrıca bkz. MD, nr. 12, s. 299, hk. 613.

suçlamalar sonucunda görevden alınan bir naibin tekrar görevine iade edildiği de olurdu.³⁸³

3. Sancakbeylerinin Karıştığı Suçlar

Sancakbeyleri hem askeri hem de idarî görevleri ve yetkileri bulunan devlet görevlisidir. İdari olarak görevi şehrin düzenini sağlamak adaleti temin etmek, şer'e ve örf'e aykırı durumları önlemektir. Sancakbeyi bu görevi kadı ile beraber icra ederdi.³⁸⁴ Ancak sancakbeylerinin çoğunlukla diğer görevlilerle işbirliği halinde halka baskı uygulayarak haksız usulle maddi çıkar sağlamak maksadıyla görev ve yetkilerini kötüye kullanarak suç işledikleri görülmektedir. Bu suçlardan biri halktan usulsüz vergi ya da karşılıksız ürün alınmasıydı.³⁸⁵ Sancakbeylerinin kişilerin mallarına el koyarken bunu devlet adına yaptıklarını söylemleri de ayrı tahkikat konuları olmuştur.³⁸⁶ Sancak beylerinin halktan karşılıksız mal almaları beylikten uzaklaştırılmaları için geçerli bir neden olarak kabul edilirdi.³⁸⁷

Sancakbeyleriyle ilgili mahkemeye yansıyan hususlardan arasında halkın mallarını ellerinden almak için onları hapsedtirmeleri³⁸⁸ ve halkı angarya usulüyle çalıştırmaları sayılabilir.³⁸⁹ Ancak Sancak beylerinin görevlerini kötüye kullanmalarıyla ilgili Mühime Defterlerine yansıyan en fazla konu usulsüz vergi alınmasıdır. Alına bu vergilerin ağırlığı halkın yerlerini terk etmesine bile yol açmaktaydı.³⁹⁰

4. Subaşıların Karıştığı Suçlar

Subaşıların karıştığı suçların başında halktan usulsüz vergi toplanması ve aldıkları malın karşılığının ödenmemesi hadiseleri gelmektedir.³⁹¹ Bu durumlarda hükümet kadı ve beyleri uyararak subaşıların yaptıkları

³⁸³ MD, nr. 12, s. 278, hk. 570.

³⁸⁴ Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyon Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, c.XXXVIII, Sayı 149-152, s. 667

³⁸⁵ MD, nr. 16, s. 29, hk. 51.

³⁸⁶ MD, nr. 50, s. 5, hk. 3.

³⁸⁷ MD, nr. 5, s. 34, hk. 80.

³⁸⁸ MD, nr. 5, s. 165, hk. 398; Ayrıca bkz., MD, nr. 5, hk. 564, s. 221.

³⁸⁹ MD, nr. 5, s. 354, hk. 934.

³⁹⁰ MD, nr. 5, s. 25, hk. 66.

³⁹¹ MD, nr. 23, s. 39-40, hk. 80.

haksızlıklara müsaade etmemelerini ve subaşıların bir mal almak istediğinde bunu narh üzerinden para ile almalarının temin edilmesini isterdi.³⁹²

Bununla beraber subaşıların adlî görevlerini de rüşvet karşılığında suiistimal ettikleri olurdu. Nitekim Menteşe’de küreğe gönderilmeleri emredilen suçluların para karşılığında subaşı tarafından serbest bırakıldığı bildirildiğinden, bunların derhal yakalanıp küreğe gönderilmeleri; ayrıca Menteşe beyinin de bu gibi durumlara müsaade etmemsi emredilmişti.³⁹³ Benzer bir hükümde Şam defterdarına gönderilmişti. Şam beylerbeyinin tayin ettiği subaşılarının havass-ı Hümayûna ait yerlere dahledip buraların bad-ı hevalarını zapt ettiklerinden buna müsaade edilmemesi emredilmişti.³⁹⁴ Subaşıların bir takım suçlardan zanlı olanları yakalayıp mahkemeye sevk etmek yerine para karşılığında serbest bıraktıklarına dair hadiseler mahkeme kayıtlarına geçmiştir.³⁹⁵ Kadı emri olmadan Subaşıların adlî işlere de yaptıkları bu keyfilik kanunlarla yasaklanmış, bu alanda yetkinin tamamıyla kadıya ait olduğu bildirilmiştir.³⁹⁶ Bu kanunlarda subaşıların kesin olarak suçlulardan cerime akçesi alması yasaklanmış kadının izni olmadan, kendi iradelerine göre hareket etmelerinin önüne geçilmek istenmiştir.³⁹⁷ Yine de subaşıların keyfi hareketlerini önüne geçilemediği de olurdu.³⁹⁸ Kayıtlarda rastlanan bu gibi keyfi hareket örneklerini çoğaltmak mümkündür.³⁹⁹

5. Voyvodaların Karıştığı Suçlar

Voyvodaların karıştığı suçlar içerisinde kanuna aykırı vergi alma, halka baskı uygulama, keyfi hareket etme, halkın malını gasp etme, suçluları

³⁹² MD, nr. 85, s. 65, hk. 154.

³⁹³ MD, nr. 12, s. 540, hk. 1032.

³⁹⁴ MD, nr. 12, s. 478, hk. 917.

³⁹⁵ MD, nr. 5, s. 467, hk. 1254.

³⁹⁶ “Marifet-i kadı olmadan subaşı asla ve kata iş etmeye. Şöyle ki bade’t-tenbihmusir olub eylerse mucib-i azl ola.” Kanunnâmeler, c.VI, s. 180.

³⁹⁷ “Mücrim olan kimesne teftiş olunmadan ve yahud üzerine zahir olan şenayi yerine varmadan sancakbeği ve subaşıları ve adamları nesne alub salıvermek memnudur ve illa kendüler mahal-i töhmet olub adanılan mücrim ve müstehakk-ı ikab olur.” Ayrıca bir diğer madde “Ve her mücrimin ve müttehemin cerimesi vilayet kadısı katında veya müfettiş huzurunda zahir olub ehl-i örfe dutub telsim etmeden siyaset etmek şer’ ve kanuna muhalif teaddidir. Amma mücmir ve müttehem olan kimesne mütemerrid olub mahk. emeye gelmekden imtina etse bu takdirce cebr ile mahk. emeye getirmek mumnu’ değildir.” Kanunnâmeler, c.VI, s. 208.

³⁹⁸ MD, nr. 9, s.67, hk. 179.

³⁹⁹ MD, nr. 19, s. 67, hk. 147; Ayrıca bkz., MD, nr. 12, s. 144, hk. 321.

koruma gibi fiiller ağırlıklı yer tutmaktadır. Voyvodalar zorbalık ederek yanlarına topladıkları adamlarıyla birlikte halkın mallarını zorla alma veya aldıkları malın karşılığını ödememe suçlarına sıkça karışmışlardır.⁴⁰⁰ Suçlu olmayan kimselerden cerime akçesi adında para almaları da karıştıkları bir başka suçtu.⁴⁰¹ Haksız vergi toplamak için yasak olduğu halde devre çıkan voyvodalar da vardı.⁴⁰²

Bu gibi suçlara karışan Voyvodalar suçlarına göre cezalandırılırdı. Görevden alınma, verdiği maddi zararın tazmini için malına el konulması veya hapis cezaları en fazla kullanılan cezalardı.⁴⁰³

f. Kethüdaların Karıştığı Suçlar

Kethüdalar da diğer devlet görevlilerinde olduğu gibi halkın malını zorla alarak suç işlemekteydi.⁴⁰⁴ Reayadan zorla çuha, para, koyun, tavuk, yem ve yiyecek alma kethüdaların işlediği suçların ekserisini oluşturdu.⁴⁰⁵ Bundan başka kethüdaların hak etmeyenlere görev tevcih ettirdiği veya tımar verdirdiği de olurdu.⁴⁰⁶

6. Vakıf Görevlilerinin Karıştığı Suçlar

Vakıf memurlarının görevlerini ihmal ettikleri veya kötüye kullandıkları durumlarda bu suçlar Divan'a bildirilirdi. Bunların içerisinde kayda değer hadiselerden biri olarak vakıftan halka sağlanan yemeklerin dağıtımında ve pişirilmesinde görülen aksaklıklardır. Örneğin, Kudüs'te merhume Sultan imaretinde fukaraya verilen aş şart-ı vakıf üzere verilmeyip noksan verildiği ve hademe taifesi muayyen aşlar varken fukaranın aşlarına dahlettiklerinden fukaranın aşına dokunulmaması hususunda emir gönderilmişti.⁴⁰⁷ Bazı vakıf görevlilerinin de vakıf mallarını zimmetlerine geçirdikleri için şikâyet konusu

⁴⁰⁰ MD, nr. 12, s. 462, hk. 888; Ayrıca bkz., MD, nr. 12, s. 196, hk. 414.

⁴⁰¹ MD, nr. 5, s. 192, hk. 474.

⁴⁰² MD, nr. 85, s.16, hk. 34.

⁴⁰³ MD, nr. 24, s. 139, hk. 384.

⁴⁰⁴ MD, nr. 24, s. 29, hk. 88.

⁴⁰⁵ MD, nr. 23, s. 122, hk. 245.

⁴⁰⁶ MD, nr. 5, s. 98, hk. 223.

⁴⁰⁷ MD, nr. 15, s.73, hk. 620.

oldukları görülür.⁴⁰⁸ Bu durumlarda mahkeme malların tazmini yoluna gitmiştir.

7. Diğer Görevlilerin Karıştığı Suçlar

Suç işleyen görevliler içerisinde mültezimleri de görmek mümkündür. Bunlar halktan daha fazla para toplamaya çalışarak kanunsuz vergi tahsil etmeye gayret etmişler vermemekte direnen halka baskı uygulamışlardır. Bu durumlarda mültezimler mukataaları ellerinden alınıp başkalarına verilir, halktan zorla aldıkları mallar da sahiplerine verildikten sonra mültezimler cezalandırılırlardı.⁴⁰⁹

Bir başka görevli olan çavuşların karıştığı suçlar arasında yine diğer görevlilerde olduğu gibi halktan usulsüz para toplama başı çekmekteydi Bunun haricinde askerlere maaş dağıtımı sırasında onlardan kanunsuz şekilde tas akçesi diye para alarak suç işledikleri de olurdu⁴¹⁰ Bu gibi suçları sabit olan çavuşlar görevden uzaklaştırılır, mahkemeye sevk edilirlerdi.⁴¹¹

Diğer taraftan sipahi taifesinin işlediği suçlar da mahkeme konusu olurdu. Örneğin, Rumeli'nin Sol kolundaki kadılara ve Altı Bölük halkı kethüdasına gönderilen hükümde; Rumeli'nin Sol kolu üzerindeki reayadan kanunsuz para toplayıp zulmettiği bildirilen Sofyalı Şehzade lakaplı Sipahinin yakalanarak, kendisini Asitane'ye getirmekle görevli bölük çavuşlarına teslim edilmesi istenmişti.⁴¹² Kütahya'da reayadan dem ü diyet adı altında toplanan paranın, sahiplerine geri verilmesine dair çıkarılan ferman gereğince Vezir İlyas Paşa tarafından kendisine teslim edilen parayı, reayadan alacağı olduğu gerekçesiyle dağıtmadığı bildirilen Dergâh-ı Mualla sipahilerinden Celalzade Mehmed'e söz konusu parayı sahiplerine iade edip kendi hakkını Kanunî yollardan araması hususunda tembihte bulunulmuştu.⁴¹³

⁴⁰⁸ MD, nr. 19, s.138, hk. 290.

⁴⁰⁹ MD, nr. 24, s.118, hk. 326.

⁴¹⁰ MD, nr. 12, s. 217, hk. 452.

⁴¹¹ MD, nr. 23, s. 128, hk. 260.

⁴¹² MD, nr. 85, s. 74, hk. 178.

⁴¹³ MD, nr. 85, s.5, hk. 7; Ayrıca sipahilerin karıştığı suçlar hakkında bir diğer örnek için bkz. MD, nr. 2, s. 201, hk. 1827.

Bu görevlilerden başka Nahiye eminleri⁴¹⁴ , hasa saraçları,⁴¹⁵ kale dizdarları⁴¹⁶ ve taycılar bölükbaşısı⁴¹⁷ gibi memurların da çeşitli suçlara karıştıkları anlaşılmaktadır.

B. Kıyafet Nizamının İhlâli

Osmanlı toplumunda bir kimsenin kıyafeti o kişinin ait olduğu zümreye işaret etmekteydi. Özellikle gayrimüslimlerin kıyafetlerinin Müslümanlarınkinden farklı olmasına dikkat edilirdi. Gayrimüslimlerin giyebilecekleri kıyafetler fermanlarla belirlenmiş, kıyafetin niteliği, kalitesi hatta dikiliş şekli dahi belirli kaidelere bağlanmıştı. Ayrıca gayrimüslimler içerisinde Yahudi ve Hristiyanları birbirinden ve Hristiyanları da etnik kökenlerine göre birbirlerinden ayıracak şekilde giyimlerinde farklılıklar bulunurdu.⁴¹⁸ Aynı şekilde Müslümanlar için de giyecekleri kıyafetlerin şeklini belirleyen hükümler vardı. Bu kurala aykırı olarak kişinin farklı bir zümredenmiş gibi giyinmesi suç teşkil ederdi. Zira Osmanlı ülkesinde farklı bir zümredenmiş gibi giyinen kimselerin halka zulüm etmek veya çeşitli yükümlülüklerden kurtulmak amacıyla bunu kullandıkları anlaşılmaktadır.

Nitekim Osmanlı Devleti'nin seyyid ve emirlere sağladığı vergi ve yükümlülük kolaylıklarından yararlanmak isteyen bazı kimselerin başlarına bu zümreye mahsus yeşil sarık sararak dolaşmaları şikâyet konusu olurdu. Bu durumlarda mahkeme kişinin seyyit olduğunu sahip olduğu temessük ile belgelemesini talep ederdi. Seyyit olduklarını kanıtlayamayan kimselerin başlarından sarıkları alınır ve bazı durumlarda yargılanmaları İstanbul'da yapılırdı.⁴¹⁹ Giydikleri kıyafetlerle seyyidlik ya da emirlik iddiasında bulunanlar bazen de halka baskı ve zulümde bulurlar ve çeşitli suçlara da karışılırdı.⁴²⁰ Hatta bu suçlar içerisinde hacıların yollarını kesip adam öldürme ve soygun

⁴¹⁴ MD, nr. 5, s. 63, hk. 148.

⁴¹⁵ MD, nr. 12, s. 213, hk. 443.

⁴¹⁶ MD, nr. 5, s. 110 hk. 256.

⁴¹⁷ MD, nr. 24, s. 262, hk. 696.

⁴¹⁸ Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku", *OTAM*, Yıl 1, Sayı 1, Ankara, Haziran 1990, s. 117-125.

⁴¹⁹ MD, nr. 19, s. 197, hk. 409.

⁴²⁰ MD, nr. 5, s. 79, hk. 183.

suçları da vardı.⁴²¹ Böyle durumlarda emir ya da seyyid gibi giyinen kimselerin yollarına çıkması üzerine şüphelenmeyen hacıların savunmasız kaldıklarından soyulmaları daha kolay olmaktaydı.

Yeniçeri ve sipahi olmadıkları halde öyleymiş gibi giyinenler de etrafa korku salmaktaydı. Yeniçerilere mahsus olan börk giymek bir suç olduğu kadar yeniçeri kıyafeti ile halka zulümde bulunmak da cezayı ağırlaştıran bir haldi. Nitekim yeniçeri kıyafeti giyerek bir takım suçlara karışan kimselerin idam edilerek cezalandırılmaları bu görüşü desteklemektedir.⁴²² Sipahi veya yeniçeri kıyafetiyle dolaşarak halkı rahatsız eden gençler zaman zaman mahkemeye şikâyet edilirdi. Mahkeme suçluların yakalanıp cezalandırılmalarına gayret ederken bir taraftan da yeni yetişmekte olan gençlerin bu yola meyletmesini engellemek için kıyafet giyme usullerini halka anlatma ve ikaz etme yolunu seçerdi. Yasağa uymayanların hapisle cezalandırılacağı ilan edilir gençlerin bu yolda hareket etmelerinin önüne geçilmeye çalışılırdı.⁴²³

Mahkeme kıyafet yasağına uymayanlara hapis veya kürek cezası verirdi. Eğer bu suçun yanında adam öldürme ve gasp gibi suçlar da işlenmişse ceza idama çevrilebilirdi.

C. Silah Taşıma

Osmanlı kanunlarına göre silah taşıma hakkı yeniçeri ve sipahilere tanınmış olup bunların dışında olan görevliler ve reayadan olan kimselerin silah taşıması ve kullanması suç teşkil ederdi.

Mühime Defterleri'nde silah taşıma yasağını belirten ve taşıma hakkına kimlerin sahip olduğunu açıklayan hükümler vardır. Buna göre yalnızca yeniçeri ve sipahilerin kılıç, kama, tüfek taşımaları mümkündü. Ancak halk arasından bazı kimselerin ve leventlerin de bu kanuna uymayarak silah taşıdıkları ve suç işledikleri görülür. Bu durumlarda merkezi hükümet kadı ve beylere yeniçeri ve sipahiler dışında silah taşıyanların tespiti ve silahların ellerinden alınmasını emreder, toplanan silahın miktarının da hükümete

⁴²¹ MD, nr. 23, s. 38, hk. 77.

⁴²² MD, nr. 2, s. 8, hk. 68.

⁴²³ MD, nr. 2, s. 8, hk. 68.

bildirilmesini isterdi.⁴²⁴ Böylece silahlara hazine adına el konulurdu. Bazı silah taşıyanların mahkeme edilmek üzere başkente gönderilmesi bölge kadısından talep edilirdi.⁴²⁵

Birçok toplumsal suça karışan Çingenelerin silah taşıma suçuna da karıştıkları görülmektedir. Hükümlerden anlaşıldığı üzere Çingenelerin at beslemesi ve silah taşımaları yasak olmasına rağmen onlar silah ve atı suç işleme aracı olarak sık sık kullanmışlardır.⁴²⁶ Suhtelerin de güçlerini arttırmak maksadıyla silah taşıma yasağına uymadıkları görülmektedir. Suhtelerin taşıdıkları silahlarla daha şiddetli suçlar işledikleri için böyle suçlara mahal vermemek amacıyla kadıların tedbir almaları istenirdi.⁴²⁷

D. Sahte Doktorluk

Sahte doktorluk yapmak veya eczacılık etmek de Osmanlı toplumunda görülen suçlardan birisiydi. İstanbul ve taşradaki birçok yerde yeterli bilgisi olmayan tabi olarak da tabiplik yapma salahiyeti bulunmayan bir takım kişilerin hekimlik yaptıkları, ya başka yerlerden getirdikleri ya da kendilerinin terkip ettiği karışımları ilaç diye halka vererek onların sağlığına zarar verdikleri yönündeki hadiseler Mühimme kayıtlarından takip edilebilmektedir. Yine belgelerde bu kimseler için şarlatanlık ve hengamegerlik yapmak tabiri kullanılmıştır.⁴²⁸ Sahte tabiplerin hem İstanbul'un şehir merkezi ve hem de diğer merkezlerde kendileri için izinsiz olarak açtıkları dükkânlarda faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti'nde tabiplik bir sanat olarak nitelendirildiğinden diğer tüm sanat alanlarında faaliyet gösterenlerde olduğu gibi tabiplerin de dükkân açmak için ruhsat almaları gerekiyordu.⁴²⁹ Dükkân açmak için gerekli olan bir diğer şart da tabiplik yapabilme ehliyetine sahip olma gereğidir. Tabip olmak isteyenler imtihana tabi tutulur, adayların hekimbaşı, cerrahbaşı ve kahhalbaşı önünde verdikleri imtihanda başarılı olmaları gerekirdi. Mütehassıs olduğu alanlara göre tabiplik, cerrahlık ya da

⁴²⁴ MD, nr. 5, s. 57, hk.134.

⁴²⁵ MD, nr. 9, s. 34, hk. 91.

⁴²⁶ MD, nr. 22, s. 304, hk. 599.

⁴²⁷ MD, nr. 9, s. 57, hk. 151.

⁴²⁸ MD, nr. 23, s. 22, hk. 41.

⁴²⁹ MD, nr. 23, s. 51, hk. 106.

göz doktorluğu dallarında başarılı olan adayın icazetinin de hekimbaşı tarafından onaylanması icap ediyordu⁴³⁰. Bu gerekleri yerine getiremeyenlerin ruhsatları iptal edilir ve faaliyetleri de yasaklanırdı.

Öte yandan sahte doktorluk konusunda şikâyetler divana hekimbaşı tarafından sunulurdu. Divandan şikâyetin tetkiki konusunda karar çıkması durumunda konu hakkında araştırma yapmak, ruhsat sahibi olmayanların dükkânlarını kapatmak görevi ise kadı tarafından yerine getirilirdi.⁴³¹

E. Borç Meselesi

Mühime Defterleri'nde borç hususunda yer alan dâvâlar borcun ödememesi ile ilgilidir. Bir kimsenin başka birinden aldığı borcu bunu karşılayacak varlığı olmasına rağmen ödememesi üzerine alacaklının kişiyi dâvâ etmesi ve suç halinin sabit olması durumunda borcun devletin de emriyle mallarından tahsil edilmesi genel uygulamadır.

Borçluların aldıkları borcu ödememek için iflas ettiklerini söylemeleri ve bunun üzerine alacaklının mahkemeye başvurması sıkça rastlanan hadiselerdendi. Mahkemeye taşınan borç dâvâları arasında yalnızca kişinin bir başkasına borcunu ödememesi durumları değil aynı zamanda vakıflardan borç alanların da bunu ödememesi hadiseleri de vardı.⁴³² Dâvâlardan borçlunun borcunu ödememeyi adet edindiği hatta bazı kimselerin yüklü borçlarını ödemek yerine bir müddet hapis yatmayı dahi tercih ettiği görülür⁴³³. Böyle durumlarda kadı borçlunun mal varlığını araştırır, borca karşılık gelecek mal veya emlak varsa bunun satılarak alacaklılara verilmesine karar verebilirdi. Borç meselesi ticari ilişkileri olan Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında da dâvâ konusu olurdu. Böyle durumlarda borcunu ödemeyen gayrimüslimlerin dâvâlarının İstanbul'da görülmesi kararlarının verildiğine tesadüf edilmektedir.⁴³⁴

Bazı durumlarda borçluların borçlarını ödememek için ikamet mahallerini

⁴³⁰ MD, nr. 23, s. 45, hk. 92.

⁴³¹ MD, nr. 23, s. 51 hk. 106.

⁴³² MD, nr. 85, s.31, hk. 70.

⁴³³ MD, nr. 51, s. 94, hk. 323.

⁴³⁴ MD, nr. 85, s.31, hk. 70.

terk ederek kaçtıkları görülmektedir. Bu gibi durumlarda uygulanan hukukî usul mahkemeden kişinin bulunması için emir çıkarılmasıydı. Arama emirleri kişinin bulunabileceği yerlerdeki çevre kadılıklarına da bildirilirdi⁴³⁵. Arama neticesinde de borçlu bulunamaz ise yine mahkeme mallarına el konulması yoluna giderdi.⁴³⁶

Borç konusuna dâhil edilebilecek suçlardan biri de bir kimseye verilen borç üzerine aşırı faiz işletmek şeklindeydi. Aslında Mühimme kayıtlarından faizle para vermenin yasak olmadığı, yasağın borca uygulanan faizin halkın tahammül edemeyeceği boyutlara ulaştığı hallerde geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ilerde de anlatılacağı üzere merkezi hükümet faizciliği yasaklamayan ancak borca uygulanan faizin miktarını belirleyen hükümler vermiştir.

Faizcilik yapanlar arasında halktan kimseler olabileceği gibi imamlar da vardı⁴³⁷. Tımar ve zeamet sahipleri ile bazı zenginler de halka faizle borç vermekteydi. Ancak onların halkla yaptıkları selem akdi adı altındaki sözleşme halkın aldıkları borcu bir daha ödeyememelerine neden olacak kadar ağırdı. Zira bu akitle hasat zamanında alacaklıların borcun anaparasını almadan faizi üzerinden tekrar faizlendirmeleri üzerine borçlu elindeki mahsul ile borcunu ödeyemeyerek yeniden borçlanmak zorunda kalıyor, böylece borç iki üç yıl içerisinde anaparanın on katına kadar çıkıyordu. Bunun sonucunda da halk perişan oluyor ve ne borçlarını ödeyebiliyor ne de ziraat yapabiliyorlardı. Borca uygulanan faizlerin yüksekliği nedeniyle borcunu ödeyemeyen insanların memleketlerini terk etmek zorunda kaldıkları da vakıdır⁴³⁸. Bu gibi şikâyetler üzerine hükümet kadılara gönderilen hükümlerle borçlanma usulünü düzenleme yoluna gitmiştir. Bu düzenlemeye göre selem akitlerinin üzerinde anlaşılan zamanda sonlandırılması, bir sonraki seneye kesim yapılmaması istenmiş ayrıca nakit akçe borç alınması durumunda yılsonunda %15'ten fazla ribh alınmasına da izin verilmemesi hükme

⁴³⁵ MD, nr. 24, s. 46, hk. 131.

⁴³⁶ MD, nr. 85, s.15, hk. 33.

⁴³⁷ MD, nr. 24, s. 24, hk. 72.

⁴³⁸ MD, nr. 24, s. 24, hk. 72.

bağlanmıştı.⁴³⁹ Ayrıca kadıların bu hükmü sicile kaydederek bundan sonra uygulamanın bu doğrultuda yapılmasının istenmesi kararın Kanunîliğini göstermektedir.

F. Sahte Mühür Kazdırma ve Hüküm Yazma

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde kadı hem muhakeme hem de tescil gücünü temsil etmiştir. Nitekim kadı ve naip mühürleri de bir belge veya mahkeme kararının resmileşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda sahte kadı mühürleri kazdıran kişiler hakları olmayan malları üzerlerine geçirmek, vergi ve diğer yükümlülüklerden kurtulmak tabî olarak da haksız kazanç sağlamak için sahte mühür kazdırıp kendilerinin düzenledikleri evrakları bu mühürlerle tescil edilmiş gibi göstererek çıkar sağlamaya çalışmışlardır. Yine sahtekârlık ile sanki elinde resmi belgesi varmış gibi halkın elindeki malları alanlar da vardı.⁴⁴⁰ Benzer şekilde miras meselelerinde de sahte mühürlü evraklarla bazı kimselerin akrabalarının mallarında hak iddia ettiklerine tesadüf edilmektedir.⁴⁴¹

Sahte mühürlerle mühürleyerek İstanbul'dan çeşitli taleplerde bulunan arzlar gönderilmesi bu çerçevedeki sahtekârlık örnekleridir. Bazı durumlarda evraktaki mühürlerin sahte olduğu İstanbul'da anlaşılması üzerine ilgili kadı ve naipler uyarılarak suçluların yakalanması yönünde emirler verilirdi.⁴⁴²

Sahte mühür kazdırılması dâvâlarında mahkeme sahte mühürle tescil edilmiş belgeyi kullananı, mührü yapanı ve belgeyi düzenleyenleri araştırırdı⁴⁴³. Suçlular ilgili kadılıkta yargılanır bazı durumlarda dâvâları İstanbul'da görülürdü. Kadı mahkemesindeki dâvâda hazırlanan sahte evrakla bir başkasının malından hak talep edenlerle ilgili bir hal varsa dâvâ edenlerle dâvâlı yüzleştirilir, alacaklıların hakları burada sahiplerine teslim edildikten sonra sanık İstanbul'a gönderilirdi⁴⁴⁴.

Sahte beratlar düzenleyenler de bunu kullanarak haksız kazançlar

⁴³⁹ MD, nr. 5, s. 32, hk. 78.

⁴⁴⁰ MD, nr. 19, s. 208, hk. 431.

⁴⁴¹ MD, nr. 12, s. 496, hk. 950.

⁴⁴² MD, nr. 23, s. 38, hk. 76.

⁴⁴³ MD, nr. 23, s. 152, hk. 314.

⁴⁴⁴ MD, nr. 19, s. 208, hk. 431; Ayrıca bkz., MD, nr. 12, s. 277, hk. 566.

sağlamak suretiyle suç işlemekteydi. Ancak sahte berat hazırlayanların halk arasından değil daha fazla idarî görevliler arasından oldukları görülür. Dizdar, kâtip, kethüda ve mutasarrıf gibi görevlilerin sahte hükümler yazdırdıkları görülürken halktan kimselerin bu suçu işlediklerine dair kayıtlar son derece azdır⁴⁴⁵. Tesadüf edilen hadiselerde bazı kadıların ve özellikle görevden uzaklaştırılanların sahte hüccetler vererek sahtekârlarla işbirliği yaptıkları görülmektedir. Bu gibi kimselerin ellerindeki sahte hüccetlerle bazı devlet görevlilerinden idarî makamlara şikâyet edecekleri yolundaki tehditlerle para aldıkları olurdu. Sahtekârlıkla kendilerine devlet görevlisi gibi göstererek yine kendilerinin düzenlettikleri vergi hükümleriyle ahaliden sizin için hüküm çıkardık diyerek vergi topladıkları görülen olaylardandı.⁴⁴⁶

Bir hak ve görev tevcihi için berat almak isteyen bazı görevlilerin sahte arzlarla berat almaya çalıştıkları, bunu sağlamak için de kâtiplerle işbirliği yaptıkları vakidir.⁴⁴⁷ Bu yolla sahte berat çıkartan dizdarların kale erlerinin gediklerini ellerinden aldıkları⁴⁴⁸, bazı kethüdaların beylerin bilgisi olmadan kendisine tımar ve zeamet aldıkları, erlerin gediklerini değiştirerek kazanç sağladıkları⁴⁴⁹, divana ulaşan dâvâlardandır.

Tımarların mutasarrıftan oğluna intikâli sırasında da sahtekârlıkların yapıldığı görülür. Babalarının tasarruf ettiği tımarlara sahip olmak isteyen bazı kimselerin sahte arzlarla berat aldıkları ya da kendilerinin berat yazdırdıkları da görülen hadiselerdendi⁴⁵⁰.

Sahte kadı ve naip mühürleri kazdırma durumlarında verilen cezanın yaygın olarak Kıbrıs'a sürülme olarak uygulandığı görülmektedir⁴⁵¹. Hatta sahte beratlar düzenleyenlerle ilgili idam cezalarının verildiğine de tesadüf edilmektedir⁴⁵².

⁴⁴⁵ MD, nr. 5, s. 211, hk. 530.

⁴⁴⁶ MD, nr. 5, s. 85, hk. 199.

⁴⁴⁷ MD, nr. 12, s. 303, hk. 621.

⁴⁴⁸ MD, nr. 5, s. 180, hk. 439.

⁴⁴⁹ MD, nr. 12, s. 153, hk. 330.

⁴⁵⁰ MD, nr. 5, s. 211, hk. 530.

⁴⁵¹ MD, nr. 10, s. 285, hk. 456.

⁴⁵² MD, nr. 2, s.15, hk. 141.

G. Rüşvet

Yukarıda görevi kötüye kullanma başlığı altında görevlilerin rüşvet karşılığında işledikleri suçlara değinilmişti. Ancak adı geçen bölümde görevlilerin bir şekilde maddi çıkar sağladıkları ve rüşvet aldıkları belgelerden anlaşılma ile beraber rüşvet alma suçu doğrudan anlatılmamıştı. Burada ise rüşvet aldıkları aşikâr olan görevlileri ve bu suçun oluşumuna değinilecektir.

Rüşvet alarak iş görme suçuna dâhil olan görevlilere örnek olarak kadılar, naip ve mahkeme kâtipleri verilebilir⁴⁵³. Özellikle suçluların ya da yakınlarının, mahkemenin suçlu lehine karar vermesi, cezanın hafifletilmesi veya cezası devam edenlerin salıverilmesi için kadı, naip ve mahkeme kâtiplerine rüşvet verdikleri çok sık görülen hadiselerdir. Kadıların karıştığı rüşvet olaylarının takip edilmesine merkezi hükümet büyük gayret gösterirdi. Zira böyle durumlar adaleti ve dolayısıyla devletin güvenilirliğini zarara uğrattı.

Kadı ve naipin rüşvet aldıklarını gösteren belgelerde özellikle adam öldürme cezalarına çarptırılanların rüşvet karşılığı serbest bırakıldıkları yolundaki şikâyetler oluşturmdu⁴⁵⁴. Bu gibi durumlarda kadı ve naibin durumunun araştırılması için beylerbeyine emir verilirdi⁴⁵⁵. Kadı ve naipin rüşvet karşılığı suçluların sicillerini temizledikleri de şikâyet konularındandı⁴⁵⁶.

Mahkeme üyelerinden başka askeri memurlarında karıştığı rüşvet suçları⁴⁵⁷ varsa da mahkeme ve tescil yetkisinin kadı da olması nedeniyle bu konudaki şikâyetler daha çok mahkeme üyeleri ile ilgilidir.

H. Mahkeme Basma

Osmanlı ülkesinde vuku bulan suçlardan biri de mahkeme basma olaylarıdır. Bu suçu işleyenler çoğunlukla mahkemenin kendileri hakkında doğru karar vermediği gerekçesini ileri sürmektedir.⁴⁵⁸ Mahkemeyi basanlar kadı ve naip dâhil olmak üzere mahkeme görevlilerini darp edip, sicili de

⁴⁵³ MD, nr. 9, s. 38, hk. 100.

⁴⁵⁴ MD, nr. 23, s. 129, hk. 262.

⁴⁵⁵ MD, nr. 21, s. 38, hk. 104.

⁴⁵⁶ MD, nr. 5, s. 26, hk. 68.

⁴⁵⁷ MD, nr. 15, s. 269, hk. 2266.

⁴⁵⁸ MD, nr. 24, s. 41, hk. 119; Aynı konuda başka bir hüküm için bkz., MD, nr. 24, s.123, hk. 341.

yok etmeye çalışırlardı.⁴⁵⁹

Öte yandan zimmîlerin de mahkemenin verdiği kararlardan memnun olmayarak mahkeme bastıkları olurdu. Pirgele’de voyvodalarını şikâyet ettikleri halde delilleri yetersiz olduğu için mahkemeyi kaybeden zimmîler kararı beğenmeyerek mahkemeyi basmaya kalkışmışlar ancak Cuma günü olması münasebetiyle Müslümanların çoğu mahkeme kapısında hazır bulundukları için zimmiler dağıtılmışlardır⁴⁶⁰. Zimmîlerden başka görevlerinden biri de kadı kararlarını icra etmek olan subaşı gibi görevlilerin kendileri hakkında verilen cezai kararlar üzerine adamları ile mahkeme basmaları hadiseleridir.⁴⁶¹

Mahkeme basanların amaçlarından biri suçlunun mahkeme edilmesine engellemektir. Bunun yanında suçluların çokluğu, suçluların mahkemeyi çalışamaz hale getirme gayretleri öte yandan hak talep edenlerin fazlalığı ve neticesinde çıkan iki taraf arasındaki kavgalar da zaman zaman görüldü. Böyle durumlarda mahkemenin tatil edildiği haller de olurdu⁴⁶².

Mahkeme basma suçlarına verilen cezalarda kürek cezası yaygındır. Ancak mahkeme basmaktan başka suçlar işleyenlere verilen cezalar ise suçun niteliğine göre değişiklik göstermektedir.

İ. Suhte Olayları

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu’nun hemen her yerinde ve Rumeli’de Suhte isyanlarının meydana geldiği yerleri Mühime Defterlerinden tespit etmek mümkündür.⁴⁶³ Mustafa Akdağ, suhte isyanlarının yoğun olduğu bölgeleri tespit etmiş Rumeli’de Edirne başta olmak üzere hem Rumeli hem de Anadolu’nun hemen her tarafında suhte olaylarının görüldüğünü

⁴⁵⁹ MD, nr. 23, s. 50, hk. 105; MD, nr. 3, s. 48, hk. 116; MD, nr. 2, s. 58, hk. 534.

⁴⁶⁰ MD, nr. 5, s. 231, hk. 621.

⁴⁶¹ MD, nr. 3, s. 1, hk. 2.

⁴⁶² MD, nr. 5, s. 240, hk. 617.

⁴⁶³ Alaşehir’de MD, nr. 24, s. 325, hk. 888; Menteşe Sancağı’nda MD, nr. 24, s. 279, hk. 749; Elmalı ve Kaş’ta MD, nr. 23, s. 128, hk. 259; Amasya’da MD, nr. 4, s. 23, hk. 214; Rumeli’de Sanisa’da MD, nr. 24, s. 143, hk. 392; Malkara’da MD, nr. 3, s. 77, hk. 193; Hüdaverdigar Livasında, MD, nr. 51, s. 43, hk. 138; Saruhan’da MD, nr. 51, s. 47, hk. 149; Kocaeli’de MD, nr. 51, s. 74, hk. 229; Menteşe’de MD, nr. 5, s. 504, hk. 1386; Ankara’da MD, nr. 51, s. 27, hk. 92; Fenike’de MD, nr. 24, s. 90, hk. 242; Bursa’da MD, nr. 19, s. 37-38, hk. 89; Kastamonu’da MD, nr. 5, s. 411, hk. 1090; Bolu’da MD, nr. 5, s. 114, hk. 262.

belirtmiştir.⁴⁶⁴

XVI. yüzyıldan itibaren tarım ekonomisinin bozulması üzerine çift bozan olmak istemeyen halk çocuklarının devlet kapısında görev almasını böylece ekonomik olarak geleceklerini güvene almalarını istemekteydi. Bu sebeple Osmanlı ülkesinin her tarafından gençler medreselere büyük bir katılım gösterdi. Ancak eğitim sistemine dâhil olan öğrenciler ile devletin görevli ihtiyacı denk değildi. Akdağ medreselerin fiziki bakımdan kısıtlayıcı özelliğinin öğrencileri ahlaksız davranışlara ittiği, bu davranışlarını medrese imaretlerinde yapan suhtelerin aynı amaçla halk için de cinsiyeti fark etmeksizin insanlara saldırdığını neticede gurup psikolojisi ile hareket eden suhtelerin cesaretleterek daha başka suçlar da işlediklerini söylemektedir.⁴⁶⁵

XVI. yüzyılda Osmanlı ülkesinde ortaya çıkan asi suhteler yağmalama veya tecavüz kastıyla evler basıp, yolları kesip gasp ve soygunlar yapmaktan başka, Müslümanların kadınlarını, kızlarını ve oğullarını kötü amaçlarını gerçekleştirmek için kaçırmışlar, eşkıyalık yapmışlardır.⁴⁶⁶ Suhteler kalabalık guruplar halinde ellerindeki silahlarla her türlü suç içerisine dâhil olmuşlardır. Ev basma, yağmalama, ekili bağ ve bahçeleri talan etme, imaretleri gasp etme, adam kaçıрма, tecavüz, kadı ve mahkemeye saldırı suhtelerin karıştığı suç başlıklarıdır⁴⁶⁷.

Suhtelerin özellikle sipahilerin sefere gittiği dönemlerde bunu fırsat bilerek halka saldırdıkları anlaşılmaktadır.⁴⁶⁸ Bu yüzden merkezi idare normal zamanlarda halkın elindeki silahları topladığı ve halkın silah taşımaya engel olmaya çalıştığı halde, suhtelere karşı konulması maksadıyla halkın da silah taşımaya müsaade etmiştir. Ayrıca suhtelerin padişah emrine karşı çıkan asiler oldukları halka duyurulup halk içinden asi suhtelerle savaşan veya onları öldürenlerin cezalandırılmayacağı bildirilerek bir bakıma suhtelere karşı bir halk hareketi meydana getirmek amaçlanmıştı⁴⁶⁹. Ancak halkın silahlanmasının başka sorunlar doğuracağına dair kaygılar da vardı. Nitekim

⁴⁶⁴ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, Ankara 1999, s. 160 vd.

⁴⁶⁵ Akdağ, *A.g.e.*, s. 155 vd.

⁴⁶⁶ *MD*, nr. 51, s. 27, hk. 92.

⁴⁶⁷ *MD*, nr. 3, s. 77, hk. 193.

⁴⁶⁸ *MD*, nr. 51, s. 43, hk. 138.

⁴⁶⁹ *MD*, nr. 3, s. 76, hk. 192.

Aydın sancak beyi bunun eşkıyalarla mücadelelerde halkın zarar vereceği ve eşkıyaları arttıracaklarını bildirmesi üzerine halkın elindeki silahlar toplanmış ve onlarla mücadele için birlikler oluşturulmuştu⁴⁷⁰. Keza halkın suhtelere karşı koymaya çalışmasının başarıya ulaşamadığı da suhte olaylarının görüldüğü yerlerdeki beylerin takviye askeri birlikler istemelerinden anlaşılmaktadır. Bu istek üzerine kale dizdarlarına gönderilen emirlerde beylere, suhtelere karşı kullanılmak üzere istedikleri hisar eri ve atın derhal verilmesi emredilmiştir.⁴⁷¹ Ayrıca suhte isyanlarının önlenmesinde, sipahi ve il erlerinden de yararlanılmıştır⁴⁷².

Alınan bu önlemler karşısında meskûn yerlerde barınamayan suhteler dağlara kaçıp buralarda yeniden örgütlenmişlerdir⁴⁷³. Bu durumda merkezi hükümet dağlardaki suhte guruplarının birleşerek daha fazla güçlenmelerine engel olmaya çalışmıştır. Aynı uygulama şehirlerde de sürdürülmüş ders almak bahanesi ile bazı bölgelerde suhtelerin toplanması engellemeye çalışmış hatta suhtelerin kontrol altında tutulabilmesi için derslerin kalelerde verilmesi bir önlem olarak uygulanmıştır⁴⁷⁴. Ayrıca hükümet medreseye öğrenci seçilmesinde de kaideler getirmiştir. Bu bağlamda medrese öğrencisi olmak isteyen öğrenci adayı araştırılmış, sağlam kefiller getirmesi halinde medreseye kabul edilmesi yolu benimsenmiştir⁴⁷⁵. Nitekim bir öğrenci adayı bulunduğu yerdeki medresenin dışındaki medreseye de kabul edilmemiştir.

Suhteler, suçlu oldukları takdirde çoğunlukla farklı yerlere sürgün cezasına çaptırılmış veya küreğe konulmuşlardır. Bu suhte guruplarını dağıtmak için uygulanan bir usul olarak kabul edilebilir. Ancak tüm bu önlemlere rağmen suhte olaylarının sonlandırılmasında istenen netice alınmamıştır. Bu başarısızlıkta bazı bey ve kadılar ile suhte olayları sayesinde çıkar sağlayan gurupların medrese talebelerini kullanması da etkindir⁴⁷⁶.

⁴⁷⁰ MD, nr. 51, s. 56, hk. 177.

⁴⁷¹ MD, nr. 5, s. 411, hk. 1090.

⁴⁷² MD, nr. 51, s. 49, hk. 155.

⁴⁷³ MD, nr. 51, s. 78, hk. 240.

⁴⁷⁴ MD, nr. 24, s. 90, hk. 242.

⁴⁷⁵ MD, nr. 19, s. 37-38, hk. 89.

⁴⁷⁶ MD, nr. 5, s. 114, hk. 262.

J. Kalpazanlık

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak çeşitli kentlerdeki darphanelerde para basılmıştır. İstanbul'un fethinden önce, Bursa, Amasya, Edirne, Ayasuluk, Bolu, Tire, Karahisar, Bergama, Üsküp, Ankara kentlerinde çeşitli zamanlarda para basıldığı bilinmektedir. İstanbul'un fethinin hemen ardından yeni başkentte bir darphane kurularak sikke darbına başlanmıştır. Aynı zamanda Darphane-i Amire'de İstanbul'daki sanayi kuruluşlarının ilkidir. İstanbul'un fethini müteakip, tophane ve tersane tesislerinden önce kurulmuş olması önemini açıkça belli eder.⁴⁷⁷ İstanbul merkezdeki Darphane-i Amire sürekli çalışan bir kuruluş olmasına karşılık, taşra darphaneleri 17. Yüzyılın ortalarından sonra kapanmaya başlamış 18. Yüzyılın ortalarında sadece Mısır Kahire Darphanesi ve Darphane-i Amire kalmıştır.

Osmanlı Devleti'ne ait gümüş para Akçe olarak isimlendirilmiştir. Maden niteliği olarak gümüş olan akçenin içindeki bakır miktarı akçenin değerini ifade etmektedir.⁴⁷⁸ Kalpazanlık akçenin içindeki gümüş miktarının devletin belirlediği standardın altında koyarak, gayri resmi olarak sahte para basılması ve bu paraların piyasaya sürülmesi suçudur. Zira içindeki kıymetli maden miktarı az olan sahte akçeler, kıymetli akçe gibi işlem görmekte bu durum da devlet ekonomisine zarar vermektedir.

Merkezi hükümet belli aralıklarla eski akçeleri tedavülden kaldırıp yeni akçeleri piyasaya sürerek sahte paraları da bir bakıma işlevden almayı adet olarak uygulamıştır. Bu işleme akçe tecdidi denilirdi. Nitekim Fatih başlangıçta onar, daha sonra beşer yılda bir piyasaya yeni akçeler piyasaya sürülmüş, eskilerin alış verişte kullanılmaları sıkı bir şekilde yasaklanmıştı.⁴⁷⁹

Kalpazanlık suçu özellikle tağşiş uygulamaları sırasında yaygınlık kazanmıştır. Tağşiş akçesinin içindeki gümüş miktarının bakıra oranla azaltılmasıdır. 1580'lerde yapılan tağşiş ile 100 dirhem gümüşten 450 akçe kesilirken, tağşişten sonra aynı miktar gümüşten 850 akçe kesilmiştir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁷ Necdet Sakaoğlu, "İstanbul'daki En Eski Osmanlı Müessesesi Darphâne-i Amire", *İstanbul Dergisi*, sayı 14, Temmuz 1995, s.52.

⁴⁷⁸ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İstanbul 2000, s. 147.

⁴⁷⁹ Halil Sahillioğlu, "Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XVI. Yüzyıl Sonunda Darphâne Mukataaları", *İÜİFM*, c. XXIII/1-2 (1962-1963), s. 157.

⁴⁸⁰ Pamuk, *A.g.e.* s. 147.

Tağışış uygulaması ile devlet ekonomiye ek gelir sağlamayı amaçlamıştır. Devletin kendisiyle ekonomik ilişkide olanlara karşı parasal yükümlülükleri akçe miktarı cinsinden olduğundan, akçenin gümüş içeriğinin azaltılmasıyla daha az gümüşle daha fazla ödeme yapma imkânı veriyordu.⁴⁸¹ Ancak akçe tağışışleri sırasında savaş veya olağanüstü bir durum nedeniyle gerekli tedbirlerin alınamadığı zamanlarda kalpazanlık yaygınlık göstermiştir.⁴⁸²

Kalpazanların piyasaya sürdüğü akçeler kalb akçe olarak isimlendirilmiş, zuyuf akçe, kırkık akçe, kızıl akçe, meyhane akçesi, çil akçesi gibi tabirler ile de akçenin düşük değerli olduğunu bildirmiştir.⁴⁸³ Kalpazanlar piyasaya özellikle kırkık akçe sürmüşlerdir. Piyasada ağırlıklı düşük akçeler bulununca, çoğunluğunu gayrimüslimlerin özellikle Yahudilerin⁴⁸⁴ oluşturduğu kuyumcu ve sarraflarla kalpazanlar sağlam akçenin kenarını kırarak gümüşünü çalarlardı. Bu suça akçe kırıcılığı denilmiştir.⁴⁸⁵

Kalpazanların piyasaya sürdüğü kalb akçeler doğrudan devlet hazinesinin zarar uğramasına sebep olduğundan, devlet kalpazanların takibi ve kalpazanlığın engellenmesine büyük gayret göstermiştir. Kalpazanlık suçunu işleyen Divan-ı Hümayûn'da yargılanması bu konudaki ciddiyeti göstermektedir. Fatih Sultan Mehmed, II. Beyazıt, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, III. Murat ve I. Ahmet dönemine ait kanunnâmelerde kalpazanların İstanbul'da yargılanmasıyla ilgili maddeler yer almaktadır.⁴⁸⁶ Osmanlı Kanunnâmelerinde kalpazanların İstanbul dışında da yargılabileceğini gösteren ifadeler de bulunmakla beraber⁴⁸⁷ Kanunî devrinden itibaren kalpazanların düzenli olarak Divan-ı Hümayûnda yargılandıkları anlaşılmaktadır.⁴⁸⁸

Piyasaya sürülen kalb akçeler ticari faaliyetlere zarar vermekteydi. Kırım'da tüccarlar dördü bir Osmanî ayarında kesilen akçeleri alıp dışarıya götürerek erittikleri böylece Kırım'da akçe sıkıntısına ve ticaretin aksamasına

⁴⁸¹ Pamuk, *A.g.e.* s. 56.

⁴⁸² Halil Sahillioğlu, "Akçe", *DİA.*, c.II.s. 227.

⁴⁸³ İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Akça", *İA.*, c.I. s. 232.

⁴⁸⁴ *MD*, nr. 19, s. 26, hk. 69.

⁴⁸⁵ Sahillioğlu, *A.g.m.*, s. 232.

⁴⁸⁶ *Kanunnâmeler*, c IX, s. 502.

⁴⁸⁷ *Kanunnâmeler*, c.I, s. 482.

⁴⁸⁸ Akman, *A.g.e.*, s. 122.

neden oldukları tespit olmuştur.⁴⁸⁹ Öte yandan Haslar mukataasından gelen akçelerin çoğu kızıl ve kırkık akçe olmasından dolayı hazine zarar gördüğünden halkın elindeki böyle akçelere hazinen zararını karşılamak için el konulmuştu⁴⁹⁰.

Kalb akçelerinin yaygınlık kazanması halk arasında yabancı paralarının kullanılmasına da neden olmaktaydı. Semendire’de halk arasındaki alışverişlerde altın, avruş ve penz kullanılıp Osmanlı akçesinin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Nedeninin öğrenilme için yapılan soruşturmada, halk bunun sebebinin tedavüldeki akçenin çoğunlukla kalb akçe olması, kullanılmaya başlandıktan bir hafta sonra akçenin kızıllaşması ve kurşunun ortaya çıkması olarak bildirilmiştir. Kalb akçenin artmasında Belgrat’ta açılan darphanenin etkisi olduğunu, darphane açıldığından beri kalb akçe çoğaldığını, ayrıca burada kesilen akçenin de dışarıda geçmediğini söylemişlerdir. Araştırmada söylenenlerin doğru ve kalpazanlık yapanların çok olduğu anlaşılmıştır.⁴⁹¹

Öte yandan, İstanbul kadısına gönderilen bir fermada, İstanbul’da da zaman zaman kalb akçenin yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır. Özellikle düşük ayarlı akçenin halk tarafından kolayca alınabilmesi bu durumda etkili olmaktadır. Bu durumun önlenmesi için halkın bilinçlendirilmesi istenmiş, ayarı düşük, kızıl ve kırkık akçenin Yahudiler tarafından basıldığından onlarla yapılan alış-verişlerde dikkatli olunması istenmiştir. Ayrıca ayarı bozuk akçelerin tedavülden çekilmesi için kadıların yoklama yapması istenmiştir.⁴⁹²

Bu kişiyi kalpazanlık suçu itham edildiğinde bu iddianın doğruluğunun araştırılması görevi kadı ve subaşılar aittir. Fatih devrine ait Gümüş ve Eski Akçe Yasaknâmesi’nde “ve her ne yerde kalpazan bulunursa, dutup kadı ve subaşı katına ilede, onlar dahi gereği gibi teftiş edeler; şöyle ki şer ile kalpazanlığı zahir olursa kulumla kapıma gönderip rızkının nısfı beğlik ve nısfı

⁴⁸⁹ MD, nr. 5, s. 463, hk. 1246.

⁴⁹⁰ MD, nr. 19, s. 186-187, hk. 388.

⁴⁹¹ MD, nr. 5, s. 167, hk. 406.

⁴⁹² MD, nr. 19, s. 26, hk. 69; Bu hüküm Anadolu, Karaman, Rum, Maraş, Selanik, Bosna, Üsküp, Sofya, Filibe, Konya, Larende, Kütahya, Lalaya, Manisa, Menteşe, Hersek, Semendire, Ohri, Silistre, Segedin, Sivas, Bender, Mora, Bursa, Akşehir, Edirne beylerbeyleri, bey ve kadılarına da gönderilmiştir.

amilim olacak”⁴⁹³ şeklindeki ifade kadı ve subaşının bu konudaki görevlerine işaret etmektedir.

Öte yandan bir kimsenin elinde kalb akçenin bulunması kalpazanlık suçu konusunda delil oluşturmaktadır. 1499 tarihli Zaplanına ve Plana Maden Yasaknâmesi’nde, ”Bir kimsenin elinde kalb akçe bulunsa, kulum tutup kadı ve subaşı katına ilete, anlar dahi şer ile teftiş eyleyeler, bi-hasbi’ş-şer kallablığı zahir olur ise, onlara hükmedeler”⁴⁹⁴ maddesi kalb akçe bulundurmanın kalpazanlığa delalet olarak kabul edildiğini göstermektedir. I.Ahmed devrine ait Kanun-i Osmanî’deki “Ve eğer kallablık üstüne sikke bulmak ile sabit ve kendisi işlediği dahi sabit olursa Dergâh-ı Muallâya arz ederler”⁴⁹⁵ maddesi de bu bağlamda değerlendirilebilmektedir.

Kalpazanlık suçunun sabit olabilmesi için kalpazanlık aletlerinin bulunması koşulu aranmaktaydı. Kalpazanlık aletlerinin bulunması da cezalandırma için yeterli görülmemiş, kişi tarafından bu aletlerin hangi amaçla kullanıldığının belirlenmesi yolu izlenmiştir. Demirci Mustafa isimli bir kişinin kalpazan olması iddiasıyla eşyalarının aranması sonucu bir adet kuruş kalıbı, bir miktar gümüşle karışık bakır ve bir miktarda kuyumcu toprağı bulunmuş, kişinin bu aletleri gümüş yüzük dökmekte kullandığını söylemesi üzerine yüzük dökmesi istendiğinde bunu beceremediği görülmüş, bir kuyumcunun da bu aletlerin kalpazan malzemesi olduğunu söylemesiyle kişinin kalpazan olduğu iddiası kuvvetlenmiştir.⁴⁹⁶ Buna göre kişinin üzerinde kalb akçe bulunmasından başka kalpazanlık aletlerinin bulunması ve bilirkişinin görüşünün de alınması yoluna gidilmiştir. Kişinin evinde de kalpazanlığa ait aramaların aranması da delillerin arttırılabilmesi için izlenen bir yoldur.⁴⁹⁷

Kişinin kalpazanlık suçunu işlediği sabit olursa, malına el konulması, bu malın yarısının devlet için yarısının da amil için alınması gerekir. Kalpazanın rızkının nısfının benim için ve nısfını amil için zapt eyleyeler”⁴⁹⁸ şeklindeki kanun maddeleri bu uygulamanın hukukî dayanağı olmuştur. Kalpazana ise

⁴⁹³ *Kanunnâmeler*, c.I, s. 571.

⁴⁹⁴ *Kanunnâmeler*, c.II, s. 571.

⁴⁹⁵ *Kanunnâmeler*, c.IX, s. 502; ayrıca bkz. Aynı eser, c.VIII, s. 115.

⁴⁹⁶ *MD*, nr. 5, s. 89, hk. 208.

⁴⁹⁷ *MD*, nr. 23, s. 134, hk. 272; *MD*, nr. 85, s.31, hk. 71.

⁴⁹⁸ *Kanunnâmeler*, c.II, s. 369.

idam cezası verilebilmektedir. Fatih devrine ait Serebrenic Maden Yasaknâmesi'nde "...şer ile kalpazanlığı sabit olursa hükm edeler, mezkûr kulum boğazından asub rızkını beğlik ede, kimesne mani olmaya"⁴⁹⁹ şeklindeki ifade kalpazanlara idam cezası verildiğini göstermektedir. Kalpazanların bazen de kürek cezasına çarptırıldığı da görülmektedir.⁵⁰⁰

Kalpazanlık suçunu işleyenler toplumun çeşitli sınıflarından olabilmektedir. Çingeneler ve gayrimüslimler içerisinde de Yahudilerin bu suçun işlenmesi konusunda Mühimme Defterleri'nde kayıtları çokça geçmektedir.⁵⁰¹ Ayrıca devlet görevlileri içersinde de kalpazanlık suçunu işleyenlerin de varlığı bilinmektedir⁵⁰².

K. Yalancı Şahitlik

Osmanlı toplumunda görülen suçlardan bir başkası da yalancı şahitlik ederek ya da bir kimse suçlu olmadığı halde öyleymiş gibi göstererek mahkemeyi yanıltma ve yanlış karar vermesine sebep olma hadisesidir. Bu işi yapanların daha çok kendi çıkarları için hareket etmekte olduğu ve malî olarak kazanımlar elde etmeyi amaçladıkları görülmektedir.

Yalancı şahitlik edip ya da gammazlıkla halkın parasını almaya çalışanlar içerisinde mahkeme tercümanlarının bulunması dikkat çekicidir. Zira bunlar kadının yardımcısı olmaları nedeniyle bir bakıma adaleti sağlamakla mükellef kişilerdi. Mahkeme tercümanlarının, mahkemedeki mevkilerini kullanarak bazı kimseleri haksız suçlamalarla hapis ettirip, daha sonra bunlardan para almak suretiyle serbest bırakılmalarını sağladıkları görülür. Nitekim Halep'te subaşı tercümanı olarak görev yapan bir kişi haksız suçlamalarla hapis ettirdiği kimseleri paralarını alıp ya da aldırıp serbest bırakarak ekonomik çıkar sağlamakta ve her mahallede dört beş kişinin kendisi için sanki bir meslekmişçesine yalancı şahitlik ettiği bunları kullanarak garezi olan kişilere suç isnat ettirip zarar verdiği açıklıkla bildirildiğinden görevinden ihraç edilmiş yukarıda belirtilen kanun uyarınca

⁴⁹⁹ *Kanunnâmeler*, c.I, s. 482.

⁵⁰⁰ *MD*, nr. 23, s. 134, hk. 272.

⁵⁰¹ *MD*, nr. 5, hk. 208, s. 89; Aynı yer. s. 133, hk. 311; *MD*, nr. 51, s. 36, hk. 116.

⁵⁰² *MD*, nr. 12, s. 497, hk. 953.

cezalandırılmıştı⁵⁰³. Şam'daki bir subaşı tercümanı da aynı usulle Müslümanları suçlu durumuna düşürerek bundan para kazandığı gerekçesiyle şikâyet edilmiş netice de o da görevden uzaklaştırılmıştı.⁵⁰⁴ Ayrıca yalancı şahitlik edenlerin bu hareketi başkasının malını zorla almak için kullanıldıkları da anlaşılmaktadır.⁵⁰⁵

Öte yandan, zımmîlerin de yalancı şahitlik ve gammazlıkla para kazanma yolunu seçtikleri görülmektedir. Örneğin, Kayseri'de haraçları getirenleri takip edip paralarını aldığı ve yalancı şahitlik ettiği de sicil olunmuş zımmînin durumunun araştırılması adı geçen vilayet kadısına bildirilmişti.⁵⁰⁶

Ayrıca bazı kimselerin yalancı şahitlik, haksız suç isnat etme ve gammazlık suçunu meslek haline getirdikleri ve geçimlerini bu yolla sağladıkları anlaşılmaktadır.⁵⁰⁷ Bazen de asılsız suçlamalara maruz kalan mahkeme görevlilerinin kendileri de olurdu.⁵⁰⁸ Devlet görevlileri arasındaki husumet de yalancı şahitlik edilmesinde sebep teşkil ederdi⁵⁰⁹.

Yalancı şahitlik ederek halka zarar verenlere verilecek ceza Bozok Sancağı Kanunnâmesi'nde şöyle belirtilmiştir. “ve eğer yalan yere kast ile tanıklığı zahir olsa veya kast ile yalan yere and içtiği zahir olsa yüzüne kara sürüp teşhir edeler yahut beş altın alına. Ve eğer tanıklığından rucu edip yalan idüğün ikrar etse ki şahadetten ziyan ede, ödedeler.”⁵¹⁰ 1502 tarihli İstanbul İhtisap Kanunnâmesi'nde de yalancı şahitlik eden kişinin cezalandırılmasının gerekliliği bildirilmiş ancak cezanın niteliği ve miktarı belirtilmeyerek belki de yargıca geniş bir serbestiye tanınmıştı. Bu kanunnâmede “ve yalan tanıklık verenin ve tezvîr hüccet verenin ve anunla amel eyleyenin ki; kadı katında sabit ola, muhtesib kema yenbağı hakkından gele.”denilmiştir.⁵¹¹ Buna göre kadıya geniş bir hareket alanı sağlamakla beraber bu gibi suçlarda ya suçlunun teşhir edilmesi veya bunun karşılığında

⁵⁰³ MD, nr. 51, s. 75, hk. 230.

⁵⁰⁴ MD, nr. 51, s. 81, hk. 249.

⁵⁰⁵ MD, nr. 85, s. 42, hk. 98.

⁵⁰⁶ MD, nr. 2, s. 28, hk. 249.

⁵⁰⁷ MD, nr. 85, s.31, hk. 71; MD, nr. 5, s. 111, hk. 258.

⁵⁰⁸ MD, nr. 85, s. 78, hk. 188.

⁵⁰⁹ MD, nr. 85, s.8, hk. 14.

⁵¹⁰ Kanunnâmeler,c.IV., s. 230.

⁵¹¹ Kanunnâmeler, c.I, s. 295.

beş altın alınması öngörülmüştür. Ancak, Devrek ve Eflakan kadılarına gönderilen bir hükümde müzevir ve yalancı şahitlik ettiği kesin olan bir kişinin kürek cezasına çarptırıldığı bu sebeple İstanbul'a gönderilmesini temin etmeleri istenmişti.⁵¹²

L. Kişiyi Hakaret – Sövme

Osmanlı toplumunda küfretme şetm kelimesi ifade edilir. Kanunnâmelere göre bir kişinin başka birine fuhuş ile sövmesi şetm olarak tanımlanmış aynı zamanda bir Müslüman'a dinsizlik iddiasıyla hakaret etmek de aynı bağlamda değerlendirilmiştir.

Osmanlı kanunlarına göre bir kişinin başka birine fuhuş sövmesi şer' ile ta'zir edilir, kırk akçe cerime alınır.⁵¹³ Bu anlamda Osmanlı toplumunda sövme ve hakaret mahkeme konusu olurdu. Nitekim Çingenelerin tahrir memurlarına hakaret etmeleri⁵¹⁴ Foça'da kalesi dizdarının sarhoş halde birçok Müslüman'a haksız yere küfretmesi,⁵¹⁵ Urla'da bazı kişilerin yollarına çıktıkları kadın ve oğullara küfretmesi,⁵¹⁶ ve Bursa'nın Mihaliç kazasında naip ve kadıyla tartışan muhızırın bunlara küfretmesi şikayet konusu olan hadiselerdir.⁵¹⁷ Bazı aklî dengesi yerinde olmayan delilerin de ahlaka aykırı sözler söyledikleri için cezalandırıldıkları görülmektedir.⁵¹⁸

Öte yandan bir Müslüman'ın dinsizlikle suçlanması da hakaret kapsamında değerlendirilerek cezalandırılırdı. Mesela, Konya'nın Eski kazasına bağlı bir köyde Murad adlı kişi, öldürülen birinin cenaze namazı kılmak istediğinden ölen kimsenin kardeşi kendisine "Gök başlı kâfir namaz kılamaz" diyerek hakaret ettiğinden mahkemeye şikâyetle bulunmuştu.⁵¹⁹ Başka bir hadisede de Ahmet adlı kişinin Mehmet adlı birinin dinine ve imanına küfrederek "kır papazı" diye hakaret etmesi mahkemede dâvâ

⁵¹² MD, nr. 24, s. 6, hk. 16.

⁵¹³ Kanunnâmeler, c.I, s. 328 (II: Mehmed'in Teşkilat Kanunnâmesi); "Eğer bir kimesne ahere tazir lazım olacak ya had lazım olacak şetm eylese eğer had ise üç ağaca bir akçe cürm alına; eğer ta'zir ise ağaca bir cürm alına." Aynı eser, c. III, s. 91.

⁵¹⁴ MD, nr. 24, s. 202, hk. 534; Ayrıca bkz, MD, nr. 24, s. 281, hk. 754.

⁵¹⁵ MD, nr. 19, s. 299, hk. 605.

⁵¹⁶ MD, nr. 51, s. 21, hk. 69.

⁵¹⁷ MD, nr. 5, s. 147, hk. 345.

⁵¹⁸ MD, nr. 9, s. 61, hk. 163.

⁵¹⁹ KŞS, nr. 16, s. 85, hk. 3.

edilmişti.⁵²⁰ Diğer taraftan bir zımmîye “dinsiz” denmesi zımmînin de dinsizlikle itham edilmesi de suç teşkil etmekteydi.⁵²¹

M. Usulsüz İnşa

Osmanlı Devleti’nde her türlü inşaat baş mimarbaşı ve onun emrindeki mimarlar ocağı tarafından denetlenirdi. Mimarlar yapacakları binalar için önceden plan hazırlayıp mimarbaşına sunarlar, gerekli izin alındıktan sonra yapıya başlanırdı.⁵²² Osmanlı uygulamasına göre binaların yükseklikleri belirli kaidelere göre belirlenmişti. Buna göre hem şahıslara hem de vakıflara ait binalar kerpiçten yapılırsa on zira⁵²³, tuğladan yapılırsa sekiz ziraya kadar yüksekliğe ulaşabilirdi. Müslümanların evlerinde yükseklik 1725’te 9 metre iken 1827’de 10,5 metreye, gayrimüslimlerin evleri de 7 metreden 9 metreye çıkarılmıştı.⁵²⁴ Buradan Müslümanlara ait binalarla gayrimüslimlerin binaları arasında yükseklik farkı bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵²⁵ Çok sayıda ferman binaların korunma amaçlı yapılardan ve camilerden olan uzaklıklarını ve onların azami yüksekliklerini tespit etmekle birlikte, bu kurallar genelde uygulanmazdı.⁵²⁶ Bu birimin üstünde inşa edilen binaların, sınır yüksekliğini aşan kısımları yıkılırdı.⁵²⁷ Buna Ayrıca bir bina asıl yapılış amacı dışında ve özellikle gayrimüslimler tarafından ibadethane olarak kullanılmazdı. Nitekim İstanbul’da, Balat kapısı dışında inşa ettikleri kilisenin, emr-i şerif ile kilitlendiği hususunda Balıkçı keferenin şikâyetinde bulundukları, ancak bu kilisenin alt katının eskiden ev olduğu ve daha sonra üzerine, etraftaki evlerden daha yüksek bir şekilde kilise inşa olunduğunun anlaşılması üzerine burasının

⁵²⁰ KŞS, nr. 25, s. 198, hk. 1.

⁵²¹ KŞS, nr. 15, s. 58, hk. 3.

⁵²² Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985, s. 91.

⁵²³ Zira’, arşın ile de ifade edilir. Duvarcı ya da mimar arşını 0.758 m’ye denktir ki, on zira’ yaklaşık 7,5 m’ye denk olmaktadır.

⁵²⁴ Maurice Cerasi, *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, 2. Baskı, İstanbul 2001, s. 68.

⁵²⁵ Yavuz Ercan, “İslam hukukuna göre Gayrimüslimler, Müslümanlardan daha büyük ve yüksek ev yaptıramazlarken, Osmanlı İmparatorluğu’nda böyle bir yasak hiçbir devirde söz konusu olmamış veya hiç olmazsa böyle bir kısıtlamanın varlığını gösterecek belgeler şimdilik ortaya çıkmamıştır.” demektedir. bkz. Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku”, *OTAM*, Yıl 1, Sayı 1, Ankara, Haziran 1990, s. 123.

⁵²⁶ Cerasi, *A.g.e.*, s. 68.

⁵²⁷ MD, nr. 9, s. 78, hk. 201.

yıkılarak etraftaki evlerle aynı seviyeye indirilmesi için emir verildiği; kendisinin de kefare taifesine bir daha bu evde toplanıp ayın yapmamaları, civarda oturan Müslümanlara da evin üzerine yeniden ilave yapıldığı veya kefare taifesi burada toplandığı vakit haber vermeleri hususunda sıkı tembihte bulunması İstanbul kadısına emredilmişti.⁵²⁸

Bununla beraber özellikle İstanbul'da sık sık yangınlara engel olmak amacıyla binalarda, binanın yüksekliğine göre merdiven ve içi su dolu bir fıçı hazır bulundurulması gerekirdi.⁵²⁹ Evlerin ahşap olması yangınların yaygın olmasında etkili olmasından 1696 tarihli İstanbul kaymakamı Osman Paşa'ya yönelik bir emirde; bundan sonra İstanbul ve Galata'da inşa edilecek ev ve dükkânların Halep, Şam ve Anadolu'daki gibi yangınların felaketini önlemek için taştan, kil taşından ve kerpiçten yapılması istenmişti.⁵³⁰

Öte yandan XV. yüzyıldan itibaren İstanbul'a Anadolu'dan yapılan göçler hızlandı.⁵³¹ Bunların içerisinde Türklerden başka Ermeni gibi diğer unsurlarda vardı.⁵³² Özellikle Celali isyanlarının Anadolu'da oluşturduğu kargaşa neticesinde Anadolu'nun uzak kasabalarından gelen insanlar İstanbul'un nüfusunu artırdılar.⁵³³ XVI. yüzyılda bugünkü Türkiye topraklarında oniki on üç milyon kişilik bir nüfus yaşamaktaydı.⁵³⁴ Bu göçler sonrasında İstanbul'un nüfusu⁵³⁵ iki yüz bini aşmıştı.

Büyük şehirlerde ortaya çıkan bu ani nüfus artışı beraberinde çarpık kentleşmeyi ve usulsüz yapılaşmayı da getirdi. Artan konut ihtiyacı nedeniyle bu durum istismar konusu edildi ve çıkar kapısı olarak görüldü. Arazi ihtiyacının had safhada olduğu bu dönemde bazı kimseler bir şekilde

⁵²⁸ MD, nr.5, s.131, hk. 313.

⁵²⁹ MD, nr. 9, s.25, hk. 68.

⁵³⁰ Robert Mantran, *17.Yüzyıl İkinci Yarısında İstanbul*, (Çev..Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan) , Ankara 1990, s. 3.

⁵³¹ S. Faroqhi, "Eyüp Kadı Sicillerine yansıdığı şekliyle 18. Yüzyıl Büyük İstanbul'una Göç", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, (Ed.Tülay Artan), İstanbul 1998, s. 33-49.

⁵³² Hrand. D. Andreasyan, "Ermeni Seyyahı Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi (1608-1619), *Türkiyat Mecmuası*, c.10, yıl 1953, s. 269-273.

⁵³³ Hrand D. Andreasyan,"Celalilerden Kaçan Anadolu Halkının Geri Gönderilmesi", *İsmail HakkıUzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1970, s. 45-54.

⁵³⁴ Ahmet Tabakoğlu, Osmanlı İktimai Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı*, Ankara 1999, c. IV, s. 20.

⁵³⁵ Maurice Cerasi, farklı olarak; 16. yüzyıl sonunda, 1530-1580 yılları arasında bütün imparatorluk halkının nüfusunun iki katına çıkarak onbir milyona ulaştığını bunların 700 bininin kentlerde yaşadığını ve sadece İstanbul'un tek başına 500 bin nüfusa sahip olduğunu söylemektedir. Bkz, Cerasi, *A.g.e.*, s. 53.

kıymetinin çok altında olarak devletten aldıkları inşaya uygun alanları ihtiyaç sahiplerine büyük paralarla satarak zenginlik kazandılar.⁵³⁶

Osmanlı ülkesinde görülen ve konuyla yakından ilişkili olan bir husus da yapılacak binanın çevre halkına zarar vermesinin önüne geçme arzusudur. Buna göre, yapılacak binanın bir başkasının evine zarar vermemesi, aile mahremiyetini bozacak şekilde karşılıklı camların yapılmaması ve avluların bir birine bakmaması gerekirdi. Bu kaideye uyulmayarak inşa edilen veya edilecek olan binalar mahkemeye şikâyet edilirdi.⁵³⁷

Osmanlı anlayışına göre Müslümanlara ait olan ibadethanelerin civarında gayrimüslimlerin meskûn olması da istenmezdi. Nitekim Halep'te bazı mescitlerin etrafındaki evlerin Yahudiler tarafından satın alınarak mülk edinilmesi sebebiyle mescitlerde namaz, kılınamadığının bildirilmesi üzerine bu evlerin değer fiyatlarıyla Müslümanlara tekrar sattırılması hususunda gönderilen emrin gereğinin yerine getirildiğine dair gönderdiği mektubun ve satılan evlerin sayısını gösterir defterin alındığı; bundan sonra evleri tekrar satın almak için Asitane-i Saadet'ten bir yolla hüküm elde eden Yahudilerin ellerindeki hükümlere itibar edilmeyip bu hükümlerin ellerinden alınması ve evlerin Müslümanların ellerinde kalmasının sağlanması hususunda Halep beylerbeyine ve kadısına hüküm verilmişti.⁵³⁸

⁵³⁶ MD, nr.24, s.172, hk. 466.

⁵³⁷ KŞS, nr. 17, s. 49, hk. 2; KŞS, nr.20, s. 40, hk. 3

⁵³⁸ MD, nr. 5, s. 505, hk. 1376; ayrıca aynı bahisle ilgili bkz. MD, nr. 5, s.134, hk. 313.

SONUÇ

Osmanlı toplumunda çok çeşitli suçlara rastlamak mümkündür. Bu suçlar İslam hukuku ile ilgili olan had ve kısas suçları ile yakından alakalı olabildikleri gibi ta'zir suçları da olabilir.

Suçların bireysel işlendiği gibi gruplar halinde de işlendiği görülmektedir. Özellikle suhtelerin ve Çingenelerin her türlü suça karıştıkları, Arap ve Kürt guruplarının ise daha çok yol kesme suçuna müdahil oldukları görülür. Ayrıca Osmanlı ülkesinde yaşayan zimmî statüsündeki zimmîlerin de suça karıştıkları ve Müslümanlarla aynı mahkemede yargıldıkları anlaşılmaktadır.

Öte yandan kadı, naip ve subaşı gibi görevlilerin adalete zarar verecek şekilde görevlerini kötüye kullandıkları görülür. Aynı zamanda suçu işleyen zümreler suçun mağduru durumuna da düşmektedir.

Merkezi hükümet bu suçları engellemek ve suçluları cezalandırmak için hem örfi hem de şer'î hukuku kullanarak suçluları cezalandırmış, kimi zamanda çok ağır cezalar verilmiştir. Bazen de suhte ve Çingeneler gibi kanuna aykırı hareket ederek suç işleyenlere karşı askeri tedbirler alınmıştır.

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nde hukuk alanında İslami hukuk uygulamakla beraber, ceza hukukunda örfi hukukun da etkili olduğu açıktır. Özellikle İslam hukukunda devlet başkanına verilen geniş yasama yetkisi örfi hukukun gelişmesi ve kullanılmasında büyük etkiye sahiptir. Önce şer'î hukuka ait fetva sistemi ile yürütülen Osmanlı hukuk olgusu, hükümlerin zamanla nitelik ve sayı olarak artmasına bağlı olarak kanunlar sistemine dönüşmüş, bunlar tevhidî kavanin mecmuaları biçiminde kanunnâme adı altında toplanmıştır. Örfi kuralların en çok uygulama alanı ceza yargılamasında görülmüştür. Zira had suçlarında bile ispat vasıtalarında meydana gelen eksiklik halinde örfi hukukun amil olduğu ta'zir cezaları yürürlüğe girmiştir. Böyle durumlarda kadıya şer'e uygun olarak hareket etmesi tembih edilmiş keyfi hareketin önüne geçilmek istenmiş, bununla beraber geniş bir taktir hakkı tanınmamıştır. Çünkü ta'zir suçlarının bazı kısımları kanunnâmelerle de belirtilmiştir. Ancak kanunnâmelerde ve kadılara

hitaben hükümlerde geçen “ kadı ta’zir ede” ifadesinden kadılara da yetki tanındığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan kanunnâmeler ceza hukukunun düzenleme amacını taşımadığından yalnızca ta’zir suç ve cezaları ile ilgili hükümleri barındırır. Zira had ve kısas suç ve cezaları fıkıh çerçevesinde zaten kesin kurallara bağlı olduğundan yeni bir düzenleme ihtiyacı olamamıştır. Buna göre şer’î hukukla ilgili hükümler fıkıh kitaplarında, örfi hukukla ilgili kurallar ise kanunnâmelerde yer almıştır. Yani kadı had ve kısas suçlarında fıkıh kitaplarına ta’zir suçlarında ise kanunnâmelere müracaat etmek durumundadır. Ancak kanunnâmelerde yer yer had ve kısas suçları ile ilgili hükümlere de yer verilmiştir.

Osmanlı ceza uygulamasında had cezasını gerektiren bir suç tüm ispat vasıtaları tamsa fıkıh çerçevesinde cezalandırılırdı. Ancak suçu oluşturan unsurlarda ve ispatında bir eksikliğin olması durumunda ta’zir cezaları yürürlüğe girer. Ancak verilen ta’zir cezalarını zaman zaman İslam hukukuyla ters düştüğü de görülür. Nitekim Osmanlı kanunnâmelerine göre birkaç kez hırsızlık edenin asılması öngörülür. Mehmet Akif Aydın, bunun İslam hukuku ile çelişen bir durum olmadığını, yani şer’î hukuka aykırı bir örfi cezanın verilmediğini, durumun Hanefi mezhebinde yer alan tekerrür ilkesiyle ilgili olduğunu söylemektedir. Ancak hırsızlığın haricinde fıkıh ile çelişen başkaca ceza uygulamaları da vardır. Mesela, yol kesme suçunda, suçlu adam öldürmemiş ise kısas edilemezken Osmanlı Devleti’nde suçlunun idamına hükmedilen birçok dâvâya rastlanır. İslam hukukuyla farklılık gösteren bir diğer husus da irtidat meselesiyle ilgilidir. İrtidat bir Müslüman’ın açıkça İslam dininden ayrılmasını beyan etmesi olarak tanımlanır ve ancak bu durumlarda suçu işleyen kişi idam edilir. Osmanlı uygulamasında ise bir Müslüman’ın küfre sebep olan sözler söylemesi veya kutsal değerlere hakaret etmesi de irtidat gibi kabul edilip idamla cezalandırılmıştır. Hatta bir gayrimüslimin de İslami değerlere hakaret etmesi ölüm cezasına çarptırılmasına neden olmuştur. Netice olarak İslam hukukuyla uyumluluk göstermeyen bu gibi cezalandırmanın kaynağında merkezi hükümetin otoritesini sağlamlaştırma kaygısının yattığı düşünülebilir.

Öte yandan kisası gerektiren öldürme ve yaralama suçlarında İslami kurallar Osmanlı hukukunda benimsenmiştir. Burada dikkat çeken husus, İslam hukukunun öngördüğü usulden farklı olarak öldürülen kişinin yakınlarının diyet karşılığında suçlu ile sulh ettikleri halde kadı tarafından ta'zir cezasının da verilmesidir. Bozok Sancağı Kanunnâmesi'nde yer alan bu madde İslam hukukunda bulunmayan bir usuldür. Ancak genel olarak kisas suçlarının İslam hukukuna uygun şekilde cezalandırıldığı söylenebilir.

Ta'zir suçları bahsinde ise kanunnâmelerin belirttiği şekilde ceza verilmesi istenmiştir. İslam hukuku uygulamasından farklı olarak kadıya geniş bir hareket imkânı tanındığını söylemek güçtür. Zira kanunnâmelerde hangi suça hangi cezaların verileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda kadının inisiyatifi cezanın şeklinde değil, suçun işlenmesindeki özellikler ve zanlının iyi halinin göz önüne alınarak ceza miktarında olabilir. Tabî olarak müeyyideleri kanunnâmelerde belirtilmeyen durumlarda da kadı takdir hakkını kullanmakta salahiyet sahibidir. Ancak bu durumlarda da Divan'dan görüş alındığı görülür. Ta'zir suçlarına verilecek ceza ölüm, hapis, çeşitli para cezaları, yüzü karalama, teşhir, sakalı kesme, belli uzuvları kesme, kalebentlik, sürgün ve özellikle küreğe konulma olarak görülür.

Öte yandan Mühimme Defterleri'nden Osmanlı Mahkeme usulü hakkında sağlıklı yargılara ulaşmak pek mümkün olmamaktadır. Zira belgeler de suçlar açık bir şekilde anlatıldığı halde kişinin nasıl yargılanacağı konusunda çoğunlukla bilgi bulunmaz. Daha çok suçluya verilecek cezanın şekli ve miktarı belirtilip kadıya mahkemeyi adaletli olarak görmesi hatırlatılır. Bu aşamadan sonra kadıya yetki devredilmiş olurdu. Fakat kadıların dâvânın araştırılmasında dikkatli davranması ve hiçbir yanlışlığa mahal vermemesi istenirdi. Böylece adaletin gerçekleştirilmesi temin edilmeye çalışılır.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde görülen had, kisas ve ta'zir suçları İslam hukuku çerçevesinde mahkeme edilirdi. Bu suçların önlenmesi için hükümet hukukî tedbirlerin yanında askeri ve mülki tedbirler de alırdı Ancak bu tedbirlerin suç işleyenler olduğu gibi bu kaideler devlet görevlileri tarafından da çiğnenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, c. I-II, İstanbul 1995.
- , "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", DTCFD, c. XIII, Sayı 1-2 (1965).
- , *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâli İsyanları*, Ankara 1999.
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, c. I- XIX, İstanbul 1990-1995.
- Akman, Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004.
- Ansay, Sabri Şakir, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ankara 2002.
- Andreasyan, Hrand. D., "Ermeni Seyyahı Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi (1608-1619), *Türkiyat Mecmuası*, c.10, Yıl1953.
- , "Celalilerden Kaçan Anadolu Halkının Geri Gönderilmesi", *İ. H. Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1970.
- Atar, Fahrettin, *İslâm Adliye Teşkilâtı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*, Ankara 1991.
- , "Mahkeme", *DİA.*, c. XXVII.
- Aydın, M. Akif, "Mahkeme" (Osmanlı Devleti'nde Mahkeme), *DİA.*, c. XXVII.
- , *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2001.
- Aykut, Nezihi, *90 No'lu Mühimme*, İstanbul 1993.
- Barkan, Ömer Lütfü, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I. Kanunlar*, İstanbul 1943
- , *Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi*, Ankara 1965.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2000.

Cerasi, Maurice M., *Osmanlı Kenti - Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi-*, İstanbul 2001.

Cin, Halil - Akgündüz, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, c. I-III, İstanbul 1995.

Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997.

Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1972.

Ercan, Yavuz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku", *OTAM*, Yıl 1, Sayı 1, Ankara, Haziran 1990.

Ergin, Osman Nuri, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936.

Faroqhi, Suraiya, "Eyüp Kadı Sicillerine yansıdığı şekliyle 18. Yüzyıl Büyük İstanbul'una Göç", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, (Ed. Tülay Artan), İstanbul 1998.

-----, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (Çev. Gül Çağala Güven, Özgür Türesay), İstanbul 2003.

Halaçoğlu, Yusuf, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı Ve Sosyal Yapı*, Ankara 1998.

Heyd, Uriel, *Studies in Old Otoman Criminal Law*, (ed. V.L. Menage), Oxford 1973.

İbrahimi Halebi, İzahlı Mülteka El Ebhur Tercümesi, (Çev. Mustafa Uysal), İstanbul 1968.

Imber, Colin, *Şeriattan Kanuna, Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*, İstanbul 2004.

İnalçık, Halil, "Adaletnâmeler", *Belgeler*, c.II, 3-4 (1965)

-----, "Mahkeme", *İA.*, c. VII.

-----, "Adaletnâme", *DİA.*, c.I

-----, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300- 1600)*, (Çev. Ruşen

- Sezer), İstanbul 2003.
- İpşirli, Mehmet, “Arzuhal”, *DİA.*, c.III
- , “Kazasker”, *DİA*, c.XXV
- , “Osmanlı Devleti’nde Kazaskerlik”, *Belleten*, c. LXI, s. 232.
- Kütükoğlu, Mübahat, “Mühimme Defterlerindeki Muamele Kayıtları Üzerine”, *Tarih Boyunca Paleoğrafya ve Diplomatik Semineri*, 30 Nisan – 2 Mayıs 1986 Bildiriler, İstanbul 1988.
- Mantran, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay- Enver Özcan), Ankara 1990.
- Mumcu, Ahmet, *Divan-ı Hümayun*, Ankara 1986.
- , *Tarih İçindeki Genel Gelişimi İle Birlikte Osmanlı Devleti’nde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, İstanbul 1985.
- , *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*, Ankara 1985.
- Ongan, Halit, *Ankara’nın I. Numaralı Şeriyeye Sicili*, Ankara 1974.
- Ortaylı, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, Ankara 1994.
- , *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, Ankara 2000
- , “Kadı”, *DİA.*, c. XXIV.
- Özcan, Abdülkadir, “ Asesbaşı”, *DİA.*, c.III.
- Özkaya, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985.
- , *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlık*, Ankara 1994.
- Pakalın, Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İstanbul 2000.
- Schacht, Joseph, “Mahkeme”, *İA.* c.VII

Sahillioğlu, Halil, “Akçe” , *DİA.*, c .II.

-----, “Bir Mültezim Zimem Defterine Göre XVI. Yüzyıl Sonunda Darphane Mukataaları”, *İÜİFM*, XXIII/1-2 (1962-1963).

Sakaoğlu, Necdet, İstanbul’daki En Eski Osmanlı Müessesesi Darphane-i Âmire, *İstanbul Dergisi*, Sayı 14, Temmuz 1995.

Singer, Amy, *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*, (Çev. Sema Bulutsuz, İstanbul 1996.

Soyaslan, Doğan, *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Ankara 2002.

Tabakoğlu, Ahmet, Osmanlı İçtimai yapısının Ana hatları, Osmanlı, c. IV, Ankara 1999,

Tevki’î Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi, "Osmanlı Kanunnâmeleri", *Millî Tettebbular Mecmuası*, c. I, sayı 3

Toprak, Zafer, Dünle Bugünü Örtüştüren Tarihçilik; Kent Tarihçiliği, Kent Tarihçiliği (Sempozyum), İstanbul 1994.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Akça”, *İA.*, c.I

-----, *Osmanlı Devleti’nde İlmiye Teşkilatı*, Ankara, TTK,1984

Ülker, Hikmet, *Sultanın Emir Defteri* (51 Numaralı Mühimme Defteri), İstanbul 2003.

Ünal, Mehmed Ali, *Mühimme Defteri 44*, İzmir 1955.

Üçok, Coşkun, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara 2002.

Yurtcan, Erdener, *Türk Ceza Yargılaması Hukukunun Tarihsel Gelişimi*, İstanbul 1982.

ÖZET

SARI, Arif, Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Görülen Toplumsal Suçlar ve Alınan Tedbirler, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

Osmanlı Devleti, dini nitelikli bir devlettir. Bu yüzden benimsenen yargı sistemi de İslam karakterli olup toplumda meydana gelen suçlar dini hukuk çerçevesinde değerlendirilir ve suçlular buna göre yargılanırdı. Osmanlı ülkesinde görülen suçlar farklı karakterlere sahipti. Bunlar içerisinde dini hukukla doğrudan ilgili olanlar, içki içmek, zina, namuslu bir kimseye iftira etme, hırsızlık yapma, dinden dönme, adam öldürme ve yaralama suçlarıydı. Bu suçlara verilecek cezalar da yargıcın taktir hakkı bulunmazdı. Sayılanların haricindeki suçlarda ise yargıç kanunlara uygun olarak gerektiğinde kendi takdir hakkını kullanarak karar verirdi.

Öte yandan, meydana gelen suçlar toplumun her kesiminden ve Müslüman ya da Osmanlı hâkimiyetini kabul etmiş Hristiyan veya Yahudilerce de işlenebilirdi. Bunun dışında devlet görevlileri de suç işlerdi. Osmanlı Devleti bu suçları önlemek için adlî tedbirlerin yanında askeri önlemler de alırdı. Bazen de bu önlemler son derece ağır olabilirdi.

Anahtar Sözcükler

1. Osmanlı Hukuku
2. Toplum
3. Suç
4. Mühimme Defteri
5. İslam Hukuku

ABSTRACT

SARI, Arif. The Crimes Seen And The Measures Taken For These Crimes in Otoman State According To Muhimme Documents, Master's Thesis, Ankara 2009.

The State of Ottoman was a religious qualified government. Thus, the system of judgement had an Islamic character. So, any crime committed in society they evaluated and judged according to religious laws. The crime that happened in Ottoman Country had different qualities. Drinking alcohol, adultery, slandering, thieving, changing the religion, murdering and injuring were related religion directly. When punishing the judge could not use his own initiatives. Except these crimes, the judge could not use his own rights when giving decision.

On the other hand, all of these crimes could be committed by Muslims, Christian and Jewish who accept the Ottoman sovereignty. Except these, the government official committed crime. The State of Ottoman had taken not only legal precautions but also military precautions. Sometimes, both of these precautions might be heavy.

Key Words:

1. Ottoman Criminal Law
2. Crime
3. Society
4. Muhimme Documents
5. Islamic Law